

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

پژوهشکده انوار طاها

فصلنامه دانش و خانواده

سال اول، شماره دوم، زمستان ۱۳۹۹

صاحب امتیاز: پژوهشکده انوار طاها
مدیر مسئول: محمد نصیری
سر دبیر: علی نقی فقیهی

هیئت تحریریه

سید هاشم حسینی بوشهری، سید منذر حکیم، علی
نقی فقیهی، حمید محمودیان عطاآبادی، محمد مهدی
عباسی آغوی، ابراهیم نیک‌صفت، محمد داوودی،
محمد رضا سالاری فر، علی حسین زاده

مدیر اجرایی: محمد ترابی فر
ویراستار: نجمه باقریان
صفحه آرا: معصومه نوروزی

EISSN: 4807-2645

سایت مجله: <http://joraf.ir>

رایانامه: jo.anvartaha@gmail.com

آدرس: قم، خیابان شهدا (صفائیه)، کوچه ۲۸ (بیگدلی)،

پلاک ۱۴۹، پژوهشکده انوار طاها

تلفن: ۰۲۵۳۷۷۳۱۵۹۴

چاپخانه: چاپ دیجیتال فرزندگان دانش‌پویان نامدار (قم)

— راهنمای نگارش و تدوین —

۱. چنانچه مقاله‌ای مستخرج از پایان‌نامه تحصیلی یا طرح پژوهشی خاصی باشد، نویسنده موظف است اطلاعات دقیق پایان‌نامه یا طرح مربوطه را ذکر کند. در غیر این صورت در هر مرحله‌ای که نشریه‌ی «دین و خانواده» متوجه عدم اطلاع‌رسانی نویسنده شود، مطابق مقررات برخورد می‌کند.

۲. نویسندگان باید فقط از طریق بخش ارسال مقاله سامانه نشریه «دین و خانواده» جهت ارسال مقاله اقدام کنند، به مقالات ارسالی از طریق ایمیل یا ارسال نسخه چاپی ترتیب اثر داده نخواهد شد. برای ارسال مقاله، نویسنده مسئول باید ابتدا در بخش «ارسال مقاله» اقدام به ثبت‌نام در سامانه نشریه نماید.

۳. نویسندگان باید همه مراحل ارزیابی مقاله را صرفاً از طریق صفحه شخصی خود در سامانه مجله دنبال نمایند.

انواع مقالات

۱) نشریه «دین و خانواده» صرفاً مقالات پژوهشی اصیل را می‌پذیرد.

۲) نشریه «دین و خانواده» از پذیرش مقالات ترجمه‌ای معذور است.

ساختار مقالات

توجه: تا زمانی که ساختار مقاله، استانداردهای اولیه مورد نظر مجله «دین و خانواده» را که در ذیل آمده است، نداشته باشد، مقاله جهت ارزیابی به داوران ارسال نمی‌گردد. بنابراین، نویسندگان لازم است دقیقاً ساختار مقالات خود را منطبق با قواعد مجله تنظیم نمایند.

* از کاربرد واژه‌های اختصاری در عنوان مقاله و چکیده خودداری گردد. در صورت لزوم باید ابتدا عبارت کامل «واژه اختصار» آمده و بعد، واژه اختصار درج شود.

۱) درج چکیده برای همه انواع مقالات ارسالی به مجله الزامی است. تعداد واژه‌های چکیده باید بین ۱۵۰ تا ۲۵۰ کلمه باشد.

۲) درج کلیدواژه برای همه انواع مقالات ارسالی به مجله الزامی است. تعداد کلیدواژه‌ها باید بین ۴ تا ۱۰ کلیدواژه باشد.

۳) حجم مقاله حداکثر ۶۵۰۰ کلمه باشد.

۴. مشخصات فردی نویسندگان

۵. «نویسنده مسئول» در آثاری که بیش از یک نویسنده دارند باید حتماً مشخص باشد. عبارت (نویسنده مسئول) جلوی نام نویسنده مورد نظر درج شود

فرستنده مقاله به عنوان نویسنده مسئول در نظر گرفته می‌شود و کلیه مکاتبات و اطلاع‌رسانی‌های بعدی با وی صورت می‌گیرد. هنگام ارسال مقاله باید نامه‌ای مبنی بر تأیید «نویسنده مسئول» با امضای کلیه نویسندگان مقاله به مجله ارسال شود

وابستگی سازمانی نویسندگان باید دقیق و مطابق با یکی از الگوهای ذیل درج شود:

۱) اعضای هیات علمی: رتبه علمی (مربی، استادیار، دانشیار، استاد)، دانشکده، دانشگاه، شهر، کشور، پست الکترونیکی

۲) دانشجویان: دانشجوی (کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری)، رشته‌ی تحصیلی، دانشگاه، شهر، کشور، پست الکترونیکی

۳) افراد و محققان آزاد: مقطع تحصیلی (کارشناسی، کارشناسی ارشد، دکتری) رشته تحصیلی، سازمان محل خدمت، شهر، کشور، پست الکترونیکی

۶. بخش تقدیر و تشکر: پیشنهاد می‌شود از مؤسسه‌های همکار و تأمین‌کننده اعتبار بودجه‌ی پژوهش نام برده شود. از افرادی که به نحوی در انجام پژوهش مربوطه نقش داشته، یا در تهیه و فراهم نمودن امکانات مورد نیاز تلاش نموده‌اند و نیز از افرادی که به نحوی در بررسی و تنظیم مقاله زحمت کشیده‌اند، با ذکر نام، قدردانی و سپاس‌گزاری شود. کسب مجوز از سازمان‌ها یا افرادی که نام آن‌ها برای قدردانی ذکر می‌شوند؛ الزامی است.

۷. فرمت استناددهی:

روش استناددهی نشریه «دین و خانواده» APA است. نویسندگان موظفند همه‌ی استنادهای درون‌متنی و پایان اثر را دقیقاً بر اساس این الگو درج نمایند.

فصل‌نامه دین و خانواده به موجب ماده ۱۳ قانون مطبوعات، مصوب ۱۳۶۴/۱۲/۲۸ مجلس شورای اسلامی، در تاریخ ۱۳۹۷/۷/۲ به شماره ثبت ۸۲۹۴۴ پروانه انتشار دریافت نمود و به استناد مصوبه ۵۷۳ مورخه ۱۳۸۷/۴/۱۶ شورای عالی حوزه‌های علمیه، در جلسه مورخ ۱۴۰۱/۱۲/۲ شورای اعطای مجوزها و امتیازهای علمی، به شماره ۱۵۳۱، حائز رتبه علمی- ترویجی گردید.

فهرست مطالب

۵	طراحی و آزمون مدل بومی کارکرد خانواده براساس فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی با نقش میانجی سرمایه روانشناختی نیلوفر میکابیلی، هاجر اسرافیلی
۳۹	رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانواده با جهت‌گیری مذهبی (درونی - بیرونی) دانشجویان دانشگاه پیام نور اندیمشک سعید مشتاقی، راضیه ابدالی
۶۳	تدوین الگوی ارتباطات میان‌فردی در پایداری و تحکیم خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری راحله فجر، مجید رضاییان
۸۷	تأملی در مبانی فقهی ماده ۲۲۶ قانون مجازات اسلامی علی محمدیان، مرتضی کشاورزی ولدانی، محمد ناچم حصارى
۱۰۵	بررسی عوامل مؤثر در روی آوردن یکی از زوجین به روابط فرازناسوبی (خیانت): مرور سیستماتیک سوده توکلی، علی فتحی آشتیانی
۱۳۵	نقش هوش معنوی و تنظیم شناختی هیجانات در نگرش منفی زوجین به خیانت مریم آتش‌پنجه، زهرا نیک‌منش

‘Design and test of local model for family performance based of parenting proportional to religious teaching, religious commitment and spiritual well-being with mediator role of psychological capital’¹

Niloofer Mikaeili

Professor, Department of Psychology, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran
(Corresponding Author). nmikaeili@uma.ac.ir

Hajar Esrafiy

M.Sc., General Psychology, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran.
h.esrafiy.psy@gmail.com

Abstract

The current study was conducted to present causal model of parenting relationship proportional to religious teachings and commitment and spiritual well-being with family performance and mediator role of psychological capital. The methodology of the study is of descriptive type with structured equation modeling and statistical population includes all students from Mohaghegh Ardabili University that have studied there in academic year 2019-2020. Among these subjects, 350 were chosen as studied sample using multistage clustered sampling method. The research findings showed that fitness variables in structured equation model are significant at 5% error level and Chi-2 to degree of freedom demotes good fitting of the model with respect to the given criterion in structured equation model. Thus, parenting proportional to religious teachings and commitment and spiritual well-being is directly related to family performance and indirectly with psychological capital. Therefore, Islamic variables, including Islamic parenting, religious commitment and spiritual well-being, play inevitable role in family practice and they affect favorable performance of family by psychological capital.

Keywords: Parenting, Religious teachings, Religious commitment, Spiritual well-being, Psychological capital, Academic students, Mohaghegh Ardabili University.

طراحی و آزمون مدل بومی کارکرد خانواده براساس فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی با نقش میانجی سرمایه روانشناختی^۱

نیلوفر میکاییلی

استاد، گروه روانشناسی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران

(نویسنده مسئول). nmikaeili@uma.ac.ir

هاجر اسرافیلی

کارشناسی ارشد، روانشناسی عمومی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. h.esrafily.psy@gmail.com

چکیده

پژوهش حاضر با هدف ارائه الگوی علی رابطه فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی با کارکرد خانواده و نقش میانجی سرمایه روانشناختی انجام شد. روش پژوهش توصیفی و الگویابی معادلات ساختاری است و جامعه آماری شامل تمامی دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی می‌باشد که در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ مشغول به تحصیل بوده‌اند. تعداد ۳۵۰ نفر از این افراد با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای به عنوان نمونه پژوهش انتخاب شدند. نتایج پژوهش نشان داد که شاخص‌های برازندگی در مدل معادلات ساختاری در سطح خطای ۵ درصد معنادار و نسبت خی دو به درجه آزادی در مدل معادلات ساختاری با توجه به ملاک مد نظر بیانگر برازش مناسب مدل است. بنابراین، فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی با کارکرد خانواده به صورت مستقیم و به صورت غیرمستقیم از طریق سرمایه روانشناختی رابطه دارد. بنابراین، نقش مولفه‌های اسلامی از قبیل سبک فرزندپروری اسلامی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی در کارکرد خانواده انکارناپذیر بوده و از طریق سرمایه روانشناختی بر کارکرد مطلوب خانواده تاثیر دارد.

کلیدواژه‌ها: فرزندپروری، آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی، بهزیستی معنوی، خانواده، سرمایه روانشناختی، دانشجویان، دانشگاه محقق اردبیلی.

۱. مقدمه

خانواده از ارکان عمده و نهاد اصلی جامعه و یکی از طبیعی‌ترین گروه‌ها است که می‌تواند نیازهای مادی، عاطفی و تکاملی انسان را برطرف نماید، همچنین یکی از مقدس‌ترین نهادها که نقش انکارناپذیری در سلامت فرد و به پیروی از آن در سلامت جامعه دارد، خانواده است. دوران کودکی، دوره بسیار مهمی است که نقش بسزایی در شکل‌گیری پایه‌های شخصیت افراد دارد و محیط خانوادگی که فرد در آن زندگی می‌کند، عامل اصلی رشد اجتماعی، شناختی، اخلاقی و عاطفی فرد می‌باشد. بنابراین، خانواده به عنوان کوچک‌ترین واحد اجتماعی، اساس تشکیل جامعه انسانی بوده و داشتن یک جامعه مطلوب در گروه داشتن خانواده سالم است. خانواده به عنوان پایگاه و تکیه‌گاه رشد، سلامت و بالندگی تاثیرات بسیار پایدار و انکار نشدنی بر هر فرد دارد و عامل بنیادین در رشد جامعه بشری است، که فضای حاکم بر آن تعیین‌کننده‌ی میزان سلامت و یا مشکلات جامعه خواهد بود، به همین دلیل اولین شرط داشتن جامعه سالم و پویا، سلامت و پایداری خانواده است. با توجه به اهمیتی که خانواده در شکل‌گیری رفتار و اندیشه کودکان دارد، پژوهش‌ها پیرامون آن روز به روز افزایش پیدا کرده است. همچنین نظریه‌های مختلف خانواده تلاش کرده‌اند که هر کدام از بعد خاصی به تاثیرات خانواده و اعضای آن توجه کنند (اصلائی و پورجم، ۱۳۹۱، ص ۶۴). یکی از این ابعاد کارکرد خانواده^۱ می‌باشد. کارکرد خانواده، روشی است که در آن اعضاء به صورت اجتماعی، اساسی و با حفظ روابط خویشاوندی با یکدیگر در ارتباط هستند و هم‌چنین راهی است که افراد برای حل مشکل خود تصمیم‌گیری می‌کنند. کارکرد خانواده، یکی از مهمترین شاخص‌های تعیین‌کننده کیفیت زندگی و سلامت روان خانواده و اعضای آن است و روابط منفی آن به عنوان یکی از مهمترین عامل ایجادکننده و نگه دارنده اختلالات روانی و هیجانی افراد مطرح است، از طرف دیگر، چون عملکرد طبیعی خانواده در شرایط استرس و بیماری با مشکل مواجه می‌شود، بدین ترتیب کارکرد خانواده، می‌تواند به عنوان یکی از اجزای مهم در پیشگیری و حفظ سلامت افراد خانواده به شمار آید. کارکرد خانواده، جنبه مهم محیط خانواده است، در واقع آن چه در درون خانواده اتفاق می‌افتد و چگونگی عملکرد آن می‌تواند یک عامل کلیدی در ایجاد انعطاف‌پذیری، کاهش خطرات فعلی و آینده مرتبط با رویدادهای ناگوار و شرایط

نامناسب باشد (قمری و قمری گندوانی، ۱۳۹۳، ص ۱۶۰). کارکرد خانواده اشاره به ویژگی‌های سیستمی خانواده دارد به عبارت دیگر کارکرد خانواده یعنی توانایی در هماهنگی و انطباق با تغییرات ایجاد شده در طول حیات و رعایت حد و مرز میان افراد و اجرای مقررات و اصول حاکم بر این نهاد با هدف حفاظت از کل نظام خانواده است (سعیدپور، اصغری و صیادی، ۱۳۹۷، ص ۱۹۴). طبق الگوی مک مستر، ابعاد مهم کارکرد خانواده عبارت‌اند از، حل مسئله، ارتباطات، نقش‌ها، واکنش عاطفی یا همراهی عاطفی، آمیزش عاطفی و کنترل رفتار. بنابراین کارکرد هر خانواده بر نحوه برخورد اعضای آن خانواده با مسائل فردی و اجتماعی پیش‌روی خود تاثیر دارد. این عامل، الگویی از روابط بین اعضای یک سیستم خانواده است که شامل فرایندهای فعال خانواده برای تعامل با خواسته‌ها در حد توانایی اعضای آن می‌باشد (اسماعیلی، شالچی و احمدی، ۱۳۹۶، ص ۲۳۱). به همین دلیل کارکرد خانواده به هماهنگی تغییرات، حل تعارضات و تضادها، همبستگی بین اعضا، موفقیت در اعمال الگوهای انطباقی، رعایت حد و مرز بین افراد و اجرای مقررات و اصول حاکم بر این نهاد با هدف حفظ نظام خانواده گفته می‌شود (دهقانی و اسماعیلیان، ۱۳۹۵، ص ۵۷۸). اگر کارکرد خانواده به گونه‌ای باشد که به ایجاد جو متعارض و به دور از رفتارهای مثبت منجر گردد، به نحوی که هر یک از افراد عضو آن، از بودن در آن رضایت نداشته باشند و احساس آرامش نکنند، احتمال بروز تعارض افزایش می‌یابد (بخشی‌پور و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۲).

یکی از عواملی که در کارکرد خانواده نقش دارد، فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی می‌باشد. عقاید و ارزش‌های پدر و مادر به صورت مستقیم و غیرمستقیم در محیط خانواده به فرزندان انتقال می‌یابد، به همین دلیل خانواده به عنوان مهم‌ترین نهاد تعلیم و تربیت همواره مورد توجه اسلام بوده است (بهارانچی، کلانتر کوشه، خوانین‌زاده، ۱۳۹۴، ص ۱۲۴). هر خانواده‌ای شیوه خاصی را در تربیت فردی و اجتماعی فرزندان خود به کار می‌گیرد، که این امر سبک فرزندپروری^۱ نامیده می‌شود (خانجانی، باباپور خیرالدین و جمشیدی، ۱۳۹۸، ص ۲۳). عملکرد والدین و سبک زندگی که والدین در دوره‌های مختلف زندگی به کار می‌گیرند، بر چگونگی شکل‌گیری شخصیت فرزندان تاثیر می‌گذارد (درویشی رجب‌تبار، یحیی‌زاده و حسینی، ۱۳۹۵،

ص ۵۹). یکی از مهمترین سبک‌های فرزندپروری که ریشه در باورهای مذهبی، فرهنگ دینی و اسلامی ما دارد، سبک فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی است، که به اخلاص والدین در تربیت، ارزش‌های تربیتی، منطق در تربیت فرزندان، ارتباط انسان در تربیت، اهتمام والدین به نقش خدا در زندگی و بی‌مبالاتی والدین در تربیت دینی اشاره دارد. اسلام با رعایت کلیه اصول فرزندپروری به عنوان کامل‌ترین معرف شیوه تربیتی معرفی شده است (سالاری و روشن، ۱۳۹۵، ص ۱۱۱). در قرآن و احادیث بر سبک تربیتی ویژه‌ای تأکید شده است تا بدین وسیله فرزند به درستی و براساس فطرت انسانی که خداوند به وی عطاء کرده، تربیت شود و شخصیت او در ابعاد مختلف روانی، عاطفی و معنوی به صورت بهنجار رشد کند (ربانی اصفهانی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۹).

هدف از روانشناسی اسلامی، رسیدن به کمال واقعی انسان بوده و اسلام در رسیدن به این تحول روانی به عنوان پیشرفته‌ترین و کامل‌ترین دینی که راهنمای انسان در زندگی است، باید بهترین نظریه را در ارتباط با انسان و روانشناسی او ارائه دهد، به صورتی که در مرز و مکانی قابل تطبیق باشد و تمام شئون حیاتی را تحت پوشش قرار دهد (قریشی راد، ۱۳۹۱، ج ۱، ص ۲۰). دین ارزش‌ها را می‌آفریند و هنجارها را شکل می‌دهد و به ارزش‌های ثابت اخلاقی قداست بخشیده و زندگی انسان را معنادار می‌کند (فداکار گیلو و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۳۶). در اسلام عقیده صحیح و انتقال آن به فرزندان بر عهده والدین گذاشته شده است، زیرا تاثیر چنین عقایدی که در خانواده رواج پیدا کرده و به فرزند القاء شده باشد، در آینده او انکارناپذیر است (عادل‌پور، ۱۳۹۶، ص ۸۶). اسلام نگرش والدین را در مسیر صحیح قرار داده و در آن‌ها این باور را ایجاد می‌کند که فرزندان دارای ستونی هستند و انسان مستعد همه کمالات الهی بوده که رسیدن به آن در گروه تربیت صحیح است (همان). سبک فرزندپروری که به وسیله اسلام توصیه می‌شود، سبکی مبتنی بر فطرت انسان است.

کودکان در هنگام تولد علاوه بر دارا بودن بسیاری از توانایی‌های ذاتی دارای یک ساختار روانشناختی به نام فطرت نیز هستند (خانجانی، باباپور خیرالدین و جمشیدی، ۱۳۹۸، ص ۲۳). فطرت غیر اکتسابی بوده و در مراحل مختلف زندگی فرد، راه را به سمت رسیدن برای سعادت و کمال هموار می‌کند. عنصر شناختی فطرت، عقل است و عقل با تجربه، آموزش و پرورش به شکوفایی می‌رسد (همان). بنابراین، در فرزندپروری اسلامی هدف شکوفا کردن فطرت انسان یا همان تربیت عقلانی است. تربیت اسلامی، تربیتی فطری و توحیدی بوده و سبک فرزندپروری

متناسب با آموزه‌های دینی، سبکی برآمده از دستورات الهی و سخنان بزرگان دین است و هدف اساسی در این سبک، تربیت کودک براساس فطرت او برای رسیدن به سعادت، خودشکوفایی و تکامل ویژگی‌های شخصیتی در جهت حرکت به سمت انسان کامل و خودشکوفایی می‌باشد. در واقع این شیوه تربیتی تلاش والدین برای آموزش اصول و شیوه زندگی بر مبنای انسانیت، رفتار اخلاقی و رعایت حقوق الهی و مردم است. همچنین هدف از این سبک تربیتی رشد همه جانبه شخصیت کودک در جنبه روانی، عاطفی، معنوی، فردی و اجتماعی به صورت بهنجار می‌باشد (سالاری و روشن، ۱۳۹۵، ص ۱۰۶).

عامل دیگری که در کارکرد خانواده نقش دارد پایبندی مذهبی^۱ می‌باشد. مذهب از نظر مولفه و اثرات روانشناختی کارکردهای مختلفی دارد (اکاس، وایتمن و شیورز^۲، ۲۰۰۹). مذهب و معنویت، یکی از مهمترین عواملی هستند که به تجارب، رفتارها و ارزش‌های انسانی، معنا و ساختار می‌بخشند (قاسمی و اعتمادی، ۱۳۹۵). پژوهش‌ها نشان داده است که معنویت مبتنی بر دین نقش بسیار مهمی در زندگی افراد دارد (اسپینوزارنگل^۳، ۲۰۱۳). پایبندی مذهبی نظام مبتنی بر اعتماد است و در قلمرو فردی و اجتماعی تاثیر بسیاری دارد (کاوایانی، جان بزرگی و تقوایی، ۱۳۹۸). نگرش و رفتارهایی که اعضای خانواده در زندگی خود دارند، تاثیر بسیار مهمی در روند رشد و پرورش نگرش آن‌ها و در نتیجه باورهای جامعه دارد. پایبندی مذهبی در کاهش مشکلات فردی، اجتماعی، خانوادگی و کم کردن تنش‌ها (موسوی، رضایی، لقمجانی، و احمدیان، ۱۳۹۷) موثر بوده و در نتیجه بر کارکرد خانواده تاثیر مهمی بر جای می‌گذارد. باورها و پایبندی مذهبی زمینه را برای سلامت و بهداشت روان خانواده فراهم کرده و در نتیجه آن یک خانواده سالم با کارکرد مطلوب خواهیم داشت. اسلام دین جامعی است که همه زوایای زندگی انسان را مورد توجه قرار داده است و پایبندی به اصول و چهارچوب مطرح شده در آن می‌تواند زمینه را برای رشد همه اعضای خانواده فراهم کند.

عامل دیگری که در کارکرد خانواده نقش دارد پایبندی مذهبی^۴ می‌باشد. مذهب از نظر مولفه و

-
1. Religious Commitment
  2. Ekas, Whitman, Shivers
  3. Espinoza Rangel
  4. Religious Commitment

اثرات روانشناختی کارکردهای مختلفی دارد (اکاس، وایتمن و شیورز^۱، ۲۰۰۹، ص ۷۰۸). مذهب و معنویت، یکی از مهمترین عواملی هستند که به تجارب، رفتارها و ارزش‌های انسانی، معنا و ساختار می‌بخشند (قاسمی و اعتمادی، ۱۳۹۵، ص ۹۸). پژوهش‌ها نشان داده است که معنویت مبتنی بر دین نقش بسیار مهمی در زندگی افراد دارد (اسپینوزا رانگل^۲، ۲۰۱۳، ص ۱۲۳). پایبندی مذهبی نظام مبتنی بر اعتماد است و در قلمرو فردی و اجتماعی تاثیر بسیاری دارد (کاوایانی، جان‌بزرگی و تقوایی، ۱۳۹۸، ص ۵۰). نگرش و رفتارهایی که اعضای خانواده در زندگی خود دارند، تاثیر بسیار مهمی در روند رشد و پرورش نگرش آن‌ها و در نتیجه باورهای جامعه دارد. پایبندی مذهبی در کاهش مشکلات فردی، اجتماعی، خانوادگی و کم کردن تنش‌ها (موسوی، رضایی، لقمجانی، و احمدیان، ۱۳۹۷، ص ۴۴) موثر بوده و در نتیجه بر کارکرد خانواده تاثیر مهمی بر جای می‌گذارد. باورها و پایبندی مذهبی زمینه را برای سلامت و بهداشت روان خانواده فراهم کرده و در نتیجه آن یک خانواده سالم با کارکرد مطلوب خواهیم داشت. اسلام دین جامعی است که همه زوایای زندگی انسان را مورد توجه قرار داده است و پایبندی به اصول و چهارچوب مطرح شده در آن می‌تواند زمینه را برای رشد همه اعضای خانواده فراهم کند.

عامل دیگری که در کارکرد خانواده نقش دارد، بهزیستی معنوی^۳ می‌باشد. در حالت کلی بهزیستی به معنای تلاش برای برتری جویی و ارتقاء است، که در تحقق استعدادها و توانایی‌های فرد متجلی می‌شود. پذیرش خود، هدفمندی در زندگی شخصی، ارتباط مثبت با دیگران، تسلط بر محیط و خودمختاری، مولفه‌های تشکیل‌دهنده‌ی بهزیستی روانشناختی در مدل ریف^۴ محسوب می‌شود (میکاییلی، عینی و نقوی، ۱۳۹۵، ص ۳۴). در حالی که بسیاری از افراد ممکن است با نشانه‌های مختلف روبه‌رو شوند که می‌تواند تاثیرات منفی بر زندگی آن‌ها داشته باشد، معنویت از طریق ایجاد خود ارزیابی مثبت برای افراد می‌تواند بر زندگی آن‌ها تاثیر بگذارد. معنویت، سازه‌ای پیچیده و گسترده بوده که از ابعاد مختلف تشکیل شده است، این مفهوم یک پدیده جهانی و بشری است که تمام وجود انسان را به یک وجود برتر متصل می‌کند و باعث هدفدار شدن زندگی می‌گردد. بهزیستی معنوی را به درک فرد از معنویت و حس خوب داشتن که از نگرش و عزم معنوی

1. Ekas, Whitman, Shivers
2. Espinoza Rangel
3. Spiritual Well being
4. Ryff

سرچشمه می‌گیرد، تعریف می‌کنند (سوربی^۱، ۲۰۱۳، ص ۵۴). بهزیستی معنوی حالتی از سلامتی است که بیانگر احساسات، رفتارها، و شناخت‌های مثبت از طریق ارتباط با خود، دیگران و موجودی برتر می‌باشد (گمز و فیشر^۲، ۲۰۰۳، ص ۳۵). همچنین این عامل دارای یک عنصر روانی اجتماعی و عنصر مذهبی است که بیانگر ارتباط با یک قدرت برتر یعنی خداوند می‌باشد (نریمانی، ایل بیگی و رستمی، ۱۳۹۳، ص ۴۲). از نظر مفهومی بهزیستی معنوی شخصی، یعنی اینکه فرد توانسته در یک رابطه درونی با خود و خالق هستی بین هدف و ارزش‌های شخصی خود انسجام و سازگاری برقرار کند. بهزیستی معنوی اجتماعی با تمرکز بر عشق، عدالت و امیدواری و ارزش‌گذاری برای انسانیت در روابط بین فردی و بین شخصی با دیگران بهزیستی معنوی فرد را به نحوه ارتباط وی با دیگران گره می‌زند (فرنالدو و چودهوری^۳، ۲۰۱۰، ص ۱۱۰). بهزیستی معنوی محیطی، به لذت مراقبت و پرورش محیط طبیعی اطراف مربوط می‌شود و به معنای دیگر، بهزیستی معنوی محیطی احساس یگانگی با طبیعت و نگرش درباره آن را پوشش می‌دهد. بهزیستی معنوی تعالی‌گرا، ارتباطات روانشناختی فرد با نیرویی فرافردی به ویژه خدای متعال پیوند خورده است (فیشر^۴، ۲۰۱۰، ص ۱۲۲). بنابراین، بهزیستی معنوی به طور کاملاً مستقل از ویژگی‌های شخصیتی، یک سازه ضروری برای مطالعات حوزه سلامتی است (اسمیت و همکاران^۵، ۲۰۱۳، ص ۴۵). مطالعات جدید حاکی از روابط جدایی‌ناپذیر بین مفهوم بهزیستی معنوی و کیفیت زندگی افراد می‌باشد (لی و سالمان، ۲۰۱۶، ص ۲۰۸). بنابراین، سلامت و بهزیستی معنوی نقش بسیار مهمی در سازگاری فرد با موقعیت‌های مختلف و در کارکرد خانواده ایفاء می‌کند. سلامت معنوی از نظر مفهومی می‌تواند با پیامدهای سلامتی، ادراک فرد از سلامت خود، جستجوی هدف در زندگی، معنای زندگی و اعتماد به نفس برای غلبه بر چالش‌ها مرتبط باشد (لی و سالمان، ۲۰۱۶). همچنین افراد دارای سلامت معنوی بالاتر، ترس، اضطراب، تنش روانی، ناامیدی، افکار خودکشی و افسردگی کمتری از خود نشان می‌دهند (سیلیا، کارمن و کیا^۶، ۲۰۱۹، ص ۱۴۴).

1. Sorbi
2. Gomez, Fsher
3. Fernando, Chowdhury
4. Fisher
5. Smith
6. Kwan, Chan, Choi

متغیری که می‌تواند رابطه فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی را با کارکرد خانواده میانجی‌گری کند، سرمایه روانشناختی^۱ می‌باشد. سرمایه روانشناختی، یک حالت روانشناختی مثبت و رویکرد واقع‌گرا و انعطاف‌پذیر نسبت به زندگی است (سلطان‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۲۲). سرمایه روانشناختی، یعنی باور فرد به توانایی‌هایش در دستیابی به موفقیت، پشتکار در دنبال کردن اهداف، ایجاد اسنادهای مثبت درباره خود و تحمل کردن مشکلات تعریف می‌شود (لوتانز^۲، ۲۰۰۲، ص ۳۰۶). این توانایی با ویژگی‌هایی از جمله اعتماد به نفس و باور به توانمندی‌ها در موقعیت‌های چالش برانگیز و تحمل مشکلات تا رسیدن به هدف و مقصد ارتباط دارد (برجعلی، ۱۳۹۷، ص ۲). لوتانز (۲۰۰۲) ویژگی مثبت روانشناختی را شامل خودکارآمدی، امید و خوش‌بینی و تاب‌آوری می‌داند. اولین مولفه سرمایه روانشناختی یعنی خودکارآمدی، به صورت تفاوت و باور فرد درباره اینکه چگونه می‌تواند اقدامات لازم را برای رسیدن به موفقیت مورد انتظار مدیریت کند، تعریف می‌شود. دومین مولفه یعنی خوش‌بینی، سبک تفسیری است که اتفاقات مثبت را به علل درونی و شخصی و فراگیر و اتفاقات منفی را به علل خارجی، موقتی و شرایط خاص نسبت می‌دهد (سلیگمن و سیکسنزیلماهلی^۳، ۲۰۱۴، ص ۹) همچنین خوش‌بینی منجر می‌شود تا فرد در تفسیر خود، اتفاقات مثبت را به علل درونی، شخصی و فراگیر نسبت دهد (مهداد و طحانیا، ۱۳۹۷، ص ۸۰).

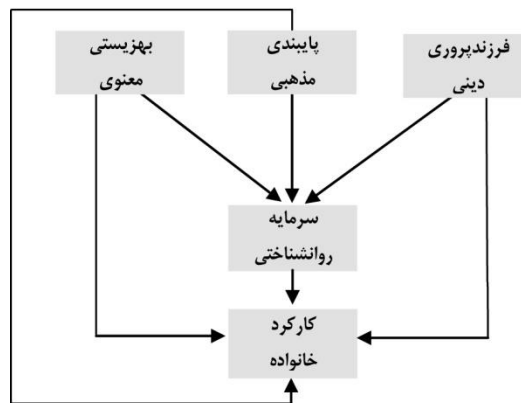
سومین مولفه امید است که اسنایدر^۴ (۲۰۰۲) امید را حالت انگیزشی مثبت تعریف می‌کند که از حس موفقیت ناشی از هدف داشتن برای رسیدن به آن برنامه‌ها ناشی می‌شود (به نقل از: استادی و عشقی آبکناری، ۱۳۹۸، ص ۷۰). علاوه بر اینکه سرمایه روانشناختی در کارکرد خانواده نقش دارد، عملکرد خانواده نیز یکی از شاخص‌های مهم تعیین‌کننده سلامت روان در زندگی اعضای خانواده است. در خانواده‌هایی که ارتباط میان اعضا و تعاملات خانواده براساس نزدیکی و تفاهم استوار است، همه اعضا در برابر فشار روانی مقاوم و مصون خواهند بود (وفاپور و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۳۸).

1. Psychological capital
2. Luthans
3. Seligman & Csikszentmihalyi
4. Snyder

کارکرد خانواده یک امر مهم در جامعه تلقی می‌شود، به همین دلیل لزوم بررسی عوامل مرتبط با آن ضرورت پیدا کرده است. اگرچه بسیاری از نظریات کارکرد خانواده مبنای نظری مشترکی دارند، اما با این وجود کارکرد خانواده به گونه‌های مختلفی قابل تفسیر بوده و موضوعی ارزشی است که معیارهای آن در هر جامعه‌ای می‌تواند متفاوت باشد. همچنین با توجه به اینکه کارکرد خانواده در هر جامعه بسته به فرهنگ موجود و با توجه به مبانی نظری و تبیین‌های خاص آن فرهنگ در مورد خانواده تبیین شده است، کارکرد خانواده که توسط جوامع غربی تهیه شده است می‌تواند با جامعه ایران تفاوت داشته باشد. بنابراین، پژوهش حاضر درصدد است که با توجه به فرهنگ ایرانی و معیارهای اسلامی در تربیت فرزند و پژوهش کمی براساس برازش مدل، در زمینه کارکرد خانواده سالم متناسب با فرهنگ اسلامی - ایرانی مدلی بومی را تدوین نماید.

۲. سوالات پژوهش

با توجه به مطالب مطرح شده، سوال اساسی پژوهش حاضر این است، که آیا داده‌های بدست آمده در این پژوهش می‌تواند الگوی پیشنهادی ارائه شده را مورد برازش قرار دهد؟

شکل ۱. الگوی پیشنهادی اثر مستقیم و غیرمستقیم سبک فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی با کارکرد خانواده نقش میانجی سرمایه روانشناختی

۳. اهداف پژوهش

• تعیین اثر مستقیم فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی، بهزیستی معنوی و سرمایه روانشناختی بر کارکرد خانواده،

• تعیین اثر غیرمستقیم فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی از طریق سرمایه روانشناختی بر کارکرد خانواده.

۴. روش‌شناسی پژوهش

با توجه به اینکه پژوهش حاضر روابط میان متغیرها را در قالب مدل علی مورد ارزیابی قرار می‌دهد و به پیش‌بینی متغیر ملاک (کارکرد خانواده) به کمک متغیرهای پیش‌بین (فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی) با نقش میانجی سرمایه روانشناختی می‌پردازد، در زمره طرح‌های توصیفی-همبستگی از طریق الگویابی معادلات ساختاری^۱ است. برای جمع‌آوری داده‌ها از ابزارهای زیر استفاده شده است:

۱. پرسشنامه کارکرد خانواده

این آزمون توسط ناتان بی اپستاین^۲ و همکارانش تدوین شده است. این ابزار یک ابزار خودسنجی می‌باشد، که هدف آن سنجیدن کارکرد خانواده است. این پرسشنامه شامل ۶۰ سوال بوده و ۶ بعد از کارکرد خانواده را ارزیابی می‌کند که عبارتند از: حل مساله، ارتباطات، نقش‌ها، پاسخگویی عاطفی، آمیختگی عاطفی، کنترل رفتار و همچنین یک ارزیابی از کارکرد کلی ارائه می‌دهد. این پرسشنامه به روش لیکرت از ۱ تا ۴ نمره گذاری می‌شود. همچنین پایایی برای بخش‌های حل مساله، ارتباطات، نقش‌ها، پاسخگویی عاطفی، آمیختگی عاطفی، کنترل رفتار و عملکرد کلی به ترتیب ۰/۷۸، ۰/۶۵، ۰/۶۵، ۰/۷، ۰/۷۳، ۰/۷، ۰/۷۷ می‌باشد. میزان آلفای کرونباخ آن بالای ۰/۸۰ بیان شده است. طبق گزارش ثنایی (۱۳۸۵، ج ۱، ص ۵۱) اعتبار این مقیاس در مطالعات مختلف ایرانی بررسی شده است، به طوری که همسانی درونی آن برای هر کدام از خرده مقیاس‌ها بین ۰/۴۸ تا ۰/۹۰ و همچنین روایی همزمان آن ۰/۸۶ گزارش شده است. در مطالعه زاده محمدی و ملک خسروی (۱۳۸۵، ص ۷۰) ضریب آلفای کرونباخ هر خرده مقیاس بالاتر از ۰/۶۶ گزارش شده است.

۲. پرسشنامه فرزندپروری براساس نگرش اسلامی

این پرسشنامه توسط بهارانچی، کلانتر کوشه و خوانین‌زاده (۱۳۹۴)، برای سنجش فرزندپروری

1. SEM

2. Natan be Epstein

براساس عوامل اسلامی تدوین شده است. با استفاده از روش تحلیل عاملی ۵۴ سوال از ۱۸۲ سوال طرح شده در نسخه نهایی پرسشنامه آمده است. همسانی درونی سوالات با روش آلفای کرونباخ سنجیده شده و ۰/۹۴ بدست آمد. همچنین ضریب همبستگی پرسشنامه مذکور با خرده مقیاس‌های آزادگذاری، استبدادی و اقتدار منطقی از پرسشنامه فرزندپروری بامریند^۱ به ترتیب ۰/۱۷۹-، ۰/۱۴-، ۰/۵۸۶+ گزارش شده است (بامریند، ۱۹۹۱، ص ۱۱۴). بهارانچی و همکاران (۱۳۹۴) اعتبار و روایی پرسشنامه مذکور را در حد مطلوب گزارش کرده‌اند و این ابزار را روش مناسبی برای سنجش فرزندپروری در نگرش اسلامی می‌دانند. این ابزار در طیف ۴ درجه‌ای نمره‌گذاری می‌شود. این پرسشنامه ۶ زیرمقیاس اخلاص والدین در تربیت، ارزش‌های تربیتی، منطقی در تربیت فرزندان، ارتباط انسان در تربیت، اهتمام والدین به نقش خدا در زندگی و بی‌مبالاتی والدین در تربیت دینی اشاره دارد و ضریب اعتبار این زیرمقیاس‌ها به ترتیب ۰/۹۱۷+، ۰/۸۶۸+، ۰/۸۲۳+، ۰/۷۵۱+، ۰/۷۷۸+، ۰/۵۱۲+ و ضریب اعتبار کل مقیاس در حد مطلوب گزارش شده است (بهارانچی، کلاتر کوشه و خوانین‌زاده، ۱۳۹۴، ص ۱۲۴).

۳. پرسشنامه پابندی مذهبی

این ابزار یک مقیاس خودگزارشی ۴۰ گویه‌ای است که به منظور سنجش میزان گرایش مذهبی افراد توسط جان‌بزرگی (۱۳۸۸) ساخته و اعتباریابی شده است. پاسخ به این پرسشنامه براساس طیف لیکرت ۴ درجه‌ای محاسبه می‌شود و شامل سه خرده مقیاس پابندی مذهبی، ناپابندی مذهبی و دوسوگرایی مذهبی است. همسانی درونی کل مقیاس برابر است با ۰/۸۱۶+ و برای پابندی مذهبی، ۰/۸۷۸+ و ناپابندی مذهبی، ۰/۷۲۵+ گزارش شده است و همبستگی این پرسشنامه با پرسشنامه جهت‌گیری مذهبی آلپورت، ۰/۴۷+ می‌باشد (جان‌بزرگی، ۱۳۸۸، ص ۹۵).

۴. مقیاس بهزیستی معنوی

این آزمون توسط پولوتزین و الیسون^۲ ساخته شده است که دارای ۲۰ سوال می‌باشد، ۱۰ سوال سلامت مذهبی و ۱۰ سوال دیگر سلامت وجودی را مورد سنجش قرار می‌دهد. نمره‌گذاری این پرسشنامه به روش لیکرت ۶ درجه‌ای کاملاً مخالف تا کاملاً موافق نمره‌گذاری می‌شود. روایی این

1. Baumrind

2. Paloutzian, Ellison

پرسشنامه در ایران توسط سید فاطمی و همکاران (۱۳۸۵، ص ۲۹۶) تایید شده و پایایی آن در گزارش وی به روش آلفای کرونباخ ۰/۸۲ گزارش شده است.

۵. پرسشنامه سرمایه روانشناختی

این پرسشنامه دارای ۲۰ سوال است. خودکارآمدی، توانایی چاره‌جویی، مثبت‌نگری و تاب‌آوری را مورد سنجش قرار می‌دهد. ماده‌ها بر روی طیف ۷ درجه‌ای از کاملاً غلط تا کاملاً صحیح قرار می‌گیرند. لوپز و همکاران (۲۰۰۶) از طریق تحلیل عاملی اکتشافی و تاییدی روایی سازه را تایید کردند. در ایران روایی چهار عامل این پرسشنامه با روش آلفای کرونباخ ۰/۹۰ برآورد شده است (رحیمی‌نژاد، ۱۳۹۰، ص ۷۰).

۴-۱. جامعه پژوهش

جامعه آماری پژوهش حاضر شامل تمامی دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی می‌باشد که در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ در این دانشگاه مشغول تحصیل بوده‌اند. برای انتخاب نمونه از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای استفاده شد و تعداد ۳۵۰ نفر در این پژوهش شرکت کردند.

۵. اهمیت و ضرورت انجام پژوهش

خانواده ابعاد کوچکی از جامعه است که کودکان در آن رشد کرده و به فردی بالنده تبدیل می‌شوند. این نظام کوچک ولی تاثیرگذار، در شکل‌گیری مجموعه ویژگی‌های شخصیتی و رفتاری افراد نقش انکارناپذیری دارد. از طرف دیگر، انسجام یک جامعه در گرو انسجام افراد در محیط خانوادگی است. خانواده با کارکرد سالم علاوه بر بقای خود در قالب یک نظام، موجب شکوفایی و کمال اعضای خود نیز می‌شود، اما چنانچه خانواده دارای کارکرد مناسب نباشد، توان مواجهه شدن با مسائل زندگی را نداشته و با مشکلات و رفتارهای ناسازگارانه رو به رو می‌شود و در نتیجه بنیان جامعه از هم می‌پاشد. با توجه به نقشی که خانواده در جامعه ما دارد، پژوهش‌های بسیاری درباره آن انجام شده است، با این وجود خلاء پژوهش‌هایی که به بررسی عناصر اسلامی در رابطه با خانواده پرداخته و آن‌ها را در قالب یک مدل ارائه داده باشد، احساس می‌شود. بنابراین، پژوهش حاضر می‌تواند تلاشی در جهت شناسایی عواملی باشد که به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر کارکرد خانواده تاثیر می‌گذارد. همچنین این پژوهش تلاش داشته است تا خلاء پژوهشی را که درباره بررسی عناصر اسلامی مرتبط با کارکرد خانواده وجود دارد، پوشش دهد. در عصر حاضر با

توجه به مشکلاتی که خانواده‌ها با آن رو به رو هستند، لزوم ارائه یک مدل بومی از کارکرد خانواده که با فرهنگ اسلامی و باورهای دینی ما سازگار باشد و از کارایی لازم و متناسب با فرهنگ ما برخوردار باشد، احساس می‌شود. بنابراین، با توجه به نتایج این پژوهش و پژوهش‌های انجام شده، در این راستا می‌توان برای ارتقاء کارکرد خانواده برنامه‌ریزی کرد. به طور کلی ابعاد اهمیت پژوهش حاضر را می‌توان در دو بُعد در نظر گرفت: از بعد نظری، طراحی چنین الگویی می‌تواند دید کلی از روابط متغیرهای اثرگذار بر کارکرد خانواده باشد، در واقع الگوی ارائه شده می‌تواند به عنوان ابزاری برای پژوهش‌های آتی مورد استفاده قرار گیرد. از بُعد کاربردی، با شناسایی عوامل موثر در کارکرد خانواده، می‌توان به سیاست‌گذاران جامعه کمک کرد تا بتوانند از طریق برنامه‌ریزی در جهت تعالی هرچه بیشتر نظام مقدس خانواده اقدام کنند.

۶. یافته‌ها

جدول ۱. آزمون همبستگی و میانگین و انحراف معیار متغیرهای تحقیق

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	میانگین	انحراف معیار
۱. فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی	۱					۳/۰۶	۱/۱۹
۲. پایبندی مذهبی	۰/۴۱**	۱				۳/۱۳	۱/۲۰
۳. بهزیستی معنوی	۰/۳۹**	۰/۴۵**	۱			۳/۰۹	۱/۰۸
۴. سرمایه روانشناختی	۰/۳۹**	۰/۳۳**	۰/۳۴**	۱		۳/۶۹	۱/۱۵
۵. کارکرد خانواده	۰/۳۳**	۰/۳۳**	۰/۳۳**	۰/۵۱**	-	۳/۳۴	۱/۲۲

** $P < 0.01$

طبق داده‌های جدول شماره ۱ میانگین و (انحراف معیار) فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی ۳/۰۶ (۱/۱۹)، پایبندی مذهبی ۳/۱۳ (۱/۲۰)، بهزیستی معنوی ۳/۰۹ (۱/۰۸)، سرمایه روانشناختی ۳/۶۹ (۱/۱۵)، و کارکرد خانواده ۳/۳۳ (۱/۲۲)، می‌باشد. همچنین با توجه به نتایج همبستگی متغیرها می‌توان بیان نمود که سطح معنی‌داری آزمون همبستگی پیرسون برابر ۰/۰۰۰ بوده که این سطح از حداقل سطح معنی‌داری برابر ۰/۰۵ کوچکتر می‌باشد. بنابراین، می‌توان بیان نمود که بین تمامی متغیرهای همبستگی معنی‌داری وجود دارد. از طرفی با نگاه به مقدار شدت همبستگی می‌توان گفت که نوع همبستگی بین متغیرها خطی بوده، یعنی همگی توأمان افزایش یا کاهش می‌یابند. برای آزمون فرضیه‌های پژوهش به بررسی برازش مدل پرداخته شد، بر همین اساس

به منظور ارزیابی الگوی پیشنهادی، الگوی مدل معادلات ساختاری مورد استفاده قرار گرفت. در مرحله اول برای بررسی روابط متغیرهای مکنون از برازش کلی مدل و در ادامه ضرایب مربوط به روابط ساختاری (اثرات مستقیم و غیرمستقیم) مورد تحلیل قرار گرفت.

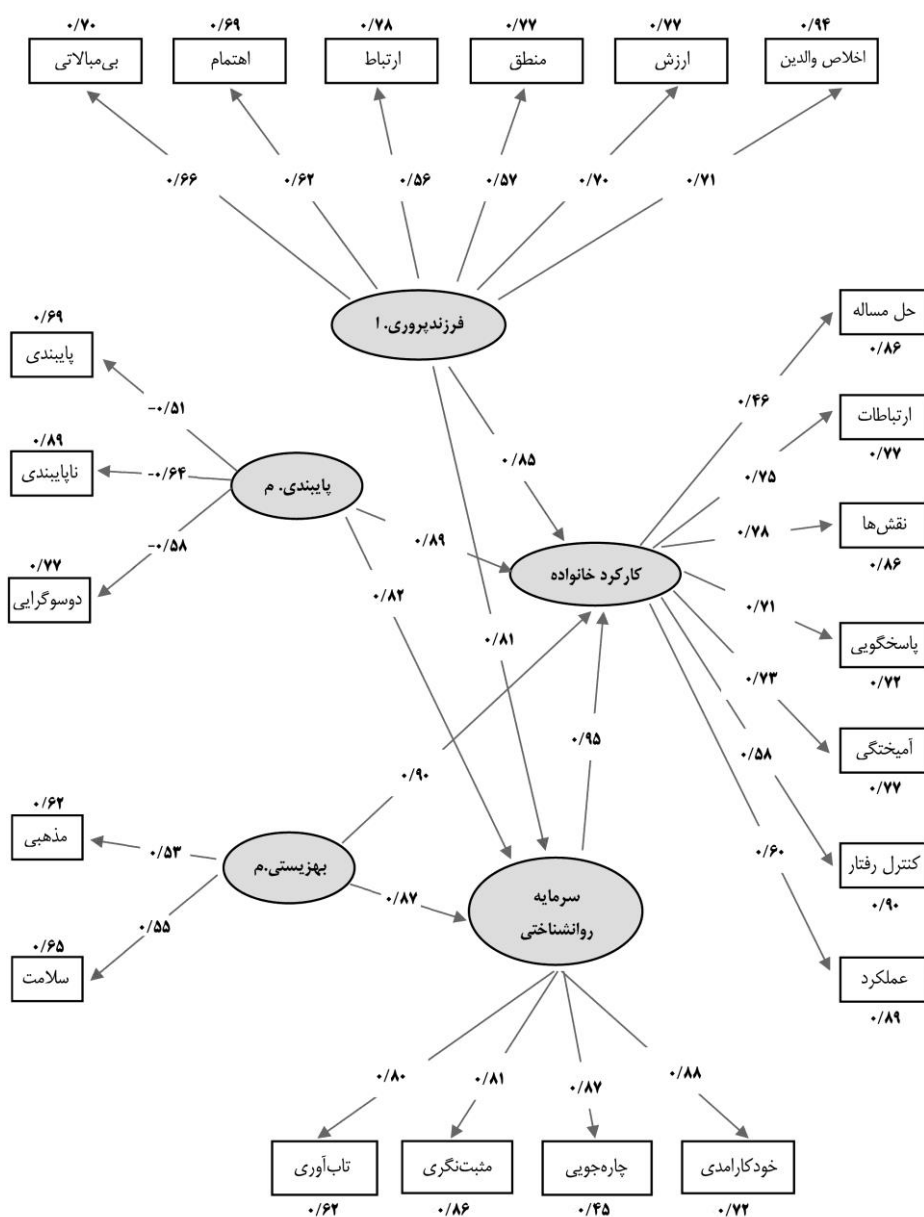
۶-۱. بررسی نرمال بودن داده‌ها با استفاده از آزمون کولموگروف-اسمیرنوف

برای استفاده از تکنیک آماری ابتدا باید مشخص شود که داده‌های جمع‌آوری شده از توزیع نرمال برخوردار است یا غیر نرمال. چون در صورت نرمال بودن توزیع داده‌های جمع‌آوری شده برای آزمون فرضیه‌ها می‌توان از آزمون‌های پارامتریک استفاده نمود و در صورت غیر نرمال بودن از آزمون‌های ناپارامتریک استفاده کرد. در این مرحله به بررسی نتایج حاصل از آزمون مزبور در مورد هر یک از متغیرهای وابسته و مستقل پرداخته و براساس نتایج حاصل، آزمون مناسب برای بررسی صحت فرضیات تحقیق مشخص خواهد شد.

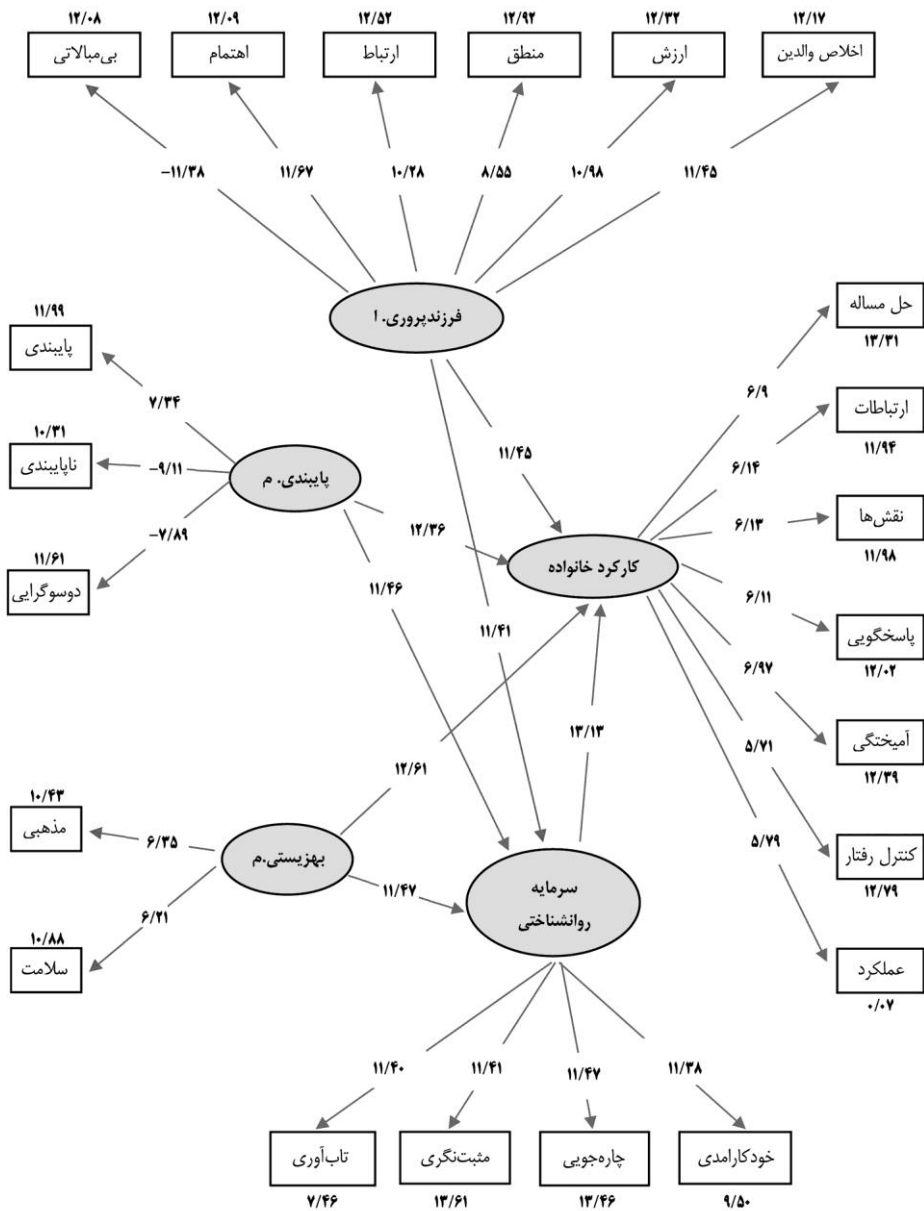
جدول ۲. نتایج آزمون کلموگروف - اسمیرنوف

کارکرد خانواده	سرمایه روانشناختی	بهبذیستی معنوی	پایبندی مذهبی	فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی	
۰/۸۱	۰/۸۳	۰/۹۱	۰/۹۵	۱/۰۸	آماره کلموگروف-اسمیرنوف
۰/۵۲	۰/۴۸	۰/۳۵	۰/۳۲	۰/۱۹	معیار تصمیم

با توجه به نتایج جدول ۲ مشاهده می‌گردد که مقدار سطح معنی‌داری برای تمامی مولفه‌ها بزرگ‌تر از مقدار خطا (۰/۰۵) است. همچنین آماره کلموگروف و ایمیرنوف نیز کمتر از ۱/۹۶ می‌باشد. بنابراین، دلیلی برای رد این ادعا که نمونه مورد نظر از توزیع نرمال به دست آمده است، وجود ندارد. به عبارتی توزیع این نمونه، نرمال است.

شکل ۲. ضرایب استاندارد روابط بین فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی، پهزیستی معنوی، سرمایه روانشناختی و کارکرد خانواده

شکل ۳. سطح معناداری روابط بین فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی، بهبودی معنوی، سرمایه روانشناختی و کارکرد خانواده

جدول ۳. ضرایب مدل تبیین فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی، بهزیستی معنوی، سرمایه روانشناختی و کارکرد خانواده

سطح معناداری	ضرایب استاندارد	بررسی مسیرهای مستقیم و غیر مستقیم
۱۱/۴۵	۰/۸۵	فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی بر کارکرد خانواده
۱۲/۳۶	۰/۸۹	پایبندی مذهبی بر کارکرد خانواده
۱۲/۶۱	۰/۹۰	بهزیستی معنوی بر کارکرد خانواده
۱۳/۱۳	۰/۹۵	سرمایه روانشناختی بر کارکرد خانواده
۱۱/۴۱	۰/۸۱	فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی بر سرمایه روانشناختی
۱۱/۴۶	۰/۸۲	پایبندی مذهبی بر سرمایه روانشناختی
۱۱/۴۷	۰/۸۷	بهزیستی معنوی بر سرمایه روانشناختی
۱۱/۳۴	۰/۸۰	فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی بر کارکرد خانواده از طریق سرمایه روانشناختی
۱۱/۲۱	۰/۷۸	پایبندی مذهبی بر کارکرد خانواده از طریق سرمایه روانشناختی
۱۱/۴۶	۰/۸۲	بهزیستی معنوی بر کارکرد خانواده از طریق سرمایه روانشناختی

در جدول ۳ کلیه اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل مربوط به تمامی مسیرهای مختلف در مدل معادله ساختاری آمده است. نتایج جدول ۳ همچنین نشان می‌دهد، فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی بر کارکرد خانواده (با ضریب مسیر ۸۵ درصد و مقدار t ، ۱۲/۳۶) اثر مستقیم دارد. پایبندی مذهبی بر کارکرد خانواده (با ضریب مسیر ۸۹ درصد و مقدار t ، ۱۱/۴۶) اثر مستقیم دارد. بهزیستی معنوی بر کارکرد خانواده (با ضریب مسیر ۹۰ درصد و مقدار t ، ۱۲/۶۱) اثر مستقیم دارد. سرمایه روانشناختی بر کارکرد خانواده (با ضریب مسیر ۹۵ درصد و مقدار t ، ۱۳/۱۳) اثر مستقیم دارد. فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی بر سرمایه روانشناختی (با ضریب مسیر ۸۱ درصد و مقدار t ، ۱۱/۴۱) اثر مستقیم دارد. پایبندی مذهبی بر سرمایه روانشناختی (با ضریب مسیر ۸۲ درصد و مقدار t ، ۱۱/۴۶) اثر مستقیم دارد. بهزیستی معنوی بر سرمایه روانشناختی (با ضریب مسیر ۸۷ درصد و مقدار t ، ۱۱/۴۷) اثر مستقیم دارد. فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی بر کارکرد خانواده از طریق سرمایه روانشناختی (با ضریب مسیر ۸۰ درصد و مقدار t ، ۱۱/۳۴) اثر غیرمستقیم دارد. پایبندی مذهبی بر کارکرد خانواده از طریق سرمایه روانشناختی (با ضریب مسیر ۷۸ درصد و مقدار t ، ۱۱/۲۱) اثر غیرمستقیم دارد. بهزیستی معنوی بر کارکرد خانواده از طریق سرمایه روانشناختی (با ضریب مسیر ۸۲ درصد و مقدار t ، ۱۱/۴۶) اثر غیرمستقیم دارد.

همانطور که در شکل های ۲ و ۳ آمده، نتایج به دست آمده از تحقیق نشان داد که تمامی روابط بین سازه های تحقیق برقرار است. همچنین مقدار شاخص های برازش مندرج در جدول ۴، نشان دهنده برازش مناسب مدل می باشد.

جدول ۴. نتایج برازش مدل

نتیجه	مقدار مجاز	اعداد بدست آمده	شاخص	معیارهای برازش مدل
برازش مناسب	کمتر از ۳	۱/۶۰	K^2/df	نسبت کای دو به درجه آزادی
برازش مناسب	کمتر از ۱	۰/۰۶	RMSEA	ریشه میانگین مجزورات
برازش مناسب	نزدیک صفر	۰/۰۲۲	RMR	ریشه مجذور مانده ها
برازش مناسب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۷	NFI	شاخص برازش هنجار شده
برازش مناسب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۴	NNFI	شاخص نرم برازندگی
برازش مناسب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۷	CFI	شاخص برازش تطبیقی
برازش مناسب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۷	RFI	شاخص برازش نسبی
برازش مناسب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۳	IFI	شاخص برازش اضافی
برازش مناسب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۶	GFI	شاخص برازندگی
برازش مناسب	بالاتر از ۰/۹	۰/۹۳	AGFI	شاخص برازندگی تعدیل یافته

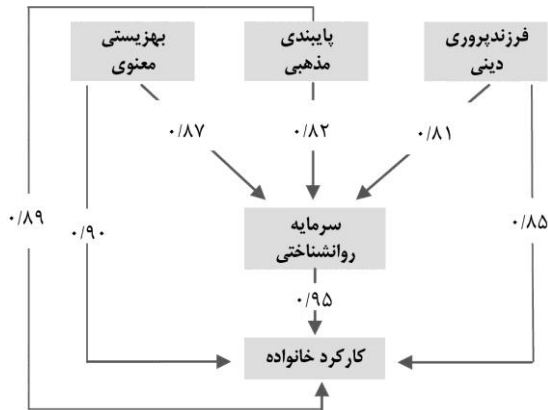
با توجه به نتایج حاصل، می توان گفت مقدار خی دو در همه مدل های اندازه گیری در سطح خطای ۵ درصد معنادار است.

همچنین، نسبت خی دو به درجه آزادی در همه مدل های اندازه گیری با توجه به ملاک مدنظر، بیانگر برازش مناسب مدل های مفهومی می باشد.

مقدار شاخص RMSEA در همه مدل های اندازه گیری، در دامنه قابل قبول قرار دارد و این امر نیز گویای مقدار خطای قابل قبول در مدل های اندازه گیری ابزارها است.

مقادیر شاخص های CFI، GFI، AGFI، NFI و NNFI در همه مدل های اندازه گیری ابزارها نیز با توجه به ملاک مدنظر مطلوب ارزیابی شدند که نشان دهنده برازش مناسب مدل های اندازه گیری است.

بنابراین، با توجه به نتایج مدل های اندازه گیری، می توان گفت همه ابزارهای پژوهش، برازش مناسب و قابل قبول دارند. با توجه به نتایج حاصل از آزمون های آماری و ضرایب به دست آمده از تحلیل عاملی، می توان الگوی نهایی تحقیق را همانند شکل ۱ ترسیم نمود.

شکل ۴: الگوی نهایی تحقیق

۷. نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف تعیین رابطه سبک فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی با کارکرد خانواده با میانجی‌گری سرمایه روانشناختی در قالب معادلات ساختاری انجام شد. نتایج ارزیابی مدل معادلات ساختاری درباره اثر مستقیم نشان داد که سبک فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی با کارکرد خانواده به صورت مستقیم و به صورت غیرمستقیم از طریق سرمایه روانشناختی رابطه معنادار دارد. بنابراین، سبک فرزندپروری دینی باعث افزایش کارکرد خانواده می‌شود. این یافته به صورت ضمنی با نتایج پژوهش، شرفی و حسین چاری (۱۳۹۲) که نشان دادند، نگرش دینی نسبت به زندگی و عمل به جنبه‌های مختلف آموزه‌های دینی باعث ارتباط موثر و مناسب اعضای خانواده با یکدیگر می‌شود و جنبه عملی نگرش دینی که در سبک فرزندپروری اسلامی نمایان می‌شود و زمینه را برای کارکرد مناسب خانواده ایجاد می‌کند، همسو می‌باشد. پژوهش سالاری و روشن (۱۳۹۵، ص ۱۰۵) نیز نشان داد که سبک فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، می‌تواند باعث پیش‌بینی سلامت عمومی افراد شود که این سلامت عمومی خانواده منجر به افزایش عملکرد اعضای آن می‌شود. همچنین نتایج پژوهش صالحی و میلانی (۱۳۹۴، ص ۲۰) مبنی بر وجود رابطه معنادار بین سبک فرزندپروری اسلامی و کارکرد خانواده، با پژوهش حاضر هم‌سو می‌باشد. پژوهش طاهری، ارجمندنی و جمالی (۱۳۹۷، ص ۱۵۰) نیز نشان داد، فرزندپروری مثبت بر کارکرد خانواده تاثیر معنادار دارد و از آنجایی که بسیاری از مولفه‌های فرزندپروری مثبت با سبک فرزندپروری اسلامی

در یک راستا قرار می‌گیرد، نتیجه این پژوهش را می‌توان هم‌سو با یافته پژوهش حاضر دانست. در تبیین این یافته پژوهشی می‌توان گفت خانواده به طور طبیعی مهمترین نقش را در زمینه‌سازی برای رشد و تحول فرزندان دارد، لذا در دیدگاه اسلام با ملاحظات گوناگون بر جایگاه خانواده در جریان تربیت تاکید شده است (طاهری، ارجمندنیا و جمالی، ۱۳۹۷، ص ۱۵۰). همچنین سبک تربیتی زیربنای اصلی و اساس نحوه برخورد و رفتار والدین با فرزندان را تشکیل می‌دهد (خانجانی، قنبری و نعیمی، ۱۳۹۸، ص ۱۳۸). سبک فرزندپروری اسلامی به دلیل اینکه تمام مولفه‌های سبک زندگی سالم و متناسب با فرهنگ ما را دارا می‌باشد، زمینه را برای بهبود کارکرد خانواده فراهم می‌کند. این سبک تربیتی به دلیل پیروی از اصول مطرح شده در دین، منجر به عملکرد مثبت خانواده از قبیل توانایی حل مشکلات، همراهی عاطفی، کنترل رفتار و اولویت‌بندی نقش‌ها می‌شود که همگی جزء موارد کارکرد خانواده تلقی می‌شوند. اسلام والدین را در امر پرورش اخلاقی فرزندان خویش مسئول می‌داند و یکی از وظایف اساسی و حساسی که بر عهده آنان قرار داده، تربیت فرزندان است، بنابراین، این یک وظیفه دینی تلقی شده و والدین احساس مسئولیت بیشتری در قبال تربیت و تحویل انسان سالم به جامعه دارند. فرهنگ حاکم بر جامعه ما فرهنگ اسلامی و دینی است، بنابراین، سبکی از فرزندپروری که متناسب با فرهنگ ما باشد، سبک فرزندپروری اسلامی است. زمانی که کودکان به شیوه هم‌خوان با فرهنگ و ارزش‌های حاکم بر جامعه تربیت می‌شوند کارایی بیشتری چه در نظام کوچک خانواده و چه در نظام بزرگ جامعه از خود نشان می‌دهند. علاوه بر این سبک فرزندپروری اسلامی بر کلیه اصول دینی و اخلاقی در جهت رشد بهنجار شخصیت فرد تاکید کرده و باعث می‌شود تا فرد به شخصیتی بهنجار، متعادل و سازگار تبدیل شود. مجموعه‌ی صفاتی که در نتیجه سبک فرزندپروری اسلامی در کودک شکل می‌گیرد، منجر به پرورش فرد متعادل در درون خانواده می‌شود، چنین فردی باعث افزایش عملکرد مطلوب خانواده و ارتباط مثبت اعضای خانواده با یکدیگر خواهد شد. از طرف دیگر، خصوصیات فردی و جمعی مطرح شده از نظر اسلام در تربیت فرزندان باعث افزایش اعتماد به نفس و کاهش آسیب‌های اجتماعی می‌شود. در جمع‌بندی تبیین مربوط به این یافته از پژوهش می‌توان آن را در دو بُعد بررسی کرد: اول اینکه والدین اولین الگوهای اخلاقی و رفتاری برای فرزندان خود هستند. والدینی که سبک فرزندپروری اسلامی را انتخاب می‌کنند، معاشرت با انسان‌های نیک، انجام عمل صالح، رعایت حقوق مردم، توجه به نیازهای کودک و پاسخ‌گویی منطقی به آن و رعایت شئون انسانی در برخورد با دیگر انسان‌ها را بیشتر در رفتار خود نشان می‌دهند، که باعث می‌شود کودک والدین را الگو قرار

داده و این رفتارها را از آن‌ها بیاموزد و به انسانی متعادل در جامعه تبدیل شود. در نتیجه کودک با پرورش ویژگی‌های مثبت شخصیتی به افزایش کارکرد مطلوب خانواده کمک می‌کند. از طرف دیگر، به دلیل ایجاد باورها و ارزش‌های اخلاقی که اساس آن رعایت چهارچوب اسلامی در برخورد با اعضای خانواده است، زمینه را برای عملکرد مطلوب افراد در خانواده فراهم می‌کند. در نگاه دیگر پیرامون تبیین این یافته پژوهش می‌توان گفت، یکی از ارکان اصلی در رفع نیازهای معنوی انسان‌ها، خانواده می‌باشد (فیروزآبادی و یوسفی، ۱۳۹۸، ص ۶۹). خانواده‌هایی که از سبک فرزندپروری دینی استفاده می‌کنند، باعث رفع نیازهای معنوی فرزندان می‌شوند و در نتیجه این امر، کارکرد مطلوب خانواده را به دنبال دارد.

یافته دیگر پژوهش وجود رابطه مستقیم بین پابندی مذهبی و کارکرد خانواده می‌باشد. نتایج پژوهش عبدالله‌پور و همکاران (۱۳۸۸، ص ۱۵۷) نشان داد که نگرش دینی مثبت با ابعاد کارکرد خانواده رابطه معنادار دارد. هرچه فرد از رهنمودهای دین اسلام در در تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب‌های خود استفاده کند، بر ابعاد مختلف کارکرد مطلوب خانواده افزوده می‌شود. نتایج پژوهش بابایی و همکاران (۱۳۹۴، ص ۷) نیز نشان داده است که بین دینداری و انسجام خانوادگی رابطه مثبت معنادار وجود دارد. پژوهش شاه‌محمدی و ابراهیمی (۱۳۹۶، ص ۲۰) نشان داد که وجود معنویت و مذهب در نظام خانواده، علاوه بر فراهم کردن پیوندهای اعتماد بین اعضای خانواده، می‌تواند پیوند عاطفی بین اعضای خانواده ایجاد کرده و عملکرد خانواده را بهبود ببخشد. پژوهش جوان‌مرد و همکاران (۱۳۹۴، ص ۳۴) نشان داده است که میزان دینداری با کارکرد خانواده رابطه مثبت معنادار دارد. پژوهش حیاتی و فاطمی (۱۳۹۶، ص ۱۸۵) نیز نشان داد که تجارب معنوی با انسجام خانواده رابطه مثبت و معنادار دارد. پژوهش رفیعی، توان و جهانی (۱۳۹۰، ص ۳۳) نشان داده است که بین عملکرد خانواده و نگرش مذهبی افراد رابطه مثبت و معنادار وجود دارد که نتایج پژوهش حاضر با پژوهش‌های مطرح شده هم‌سو می‌باشد. در تبیین این یافته پژوهشی می‌توان گفت دین و معنویت رابطه نامتمایزی با هم دارند و می‌توانند با هم در کارکرد خانواده اثرگذار باشند، زیرا با ظرفیت جودی آدمی مرتبط هستند. مذهب تفسیری همه‌جانبه از حیات انسانی ارائه می‌دهد و خلاءهای زندگی انسان را با ایجاد معنا از بین می‌برد و تنظیم‌کننده روابط فرد با دیگران است، در نتیجه بهبوددهنده کارکرد خانواده می‌باشد. پابندی مذهبی در نظام خانواده، علاوه بر ایجاد پیوند بین اعضای خانواده، می‌تواند باعث ایجاد آرامش در فضای خانواده شود و عملکرد خانوادگی را بهبود ببخشد، چرا که رفتارها و عقاید مذهبی تاثیر مثبتی در معنادار

کردن زندگی انسان و دوری آن از مفهوم پوچی و بی‌هدفی دارند. زمانی که اعضای خانواده پایبند به مذهب باشند، تعارضات خود را به روش منطقی حل و فصل می‌کنند. افرادی که به باورهای دینی عمل می‌کنند، دارای طرح‌واره‌هایی هستند که به ساختار، روابط و مناسبات انسان در پرتو ارتباطش با خدا مرجعیت می‌بخشد (فروغان و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۳۲). این افراد بنابر دلایل اعتقادی و مذهبی در نظام خانواده و ارتباط با اعضای آن به ارزش‌ها و علاقه‌های یکدیگر حساس‌تر می‌شوند و در فعالیت‌های خانوادگی وقت و انرژی بیشتری را صرف می‌کنند، این امر سبب پیوستگی بیشتر اعضای خانواده می‌شود (غلامی، پاشا و سودانی، ۱۳۸۸، ص ۲۷). افراد با دیدگاه مذهبی سعی می‌کنند اعمال و دیدگاه‌های خود را براساس مذهب تنظیم کنند و طبق اصول و موازین دینی عمل کنند. پایبندی به چنین ارزش‌هایی باعث می‌شود که فرد نه تنها در زندگی فردی بلکه در زندگی خانوادگی نیز روابط خود را با دیگران براساس این موازین تعریف کند، که منجر به بهبود کارکرد خانواده می‌شود. بنابراین، بسیاری از متغیرهای مربوط به انسجام خانواده به وسیله پایبندی به امور مذهبی و عمل به باورهای دینی و مذهبی تبیین می‌شود. خانواده‌های پایبند به مذهب زمینه را برای پرورش ویژگی‌هایی چون آزادی بیان در فضای خانواده و احترام به عقاید سایر اعضای خانواده فراهم می‌کنند که مجموعه این ویژگی‌ها فرصت را برای رشد و عملکرد مطلوب خانواده فراهم می‌کند. عدم پایبندی مذهبی باعث می‌شود که فرد در شرایط دشوار که با مشکل مواجه می‌شود، معایب اخلاقی را نادیده بگیرد و منجر به زیرپا گذاشتن پیوندها و ارزش‌های خانوادگی و در نتیجه عملکرد نامطلوب خانواده می‌شود. دوسوگرایی مذهبی نوعی تردید مذهبی است که باعث می‌شود تا فرد نتواند معیار ثابتی برای عملکرد خود در نظام خانواده و جامعه داشته باشد. بر این اساس فرد گاهی براساس باورهای مذهبی و گاه برخلاف آن عمل می‌کند، چنین فردی بر یک نظام رفتاری ثابتی در عملکرد خود نرسیده است و این رفتار بر کارکرد خانوادگی فرد تاثیر منفی بر جا می‌گذارد. یافته دیگر پژوهش وجود رابطه معنادار بین بهزیستی معنوی و کارکرد خانواده می‌باشد. پژوهش حسین دخت و همکاران (۱۳۹۲، ص ۱۲۰) نشان داده است رابطه بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی، مثبت و معنادار است. پژوهش هوشیاری، پاریزی و نیوشا (۱۳۹۳، ص ۸۷) نشان داده است که بین کارآمدی خانواده و بهزیستی معنوی رابطه مثبت معنادار وجود دارد. پژوهش نریمانی و همکاران (۱۳۹۴، ص ۱) نشان داده است که بهزیستی معنوی در پیش‌بینی رضایتمندی از زندگی نقش دارد. بهزیستی معنوی می‌تواند کارکرد روانی و سازگاری را تقویت کند (پناهی، خسروی و بیجاری، ۱۳۹۷، ص ۸۰)، این امر در نتیجه باعث افزایش کارکرد مطلوب خانواده

می‌شود. نتایج پژوهش سوک سان^۱ (۲۰۰۸، ص ۷) نشان داده است که معنویت با تقویت روابط خانوادگی ارتباط مثبت دارد، همچنین نتایج پژوهش جانسون و همکاران^۲ (۲۰۱۱، ص ۶۰) نشان داده است که بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی رابطه مثبت و معنادار دارد. در تبیین این یافته پژوهش می‌توان گفت بهزیستی معنوی یک سامانه منسجمی ایجاد می‌کند که باعث می‌شود، افراد برای زندگی خود معنا پیدا کنند و به آینده امیدوار باشند و احساس حمایت کنند، همچنین باعث خوش‌بینی، رضایتمندی و مسئولیت‌پذیری می‌شود، که همگی از مولفه‌های کارآمدی خانواده هستند (هوشیاری، پاریزی و نیوشا، ۱۳۹۳، ص ۸۷). بهزیستی معنوی باعث ایجاد آرامش و امنیت روانی و رهایی از احساس تنهایی می‌شود و مثبت‌اندیشی، امید و رضایت از زندگی را بدنبال دارد که تمام این ویژگی‌ها در روابط خانوادگی فرد تاثیر گذاشته و باعث بهبود کارکرد خانواده می‌شود. بهزیستی معنوی، باعث می‌شود تا فرد فراتر از مشکلات و محدودیت‌ها، متکی به منبع قدرتمندی باشد، همچنین فرد نگرش دیگری نسبت به مسائل زندگی داشته باشد و خود را به خداوند نزدیک‌تر احساس کند و آنان را در به کارگیری روش‌ها برای حل مسائل و درک ارزش‌های زندگی یاری می‌دهد. بهزیستی معنوی می‌تواند از طریق فراهم کردن حمایت اجتماعی و منابع مقابله‌ای براساس افراد، ارزش بسیاری در روابط فرد با دیگران و کارکرد خانواده داشته باشد. این متغیر به عنوان یک مانع در برابر مشکلات روانشناختی قرار گرفته و موجب ارتقاء سطح رضایت از زندگی فردی و در نتیجه بهبود عملکرد خانوادگی فرد می‌شود و از طریق افزایش خودآگاهی، ایجاد ارتباط و پیوند با اطرافیان، دریافت حمایت اجتماعی از سوی دیگران، افزایش حس اطمینان، معنا و هدف در زندگی، مقابله و سازگاری موثر با مشکلات روانی و جسمانی کنار دیگر مولفه‌های مرتبط موجب بهبود و ارتقاء سلامت روانی و جسمانی شده و سطح سازگاری فرد را با رویدادهای زندگی افزایش می‌دهد و باعث افزایش رضایت از زندگی می‌شود (ساباتیر و همکاران،^۳ ۲۰۰۴، ص ۳۷۸)، این رضایت از زندگی باعث می‌شود تا کارکرد خانواده تحت تاثیر قرار گیرد و خانواده عملکرد مطلوب‌تری در جامعه داشته باشد.

یافته دیگر پژوهش وجود رابطه معنادار بین سرمایه روانشناختی و کارکرد خانواده می‌باشد.

-
1. Suk-Sun
  2. Janson
  3. Sabatier

پژوهش زهدات و امیدوار (۱۳۹۵، ص ۲۹) نشان داده است که بین سرمایه روانشناختی و ابعاد مختلف کارکرد خانواده رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. پژوهش، هایستاد و اید^۱ (۲۰۱۶، ص ۳۰)، هم‌سو با یافته پژوهش حاضر می‌باشد. در تبیین این یافته پژوهش می‌توان گفت، کارکرد خانواده متاثر از ویژگی‌های روانشناختی انسان است که سرمایه روانشناختی در این ویژگی‌های روانی و شخصیتی انسان تاثیر بسزایی دارد، بنابراین، سرمایه روانشناختی کارکرد خانواده را تحت تاثیر قرار می‌دهد. هر فرد به عنوان یک عضو خانواده نقش بسیار مهمی در عملکرد خانواده دارد و آنچه در بین اعضای خانواده مهم است، توانایی‌هایی است که فرد برای مقابله با فشارهای روانی دارد که در این میان سرمایه روانشناختی بسیار مورد توجه قرار می‌گیرد. سرمایه روانشناختی سازه‌ای ترکیبی و به هم پیوسته است که چهار مولفه ادراکی شناختی یعنی امید، خوش‌بینی، تاب‌آوری و خودکارآمدی را دربرمی‌گیرد. این عوامل باعث می‌شود زمانی که فرد در یک موقعیت استرس‌زا قرار می‌گیرد، تلاش کند تا به صورت موثر با محیط برخورد کند. مولفه‌های سرمایه روانشناختی نیرویی را در فرد ایجاد می‌کنند که عملکرد فرد در خانواده و جامعه را تحت تاثیر قرار می‌دهد. انسان برای عملکرد مناسب در شرایط ناگوار نیازمند مجموعه‌ای از ویژگی‌های شخصیتی است که این ویژگی‌ها در سرمایه روانشناختی نیز مطرح شده است و منجر به تقویت عملکرد موثر فرد در زندگی خانوادگی می‌شود و تحمل دشواری‌ها و ناملایمت‌ها را برای فرد ممکن می‌سازد. بنابراین، سرمایه روانشناختی را می‌توان مجموعه‌ای با ارزش از ویژگی‌های شخصیتی در نظر گرفت که چگونگی ارتباط فرد با محیط اطراف و خانواده را تحت تاثیر قرار می‌دهد و اصولاً کارایی مطلوب یک خانواده تحت تاثیر مولفه‌های مطرح شده در سرمایه روانشناختی است. زمانی که اعضای یک خانواده از توان تاب‌آوری، امید و در هنگام سختی‌ها از توان خودکارآمدی برخوردار باشند، در هنگام شرایط مختلف و روابط با سایر اعضای خانواده عملکرد مطلوب از خود نشان می‌دهند که این امر منجر به افزایش کارکرد خانواده می‌شود.

یافته دیگر پژوهش حاکی از وجود رابطه معنادار بین سبک فرزند پروری اسلامی و سرمایه روانشناختی است. نتایج پژوهش حمیدی و انصاری (۱۳۹۵، ص ۴۷)، خوشنویس و دژاکام (۱۳۹۷، ص ۲۴۱) مبنی بر وجود رابطه معنادار بین سبک فرزندپروری مقتدرانه و بهزیستی

روانشناختی، به صورت ضمنی با نتایج پژوهش حاضر هم‌سو می‌باشد. سبک فرزندپروری مقتدرانه، نزدیکی زیادی با سبک فرزندپروری اسلامی دارد، چرا که یکی از اصل‌های مهم مطرح شده در این سبک تربیتی اصل قاطعیت والدین می‌باشد. در این سبک تربیتی تلاش بر رعایت چهارچوب اسلامی در پرورش فرزندان است، فرزندان که با این نوع از روش تربیتی، رشد می‌کنند، ویژگی‌های مثبت روانشناختی بیشتری را تجربه می‌کنند. سبک فرزندپروری اسلامی، تلاش دارد تا فرزندان با آرامش روانی و سازگاری بالا را به جامعه تحویل دهد، بنابراین، سبک تربیتی که در آن سعی بر رشد همه جانبه انسان و سازگاری فرد داشته باشد، سبکی است که باعث افزایش سرمایه روانشناختی می‌شود. از طرف دیگر، اسلام به اهمیت مشورت با فرزندان درباره مسائل مختلف تاکید کرده است، بنابراین، فرزندان که در خانواده به ابراز عقیده و نگرش خود به صورت آزادانه پردازند، احساس فشار روانی نکرده و از احساس خودکارآمدی بالاتری برخوردار بوده و در نتیجه سرمایه روانشناختی بالاتری را تجربه می‌کنند.

یافته دیگر پژوهش وجود رابطه مستقیم بین پایبندی مذهبی با سرمایه روانشناختی است. پژوهش گل‌پرور، جعفری و جوادیان (۱۳۹۲، ص ۳۵) نشان داده است که مذهب تقویت‌کننده‌ای برای سرمایه روانشناختی است. همچنین پژوهش دوگلبی، کوپر و پنز^۱ (۲۰۰۹، ص ۲۳۷۶)، ایندريانت و هادی^۲ (۲۰۱۲، ص ۳۰)، کراویتس و همکاران^۳ (۲۰۱۰، ص ۱۳۰) و میهان^۴ (۲۰۱۲، ص ۹۹۰) با یافته پژوهش حاضر هم‌سو می‌باشد. مذهب با ایجاد حس پیوند با منبع هستی و ایجاد چشم‌اندازی گسترده نسبت به زندگی خود و دیگران موجب تقویت سرمایه روانشناختی می‌شود. زیربنای اعتقادات و پایبندی مذهبی، ایمان به وجود قدرتی ضعیف‌ناپذیر است که تمام هستی با اراده او یا برجاست، چنین ایمان به اعتقادی باعث تقویت سرمایه روانشناختی افراد می‌شود. پایبندی مذهبی امکان فراتر رفتن از محدودیت‌های شخصی و منابع محیطی را فراهم کرده و انسان را به منبع قدرتمندی متکی می‌کند که منجر به احساس امید و تاب‌آوری در افراد می‌شود. افراد با پایبندی مذهبی بالا به دلیل اینکه در صورت مواجهه با سختی‌ها و مشکلات به دلیل ایمانی که به خداوند دارند کمتر دچار آشفتگی می‌شوند و به دلیل ایمان به

-
1. Duggleby, Cooper, Penz
  2. Indrianti R, Hadi
  3. Kravits
  4. Meehan

خالق هستی سرمایه روانشناختی با سطوح بالاتری را تجربه می‌کنند. بنابراین، افراد با پایبندی مذهبی بالا به دلیل حس اطمینان و معنایی که در زندگی خود کسب کرده‌اند و در سایه مذهب سرمایه روانشناختی بالاتری داشته و در هنگام مواجهه با مانع، توانایی بالایی در یافتن مسیرهای جایگزین برای رسیدن به اهداف خود دارند. افراد با پایبندی مذهبی بالا از خودکارآمدی بالایی برخوردارند و به توانایی خود در رسیدن به هدف ایمان دارند. بنابراین، مذهب از طریق ایجاد صفات مثبت روانشناختی نظیر سازگاری و انطباق در شرایط دشوار باعث افزایش سرمایه روانشناختی افراد می‌شود.

یافته دیگر پژوهش وجود رابطه معنادار مستقیم بین بهزیستی معنوی و سرمایه روانشناختی است. این یافته با پژوهش‌های قاسمی جوبنه و همکاران (۱۳۹۴، ص ۲۷)، گل‌پرور (۱۳۹۳، ص ۳۰) هم‌سو می‌باشد. آدل‌بولاً (۲۰۱۱، ص ۵) در پژوهش خود نشان داده است که رابطه معنادار بین بهزیستی معنوی و سرمایه روانشناختی وجود دارد. پژوهش گناناپراگاش^۱ (۲۰۱۳، ص ۳۸۳)، وامبل، لایب و کروچی^۲ (۲۰۱۳، ص ۷۰۶) نشان داده است بین بهزیستی معنوی با تاب‌آوری رابطه مثبت و معنادار وجود دارد. در تبیین این یافته می‌توان گفت معنویت پدیده‌ای جدا از روان انسان نیست، و این دو عامل در سطح ذهنی و روانی به شکل گسترده‌ای با هم در تعامل هستند. بهزیستی معنوی چشم انداز فرد را نسبت به خود و جهان وسیع می‌کند و این امر منجر به تقویت سرمایه روانشناختی می‌شود (کراوتیس و همکاران، ۲۰۱۰، ص ۱۳۱). معنویت چهارچوبی را برای زندگی فرد ایجاد می‌کند که افراد به زندگی خود در آن چهارچوب معنا می‌دهند و حوادث و معنای زندگی خود را تفسیر می‌کنند. این سامانه باورهای منسجم، که از طریق معنویت ایجاد شده است باعث ایجاد امید به آینده، معنادار کردن زندگی و هدف‌دار کردن زندگی فرد می‌شود و در نتیجه منجر به بهزیستی معنوی افراد می‌گردد و سرمایه روانشناختی فرد را تقویت می‌کند. بهزیستی معنوی امید به زندگی را در فرد افزایش داده و سازگاری رفتاری و انطباقی فرد را تحت تاثیر قرار می‌دهد، بنابراین، مولفه‌های سرمایه روانشناختی از طریق بهزیستی معنوی در فرد تقویت می‌شود و به صورت معکوس سرمایه روانشناختی منجر به تقویت بهزیستی معنوی می‌شود.

1. Adeqbola

2. Gnanaprakash

3. Womble, Labbe, Cochran

یافته دیگر پژوهش درباره اثرات غیرمستقیم می‌باشد. نتایج پژوهش نشان داده است که فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی از طریق سرمایه روانشناختی منجر به افزایش کارکرد خانواده می‌شود. مطالعه‌ای که به بررسی اثرات غیرمستقیم این متغیرها بر کارکرد خانواده پرداخته باشد، وجود ندارد ولی در تبیین این یافته پژوهش می‌توان گفت در سه متغیر فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی، با عنصر معنویت و نگرش دینی مواجه هستیم که در فرزندپروری دینی، سبکی از فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دین اسلام و پایبندی مذهبی، به میزان گرایش‌های مذهبی که افراد در عمل خود نشان می‌دهند و بهزیستی معنوی سلامت معنوی افراد را مورد بررسی قرار می‌دهد. در هر سه مورد این متغیرها، با عنصر زیربنایی به نام معنویت و نگرش دینی رو به رو هستیم. معنویت و مذهب عاملی است که قدرتی را به انسان می‌دهد که می‌تواند نحوه نگرش و جهت‌گیری فرد نسبت به دنیا را تغییر دهد. زمانی که از سبک فرزندپروری اسلامی بحث می‌شود، در واقع منظور رعایت آموزه‌های دینی در تربیت فرزندان است که این آموزه‌های دینی بنابر نقشی که در دستورات دینی در سلامت روان افراد دارد، تفسیر می‌شود و این امر منجر به افزایش سرمایه روانشناختی و به صورت غیرمستقیم بر کارکرد خانواده تاثیر می‌گذارد. بنابراین، سبک فرزندپروری اسلامی باعث افزایش سرمایه روانشناختی و این امر نیز عملکرد مطلوب افراد را در خانواده در پی خواهد داشت. همچنین پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی در باورها و نگرش‌های زیربنایی انسان تغییراتی ایجاد می‌کنند و این امر ظرفیت فرد را برای مقابله با دشواری‌ها و فائق آمدن بر سختی‌ها افزایش داده و در نتیجه سرمایه روانشناختی فرد تقویت شده و عملکرد بهتری از خود در خانواده نشان خواهد داد.

۷. محدودیت‌های پژوهش

از جمله محدودیت‌های پژوهش حاضر انجام آن بر روی یک نمونه دانشجویی است که اغلب مجرد بودند. همچنین، وجود برخی سوالات درباره پایبندی مذهبی افراد ممکن است از پاسخ صادقانه آن‌ها جلوگیری کرده باشد.

۸. پیشنهادات

گردآوری اطلاعات از افراد متاهل و در سنین مختلف قابلیت تعمیم‌پذیری نتایج را افزایش می‌بخشد. با توجه به جدید بودن موضوع در حوزه خانواده انجام پژوهش‌های مشابه می‌تواند به توسعه بیشتر دانش در این زمینه کمک نماید.

اهتمام در جهت افزایش آموزش سبک‌های تربیتی از دیدگاه اسلامی در جهت ترغیب افراد برای گرایش به این سبک‌های تربیتی، تلاش برای نهادینه کردن ارزش‌های اخلاقی و باورهای مذهبی از همان اوایل کودکی در جهت افزایش پایبندی مذهبی افراد و برگزاری دوره‌های آموزشی و کارگاه‌هایی مبتنی بر مدل بومی تدوین شده برای خانواده‌ها می‌تواند در جهت بهبود کارکرد خانواده موثر باشد.

۹. تقدیر و تشکر

در پایان از تمام دانشجویانی که ما را در انجام این پژوهش یاری رساندند، نهایت تشکر و قدردانی به عمل می‌آید.

منابع

۱. استادی، مریم؛ عشقی آبکناری، سمیه (۱۳۹۸). پیش‌بینی شادی توسط سرمایه روانشناختی و هدف در زندگی کارمندان سازمان زمین‌شناسی شهر تهران. *رویش‌روانشناسی*، سال هشتم، شماره ۱، ص ۶۹-۸۲.
۲. اسماعیلی شهنا، معصومه؛ شالچی، بهزاد؛ احمدی، عزت‌اله (۱۳۹۶). نقش دشواری در تنظیم هیجان به عنوان متغیر میانجی در تبیین رابطه کاکرد خانواده و ارضای نیازهای بنیادین روانشناختی با اعتیادپذیری. *اعتیادپژوهی و سوء مصرف مواد*، سال یازدهم، شماره ۴۲، ص ۲۲۹-۲۴۶.
۳. اصلانی، خالد؛ پورجم، بهاره (۱۳۹۱). رابطه همبستگی، تطابق‌پذیری و ارتباط خانواده با رضایت از زندگی و بهزیستی فردی در دانش‌آموزان دختر. *مشاوره کاربردی*، سال دوم، شماره ۱، ص ۷۴-۶۳.
۴. بابایی، ناهید؛ بلالی، اسماعیل؛ نقدی، اسدالله؛ کریمی، احمد (۱۳۹۴). تاثیر میزان دینداری بر انسجام خانوادگی در شهر همدان. *توسعه اجتماعی*، سال نهم، شماره ۴، ص ۷-۲۶.
۵. بخشی‌پور، باب‌اله؛ اسدی، مسعود؛ کیانی، احمدرضا؛ اصغر، شیرعلی‌پور؛ احمد دوست، حسین (۱۳۹۱). رابطه عملکرد خانواده با تعارضات زناشویی زوج‌های در آستانه طلاق. *دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی*، سال سیزدهم، شماره ۲، ص ۱۱-۲۱.
۶. برجعلی، احمد (۱۳۹۷). الگوی تاثیر انگیزه تحصیلی با میانجی‌گری سرمایه روانشناختی بر موفقیت تحصیلی. *فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی*، سال نهم، شماره ۳۳، ص ۱-۱۹.
۷. بهارانچی، آسیه؛ کلانتر کوشه، سید محمد؛ خوانین‌زاده، محمدحسین (۱۳۹۴). ساخت و هنجاریابی پرسشنامه فرزندپروری در نگرش اسلامی. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت*، سال بیست و سوم، شماره ۲۷، ص ۱۲۳-۱۴۳.
۸. پناهی، زکیه؛ خسروی، زهره؛ بیجاری، اعظم فرح (۱۳۹۷). رابطه بین احساس تنهایی و نوموفوبیا به واسطه‌گری بهزیستی معنوی در میان دانشجویان دختر دانشگاه الزهرا(س). *مطالعات روانشناختی*، سال چهاردهم، شماره ۴، ص ۷۳-۹۰.
۹. ثنایی، باقر (۱۳۸۵). *مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج*. تهران: انتشارات بعثت.
۱۰. جان بزرگی، مسعود (۱۳۸۸). ساخت و اعتباریابی آزمون پایبندی مذهبی براساس گزاره‌های قرآن و نهج‌البلاغه. *مطالعات اسلام و روانشناسی*، سال سوم، شماره ۵، ص ۷۹-۱۰۵.
۱۱. جوانمرد، غلامحسین؛ محمدی، رقیه؛ پوراکبران، الهه؛ محمدی، حسین؛ موسوی، محمدرضا (۱۳۹۴). پیش‌بینی انسجام و کارکرد خانوادگی در زوج‌ها براساس عمل به باورهای دینی. *پژوهش در دین و سلامت*، سال دوم، شماره ۱، ص ۳۴-۴۱.
۱۲. حسین دخت، آرزو؛ فتحی آشتیانی، علی؛ تقی‌زاده، محمد احسان (۱۳۹۲). رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی. *روانشناسی و دین*، سال دوم، شماره ۲۲، ص ۱۲۰-۱۴۸.
۱۳. حمیدی، فریده؛ انصاری، شهلا (۱۳۹۵). رابطه شیوه‌های فرزندپروری والدین با سخت‌رویی و بهزیستی روانشناختی دانش‌آموزان. *خانواده‌پژوهی*، سال سیزدهم، شماره ۳۲، ص ۴۷-۶۵.
۱۴. حیاتی، مژگان؛ فاطمی عقدا، مهناز (۱۳۹۶). بررسی رابطه بین تجارب معنوی و مسئولیت‌پذیری زنان با انسجام خانواده در زنان تحت پوشش کمیته امداد امام خمینی. *مطالعات اجتماعی و روانشناختی زنان*، سال پانزدهم، شماره ۲، ص ۱۸۵-۲۰۳.
۱۵. خانجانی، زینب؛ باباپور خیرالدین، جلیل؛ جمشیدی، صفیه (۱۳۹۸). مقایسه اختلالات اضطرابی و سبک‌های

- دل بستگی در کودکان پرورش یافته به شیوه فرزندپروری اسلامی با سایر کودکان: تربیت اسلامی، سال چهاردهم، شماره ۳۰، ص ۲۱-۳۸.
۱۶. خانجانی، مهدی؛ قنبری، فرشته؛ نعیمی، ابراهیم (۱۳۹۸). بررسی ارتباط کارکرد خانواده، سبک دل بستگی و سبک‌های تربیتی والدین با اعتیاد به اینترنت در نوجوانان. فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، سال دهم، شماره ۳۷، ص ۱۲۱-۱۴۲.
۱۷. خوشنویس، الهه؛ دژاکام، فاطمه (۱۳۹۷). رابطه جهت‌گیری مذهبی والدین و سبک فرزندپروری آنان با بهزیستی ذهنی فرزندان. مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، سال بیست و دوم، شماره ۷۵، ص ۲۴۱-۲۶۰.
۱۸. درویشی رجب تبار، فاطمه؛ یحیی‌زاده، سلمان؛ حسینی، سیدحمزه (۱۳۹۵). رابطه بین سبک فرزندپروری با نگرش مذهبی و سلامت روانی دانش‌آموزان دختر. دین و سلامت، سال چهارم، شماره ۱، ص ۵۷-۶۲.
۱۹. دهقانی، محسن؛ اسماعیلیان، نسرين (۱۳۹۵). ویژگی‌های شخصیتی، طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه و کارکرد خانواده در زوجین متقاضی و غیر متقاضی طلاق. خانواده‌پژوهی، سال دوازدهم، شماره ۴۸، ص ۵۷۵-۵۹۲.
۲۰. ربانی اصفهانی، حوریه (۱۳۹۴). بررسی مقایسه‌ای مبانی تربیت و فرزندپروری از دیدگاه روانشناسی و اسلام. اخلاق، سال چهارم، شماره ۱۷، ص ۱۱-۱۳۶.
۲۱. رحیمی‌نژاد، پیمان (۱۳۹۰). **رابطه بین سبک‌های رهبری اخلاقی، حمایتی و ستم‌گرانه با اثربخشی سازمانی و سرمایه روانشناختی در کارکنان شرکت سپاهان**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد خوراسگان.
۲۲. رفیعی، محمد؛ توان، بهمن؛ جهانی، فرزانه (۱۳۹۰). بررسی رابطه عملکرد خانواده و نگرش دینی پرسنل صف و ستاد دانشگاه علوم پزشکی اراک در سال ۱۳۹۰. طب و تزکیه، سال بیستم، شماره ۳، ص ۳۳-۵۰.
۲۳. زاده‌محمدی، علی؛ ملک خسروی، غفار (۱۳۸۵). بررسی مقدماتی ویژگی‌های روان‌سنجی و اعتباریابی مقیاس سنجش کارکرد خانواده. خانواده‌پژوهی، سال دوم، شماره ۵، ص ۶۹-۸۹.
۲۴. زهادت، عباس؛ امیدوار، بنفشه (۱۳۹۵). پیش‌بینی عملکرد خانواده و شادکامی زناشویی براساس سرمایه روانشناختی زن در خانواده‌های کارمندان زن متأهل شهرداری شهر شیراز. زن و جامعه، سال هفتم، شماره ۴، ص ۲۹-۴۱.
۲۵. سالاری، سوسن؛ روشن، رسول (۱۳۹۵). پیش‌بینی سلامت عمومی دختران با توجه به سه شیوه فرزندپروری دایانا بامرید و فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی. مطالعات اسلام و روانشناسی، سال دهم، شماره ۱۸، ص ۱۰۵-۱۲۴.
۲۶. سعیدپور، فریبا؛ اصغری، فرهاد؛ صیادی، علی (۱۳۹۷). هم‌سنجی اثربخشی رویکرد خانواده درمانی بوئن و مدل مک مستر بر بی‌آلایشی تنظیم شناختی هیجان و کارکرد خانواده در زوجین درخواست‌کننده طلاق. مشاوره و روان‌درمانی خانواده. سال بیست و ششم، شماره ۲، ص ۸۰-۹۵.
۲۷. سلطان‌زاده، شیدا؛ عابدی، محمدرضا؛ باغبان، ایران (۱۳۹۵). پیش‌بینی انطباق‌پذیری مسیر شغلی کارکنان مرکز صنعتی براساس مولفه‌های سرمایه روانشناختی. پژوهشنامه روانشناسی مثبت، سال اول، شماره ۵، ص ۱۹-۳۰.
۲۸. سیدفاطمی، نعیمه؛ رضایی، محبوبه؛ اعظم، گیوری؛ حسینی، فاطمه (۱۳۸۵). اثر دعا بر سلامت معنوی بیماران مبتلا به سرطان. پایش، سال پنجم، شماره ۴، ص ۲۹۵-۳۰۴.
۲۹. شاه‌محمدی، مینا؛ ابراهیمی تازه‌کند، فریبا (۱۳۹۶). **نقش مذهب و معنویت درون نظام خانواده**. در: کنفرانس بین‌المللی فرهنگ آسیب‌شناسی روانی و تربیت. انجمن روانشناسی ایران؛ دانشگاه الزهراء.
۳۰. شرفی، ام‌کلثوم؛ حسین چاری، مسعود (۱۳۹۲). جهت‌گیری دینی پدر و ادراک فرزندان از الگوهای ارتباطی خانواده. نسیم‌تندرستی، سال دوم، شماره ۱، ص ۲۷-۳۸.
۳۱. صالحی، رضوان؛ میلانی، زهرا (۱۳۹۴). **بررسی رابطه سبک فرزندپروری اسلامی و عملکرد خانواده**. در: اولین همایش ملی روانشناسی و خانواده. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اهواز.

۳۲. طاهری، فاطمه؛ ارجمندنیا، علی اکبر؛ جمالی قراخلو، یاور (۱۳۹۷). تاثیر برنامه فرزندپروری مثبت بر کارکرد خانواده دارای فرزندان کم توان ذهنی. *طب توانبخشی*، سال هشتم، شماره ۳، ص ۱۵۰-۱۶۳.
۳۳. عادلپور، محمدحسین (۱۳۹۶). بررسی و مقایسه سبک‌های فرزندپروری از دیدگاه اسلام و دانشمندان غربی. *بصیرت و تربیت اسلامی*، سال چهاردهم، شماره ۴۳، ص ۷۳-۱۰۰.
۳۴. عبدالله‌پور، نازی؛ مقیمی آذری، محمدباقر؛ قلی‌زاده، حسین؛ سید مهدوی اقدم، روح‌الله؛ علی اشرفی زکی، زینب (۱۳۸۸). رابطه بین دینداری با کارکرد خانواده در بین دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی تبریز. *علوم اجتماعی*، سال سوم، شماره ۷، ص ۱۷۴-۱۵۷.
۳۵. غلامی، مریم؛ پاشا، غلامرضا؛ سودانی، منصور (۱۳۸۸). اثربخشی آموزش معنا درمانی گروهی بر امید به زندگی و سلامت عمومی بیماران دختر تالاسمی. *دانش و پژوهش در روانشناسی*، سال یازدهم، شماره ۴۲، ص ۲۵-۴۵.
۳۶. فداکار گیلو، پرویز؛ مولایی یساولی، مهدی؛ عزیزی ارشد، کامران؛ مولایی یساولی، هادی؛ فرخی، نورعلی (۱۳۹۶). آزمون مدل دینداری در دانش‌آموزان براساس سبک‌های فرزندپروری با میانجی‌گری عزت نفس، هوش هیجانی سلامت روانی. *مطالعات اسلام و روانشناسی*، سال یازدهم، شماره ۱۲، ص ۳۵-۵۸.
۳۷. فروغان، مهشید؛ جعفری، زهرا؛ شیرین بیان، پیمان؛ قائم مقام فراهانی، ضیا؛ رهگذر، مهدی (۱۳۸۷). هنجاریابی معاینه مختصر وضعیت شناختی سالمندان شهر تهران. *تازه‌های علوم شناختی*، سال دهم، شماره ۲، ص ۲۹-۳۷.
۳۸. فیروزآبادی، سمیه؛ یوسفی، صادق (۱۳۹۸). پیش‌بینی خلاقیت هیجانی براساس ابعاد کارکرد خانواده با نقش واسطه‌ای سبک مقابله‌ای. *دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی*، سال بیستم، شماره ۴، ص ۶۷-۸۷.
۳۹. قاسمی جونبه، رضا؛ زهراکار، کیانوش؛ همدی، میثم؛ کریمی، کامبیز (۱۳۹۴). نقش سلامت معنوی و ذهن آگاهی در سرمایه روانشناختی دانشجویان. *پژوهش در آموزش علوم پزشکی*، سال هشتم، شماره ۲، ص ۲۷-۳۶.
۴۰. قاسمی، سیمین؛ اعتمادی، عدرا (۱۳۹۵). رابطه بین پایبندی مذهبی و بخشش با کیفیت روابط زوجین و خانواده همسر در زنان. *روانشناسی دین*، سال دوم، شماره ۷، ص ۹۷-۱۰۹.
۴۱. قریشی‌راد، فخرالسادات (۱۳۹۱). روانشناسی تحولی از منظر قرآن و منابع اسلامی. تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز.
۴۲. قمری، محمد؛ قمری گندوانی، آرزو (۱۳۹۳). رابطه ابعاد عملکرد خانواده با تعارض والد - نوجوان در بین دانش‌آموزان مقطع راهنمایی. *تربیتی زنان و خانواده*. سال هشتم، شماره ۲۶، ص ۱۵۷-۱۷۴.
۴۳. کاویانی، زهرا؛ جان بزرگی، مسعود؛ تقوایی، داود (۱۳۹۸). پیش‌بینی حرمت خود فرزندان براساس سبک فرزندپروری والدین و پایبندی مذهبی مادران. *مطالعات اسلام و روانشناسی*، سال سیزدهم، شماره ۲۴، ص ۴۹-۶۲.
۴۴. گل‌پرور، محسن (۱۳۹۳). الگوی ساختاری رابطه پیوند معنوی با سرمایه روانشناختی و بهزیستی معنوی در پرستاران. *مدیریت پرستاری*، سال سوم، شماره ۲، ص ۳۰-۴۰.
۴۵. گل‌پرور، محسن؛ جعفری، مریم؛ جوادیان، زهرا (۱۳۹۲). پیش‌بینی سرمایه روانشناختی از طریق مولفه‌های معنویت در پرستاران. *روان‌پرستاری*، سال اول، شماره ۳، ص ۳۵-۴۴.
۴۶. محمد علیپور، زینب (۱۳۹۲). **نقش تجارب معنوی و دینداری در کارکرد خانواده و بهزیستی روانشناختی در کارمندان متاهل دانشگاه**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه شهید بهشتی.
۴۷. موسوی، سید ولی‌الله؛ رضایی، سجاد؛ قربان‌پور لقمجانی، امیر؛ احمدیان، طیبه (۱۳۹۷). مقایسه بخشایشگری و پایبندی مذهبی در زوج‌های در آستانه طلاق و زوج‌های عادی. *پژوهشنامه روانشناسی مثبت*، سال چهارم، شماره ۲، ص ۴۱-۵۴.
۴۸. مهداد، علی؛ طحانیان، فهیمه (۱۳۹۷). نقش میانجی‌گرانه سرمایه روانشناختی در تاثیر رهبری قابل اعتماد بر

- خشنودی از شغل و خشنودی از زندگی. *پژوهشنامه روانشناسی مثبت*، سال چهارم، شماره ۱، ص ۷۹-۹۲.
۴۹. میکائیلی، نیلوفر؛ عینی، ساناز؛ نقوی، رامین (۱۳۹۵). نقش دلسوزی به خود و حس انسجام و آمیختگی فکر - عمل در پیش‌بینی بهزیستی روانشناختی جانبازان مبتلا به اختلال استرس پس از سانحه. *طب جانباز*، سال پنجم، شماره ۱، ص ۳۹-۳۳.
۵۰. نریمانی، محمد؛ ایل‌بیگی، رضا؛ رستمی، مریم (۱۳۹۳). نقش نگرش مذهبی، بهزیستی معنوی و حمایت اجتماعی در پیش‌بینی رضایت از زندگی مادران کودکان کم‌توان ذهنی. *اسلام و سلامت*، سال اول، شماره ۳، ص ۴۱-۴۹.
۵۱. نریمانی، محمد؛ پرزور، پرویز؛ عطادخت، اکبر؛ عباسی، مسلم (۱۳۹۴). نقش بهزیستی معنوی و پایبندی مذهبی در پیش‌بینی رضایتمندی زناشویی پرستاران. *مجله بالینی پرستاری و مامایی*، سال چهارم، شماره ۲، ص ۱۰۱-۱۰۰.
۵۲. وفاپور، حسنا؛ مولایی پاره، علی؛ مرادی، آسیه؛ کریمی، پروانه (۱۳۹۸). نقش سبک‌های فرزندپروری و جهت‌گیری مذهبی والدین در پیش‌بینی هوش معنوی فرزندان آنها. *رویش روانشناسی*، سال هشتم، شماره ۱، ص ۱۰۰-۱۳۰.
۵۳. هوشیاری، جعفر؛ پاریزی، صفورایی، محمد مهدی؛ نیوشا، بهشته (۱۳۹۳). رابطه کارآمدی خانواده و بهزیستی معنوی در دانشجویان و طلاب. *مطالعات اسلام و روانشناسی*، سال هشتم، شماره ۱۵، ص ۸۷-۱۰۲.
54. Adeqbola, M. (2011). Spirituality, Self-Efficacy, and Quality of Life among Adults with Sickle Cell Disease. *South online JNurs Res*, 11 (1), P.5-10.
55. Baumrind, D. (1991). Effective parenting during the earlyadoiescent transition P.A Cown & E.M. Hetherington (Eds). *Family tranaitions*, 10 (2), P. 111-130.
56. Cecilia, W.M.K.; Carmen, W.H.C. & Kai, C.C. (2019). The effectiveness of a nurse-led short term life review intervention in enhancing the spiritual and psychological wellbeing of people receiving palliative care: A mixed method study. *International journal of Nursing Studies*, 91 (80), P.134-143.
57. Duggleby, W.; Cooper, D. & Penz, K. (2009). Hope, self-efficacy, spiritual well-being and job satisfaction. *Journal of Advanced Nursing*, 65 (11), P.2376-2385.
58. Ekas, N.V.; Whitman, T.L. & Shivers, C. (2009). Religiosity, spirituality, and socioemotional functioning in mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of autism and developmental Disorders*, 39 (5), P.706-719.
59. Espinoza Rangel, R. (2013). Spirituality and Relationship Satisfaction: The Role of Prayer (Doctoral dissertation). *Journal of psychology*, 12 (4), P.60-75.
60. Fernando, M. & Chowdhury, R. (2010). The relationship between spiritual well-being and ethical orientations in decision making: an empirical study with business executives in Australia. *Journal of Business Ethics*, 95 (2), P.100-130.
61. Fisher, J. (2010). Item response theory analysis of the spiritual well-being questionnaire. *Journal of Religions*, 1 (3), P.120-135.
62. Gnanaprakash, C. (2013). Spirituality and Resilience among Post-Graduate University Students. *Journal of helth management*, 15 (3), P.383-396.
63. Gomez, R & Fsher, J.W. (2003). Domains of spiritual well – being and development and validation of the spiritual well-being questionnaire. *Personality and individual difference*, 35 (6), P.80-92.
64. Hystad, S.W. & Eid, J.E. (2016). Sleep and Fatigue Among Seafarers: The Role of Inviromental stressors, Duration at Sea and psychoiogyical Capital Original Research

- Article. *Safety and health at Work, In press*, 2 (34), P.30-52.
65. Indrianti, R. & Hadi, C. (2012). The relationship between psychological capital and work engagement of stay overnight installation nurse in Menur mental health hospital Surabaya. *Jurnal Psikologi Industri dan Organisasi*, 1 (2), P.110-115.
66. Janson, M & etal. (2011). Spiritual Well-Being as a Component of Health- Related Quality of Life: The Functional Assessment of Chronic Illness Therapy-Spiritual Well-Being Scale (FACIT-Sp). *Religions*, 2 (3), P.77-94.
67. Kravits, K.; McAllister-Black, R.; Grant, M. & Kirk, C. (2010). Self-care strategies for nurses: a psycho-educational intervention for stress reduction and prevention of burnout. *Applied Nursing Research*, 23, P. 130-138.
68. Lee, Y. & Salman, A. (2016). Original article: Evaluation of using the Chinese version of the Spirituality Index of Well-Being (SIWB) scale in Taiwanese elders. *Applied Nursing Research*, 3 (2), P.206-211.
69. Lopez, P.; Ammo, L. & Martin, J. (2006). Reliable signaling by chemical cues of male traits and health state in male Lizards, *Lacerta Monti cola*. *Journal Chemical Ecology*, 32 (2), P.473-488.
70. Luthans, S. (2002). Hope: A New Positive Strength for HumanResource Development. *Human Resource Development Review*, 1 (3), P.304-322.
71. Meehan, T.C. (2012). Spirituality and spiritual care from a careful nursing perspective. *Journal of Nursing Management*, 20 (8), P.990-1001.
72. Sabatier, C.; Mayer, B.; Friedlmeier, M.; Lubiewska, K. & Trommsdorff, G. (2004). Religiosity, Family Orientation, and Life Satisfaction of Adolescents in Four Countries. *International Journal of Behavioral Development*, 28 (5), P.385-400.
73. Seligman, M.; Csikszentmihalyi, M. (2014). *Flow and the Foundations of Positive Psychology*. Netherlands: Springer.
74. Smith, L. (2013). Spiritual well-being and its relationship to resilience in young people: A mixed methods case study. *SAGE Open*, 3 (22), P.40-68.
75. Suk-Sun, K. (2008). Interdependence of spirituality and well-being among korean elders and family caregivers. the university of arizona. In: Partial Fulfillment of the Requirements For the Degree of doctor of philosophy. *Journal of Health*, 20 (5), P.60-78.
76. Surbhi, K. (2013). Bruce Greyson, Near - Death Experiences and Spiritual Well-Being Surbhi Khanna. *Journal of Religion and Health*, 11 (5), P. 50-72.
77. Wo.; mble, M.N.; Labbe, E.E. & Cochran, C.R. (2013). Spirituality and personality: understanding their relationship to health resilience. *Psychol Rep*, 112 (3), P.706-715.

استناد به این مقاله

میکایلی، نیلوفر؛ اسرافیلی، هاجر (۱۳۹۹). طراحی و آزمون مدل بومی کارکرد خانواده براساس فرزندپروری متناسب با آموزه‌های دینی، پایبندی مذهبی و بهزیستی معنوی با نقش میانجی سرمایه روانشناختی. *دین و خانواده*، دوره اول، شماره ۲، ص ۳۸-۵.

‘The relationship between communicative patterns and integration of family and religious orientation (internal- external) among students in Payam-e-Noor University (PNU) Andimeshk branch’¹

Saeed Moshtaghi

Assistant Professor, Educational Psychology, Department of Education, Dezful Branch, Islamic Azad University, Dezful, Iran (**Corresponding Author**).
saeed1788@gmail.com

Raziah Abdali

M. A. in Psychology, Dezful, Iran. abdalirazihe@gmail.com

Abstract

The present research aims to investigate communicative relation and integration of family with religious orientation (internal- external) among students in Payam-e-Noor University (PNU) Andimeshk branch. This study was of descriptive- correlational type with statistical population including 327 subjects among students from Andimeshk (PNU) University where they were elected using multistage clustered sampling method. To collect research data, Religious Orientation Questionnaire (Alport & Ross, 1967), Family Integration Inventory (Olson, 1999) and Revised Family Relational Pattern Scale (Ricci & Fitz Patrick, 1990) were utilized and they enjoyed high validity and reliability. Data were analyzed using descriptive statistical method and regressive correlation and by means of SPSS software. The research hypothesis was based on this point whether there was any simple and multiple relations between communicative relations of family (dialogue and conformity patterns) and family integration with religious orientation (internal and external) among students or not. The findings showed that the variables of family integration, communicative dialogue pattern and conformity pattern could predict external religious orientation positively and significantly. The communicative dialogue pattern is not a significant predictor for internal religious orientation ($p>0.01$). However variables of conformity communicative pattern and family integration were positive and significant predictors for internal religious orientation. Thus, the rate of religious orientation is affected by communicative patterns and integration of family to great extent.

Keywords: Communicative patterns, Family. Religious orientation, Academic students, Andimeshk (PNU) University.

رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانواده با جهت‌گیری مذهبی (درونی - بیرونی) دانشجویان دانشگاه پیام نور اندیمشک^۱

سعید مشتاقی

استادیار، گروه علوم تربیتی، واحد دزفول، دانشگاه آزاد اسلامی، دزفول، ایران (نویسنده مسئول).

Saeed1788@gmail.com

راضیه ابدالی

کارشناس ارشد روان‌شناسی عمومی، دزفول، ایران. abdalirazihe@gmail.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانواده با جهت‌گیری مذهبی (درونی - بیرونی) دانشجویان دانشگاه پیام نور اندیمشک بود. این پژوهش از نوع توصیفی - همبستگی بوده و نمونه آماری به حجم ۳۲۷ نفر از بین دانشجویان دانشگاه پیام نور اندیمشک به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای انتخاب شد. جهت گردآوری داده‌های پژوهش از پرسشنامه جهت‌گیری مذهبی (آپورت و راس، ۱۹۶۷)، پرسشنامه انسجام خانوادگی (السون، ۱۹۹۹) و پرسشنامه تجدیدنظر شده الگوی ارتباطی خانواده (ریچی و فیتزپاتریک، ۱۹۹۰) استفاده شد که از اعتبار و پایایی مطلوبی برخوردارند. تحلیل داده‌ها به روش آمار توصیفی، همبستگی رگرسیون و با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد. اینکه بین الگوهای ارتباطی خانواده (الگوی گفت و شنود و الگوی هم‌نوایی) و انسجام خانواده با جهت‌گیری مذهبی (درونی و بیرونی) دانشجویان رابطه ساده و چندگانه وجود دارد، فرضیه پژوهش بود. یافته‌ها نشان داد، که متغیر انسجام خانوادگی، الگوی ارتباطی گفت و شنود و الگوی هم‌نوایی توان پیش‌بینی‌کنندگی جهت‌گیری مذهبی بیرونی را به طور مثبت و معنادار دارند. الگوی ارتباطی گفت و شنود پیش‌بینی‌کننده معناداری برای جهت‌گیری مذهبی درونی نمی‌باشد ($p > 0/01$). اما الگوی ارتباطی هم‌نوایی و متغیر انسجام خانوادگی پیش‌بین‌های مثبت و معنادار جهت‌گیری مذهبی درونی بودند. بنابراین، میزان جهت‌گیری مذهبی دانشجویان تا حدود زیادی متأثر از الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانواده می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: الگوهای ارتباطی، خانواده، جهت‌گیری مذهبی، دانشجویان، دانشگاه پیام نور اندیمشک.

۱. مقدمه

خانواده همواره به عنوان مهم‌ترین سامانه انسانی مورد توجه بوده است. در نظریه سیستمی خانواده^۱ (که مبنای نظری این مطالعه نیز است) رفتار و فرد وابسته به کل سامانه خانواده و رفتار دیگر اعضا و عناصر توصیف شده است. در دیدگاه سیستمی، حتی فرایندهای درونی شده انسان نیز تحت تاثیر عوامل بیرونی است که بر یکدیگر تاثیر متقابل دارند و سامانه‌ای که بیش از همه بر رفتار فرد تاثیر دارد، خانواده است که هم رفتارهای سازشی و بهنجار و هم رفتارهای نابهنجار افراد را شکل می‌دهد (هارون‌رشیدی و کاظمیان‌مقدم، ۱۳۹۸، ص ۱۷۵). یکی از کسانی که با دیدگاهی سیستمی خانواده را مورد بررسی قرار داده، اُلسون^۲ (۱۹۹۹ به نقل از: رزمی، ۱۳۸۳، ص ۲۷) است. او بر همین مبنا الگویی مرکب از سامانه خانواده ارائه کرده که در واقع پل ارتباطی نظریه و عمل است. ابعادی که در الگوی اُلسون بدان پرداخته شده، شامل سه بُعد انسجام خانواده، انعطاف‌پذیری خانواده و ارتباطات در خانواده است. او خانواده را سامانه‌ای قانونگذار تعریف می‌کند که اعضای آن پیوسته در حال تعریف و بازنگری در تعریف ماهیت روابط خود بر مبنای الگوی ارتباطاتشان هستند (کشتکاران، ۱۳۸۸، ص ۴۸). شناخت این الگوها به شناخت بعضی از جنبه‌های عملکرد خانواده کمک می‌کند. در واقع، شناخت انواع مختلف الگوها و سبک‌های ارتباطات خانوادگی علاوه بر توصیف به پیش‌بینی و توضیح عملکرد خانواده و توصیه‌ها و تجویزهای مربوط به آن نیز کمک می‌کند. فیتزپاتریک و ریچی^۳ (۱۹۹۴) دو بعد زیربنایی جهت‌گیری گفت و شنود و جهت‌گیری همنوایی^۴ را در الگوهای ارتباطی خانواده شناسایی کردند. کوئرر و فیتزپاتریک^۵ (۲۰۰۲) جهت‌گیری گفت و شنود را میزان تحقق شرایطی در خانواده می‌دانند که در آن همه اعضای خانواده به شرکت آزادانه و راحت در عامل و بحث و تبادل نظر درباره طیف وسیعی از موضوعات تشویق می‌شوند. جهت‌گیری همنوایی را نیز میزان تاکید بر همسانی نگرش‌ها، ارزش‌ها و عقاید اعضای خانواده تعریف می‌کنند. منظور از مفهوم انسجام خانواده نیز احساس همبستگی، پیوند و تعهد عاطفی است که اعضای یک خانواده نسبت به

-
1. Family system theory
  2. Olson
  3. Fitzpatric & Ritchie
  4. Conversation & conformity pattern
  5. Koerner & Fitzpatric

یکدیگر دارند (عبدالهی، ۱۳۹۴، ص ۲۸). هانگ^۱ (۲۰۱۰)، انسجام را احساس نزدیکی عاطفی با افراد دیگر تعریف می‌کند. وقتی انسجام زیاد باشد، اعضای خانواده پیشرفت، شادی و رفاه یکدیگر را می‌خواهند و هرگاه یکی از اعضا، درگیر مشکلی شود، حاضرند برای رفع آن مشکل کار کنند (به نقل از: ابراهیمی، ۱۳۹۴، ص ۳۳). انسجام از نظر لینگرن^۲، وقت گذاشتن و با هم بودن اعضای خانواده است. خانواده‌هایی که در این زمینه قوی هستند، به طور مرتب برنامه‌ها و زمان‌هایی برای فعالیت‌های گروهی در نظر می‌گیرند؛ این امر در حالی که ساده به نظر می‌رسد در عمل دشوار است، چون اعضای خانواده‌ها معمولاً وقت‌های اضافه را به یکدیگر اختصاص می‌دهند و زمانی که اعضا مشغول کارهای مربوط به خودشان بوده یا خسته هستند، مشکل است که بتوانند اوقات مفیدی را برای یکدیگر صرف کنند (عبدالهی، ۱۳۹۴، ص ۲۸). بررسی نقش تربیتی والدین از مباحث مهم در قلمرو روانشناسی است، زیرا شخصیت و رفتار افراد هرچند در مراحل مختلف از عوامل متعددی تاثیر می‌پذیرد، نقش والدین و خانواده از مبانی و موارد اولیه تاثیرگذاری به شمار می‌رود. بر همین مبنا، پژوهش در زمینه ارتباط بین جهت‌گیری مذهبی^۳ با ساختار خانواده و مولفه‌های آن، حکایت از رابطه بین این دو دارد. دیدگاه‌های نظری متعدد و متفاوتی درباره رابطه دین، اعتقاد و جهت‌گیری مذهبی مطرح شده است. براساس تعریف علمای اسلامی، دین به مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی که برای اداره جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها باشد، اطلاق می‌شود، که گاهی این مجموعه حق و گاهی همه آن باطل و زمانی مخلوطی از حق و باطل است (مختاری، اله‌یاری و رسول‌زاده طباطبایی، ۱۳۸۰، ص ۴۰). علامه طباطبایی دین را آن نوع شیوه زندگی می‌داند که حیات دنیوی انسان را در راستای سعادت کمال بخش او به پیش می‌برد. طبق این دیدگاه، دین شامل عقاید و دستورهای عملی و اخلاقی‌ای است که از سوی خدا برای راهنمایی و هدایت انسان ارسال شده است. وی ادراک دین را امری فطری می‌داند که خداوند براساس فطرت انسان آن را تنظیم کرده تا او را به سعادت حقیقی رهنمون سازد (طباطبایی، بی‌تا، ج ۸، ص ۱۸۵). از تعاریف مزبور چنین برمی‌آید که در اسلام، مذهب نوعی اعتقاد به وجودهای معنوی یا مقدس است که منشاء یک‌سری رفتارها و نگرش‌های خاص در زندگی انسان می‌شود. پس انسان دیندار یا متدین نمی‌تواند با وجود یک چنین اعتقادی عاری از هرگونه رفتار

---

1. Huang

2. Lingern

3. Religious orientation

حاکمی از باورهای درونی خود باشد.

واژه «جهت‌گیری مذهبی» که در این پژوهش به کار رفته، براساس دیدگاه آلپورت و برگرفته از مذهب مسیحیت است. تقسیم‌بندی آلپورت در خصوص جهت‌گیری مذهبی فرد توانسته است توجه زیادی را طی سالیان اخیر به خود معطوف دارد و در مطالعاتی که عامل مذهب مورد توجه روان‌شناسان است به‌عنوان یک نظریه کارآمد مورد استفاده قرار گیرد (میردریکوندی، ۱۳۸۲، ص ۷۹). آلپورت برحسب جهت‌گیری دینی افراد، آن‌ها را با دو جهت‌گیری دینی درونی و بیرونی تقسیم‌بندی می‌کند. وی بر این باور است که در نظام ارزش‌های مذهبی، ارزش‌های دینی، بالاترین، مقدم‌ترین و ضروری‌ترین ارزش‌ها هستند. هدف اصلی فرد در زندگی این است که زندگی‌اش را به شیوه‌ای عملی کند که با باورهای دینی‌اش متحد و سازگار است، فرد به دنبال وحدت ارزش‌ها، ارتباط خود با جهان به‌عنوان یک کل و نیل به سعادت اخروی است (هوراک^۱، ۲۰۱۲، ص ۵۸). در پژوهشی ثناگویی (۱۳۹۲) با عنایت به علل اعتقادات، باورها و رفتارهای مذهبی، مذهب و دین را به دو صورت بیرونی و درونی تعریف کرده است، منظور او از جهت‌گیری درونی عبارت از یک تعهد انگیزشی فراگیر که غایت و هدف است و جهت‌گیری بیرونی را وسیله‌ای برای دستیابی به اهداف فردی می‌داند.

۲. بیان مسأله

مذهب مجموعه‌ای سازمان‌یافته از اعتقادات، سیستم‌های فرهنگی و ایدئولوژی وابسته به انسانیت به منظور بقاء است (قادری و مصطفایی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۱). آلپورت و راس^۲ دو نوع جهت‌گیری مذهبی را معرفی کرده‌اند: «جهت‌گیری مذهبی درونی» و «جهت‌گیری مذهبی بیرونی». جهت‌گیری مذهبی درونی عبارت است از باورهای معنوی درونی فرد، نگرش فرد به مذهب و معنویت یا به دیگر اعمال معنوی یا مذهبی شخصی. در مقابل، افراد با جهت‌گیری مذهبی بیرونی مذهب را «ابزاری برای دستیابی به آرامش و اجتماعی شدن» در نظر می‌گیرند که مستلزم گرویدن به نظامی دینی مانند اسلام یا مسیحیت، ترجیح دادن نظام دینی خود به نظام‌های دینی دیگر و انجام فعالیت‌های مذهبی گروهی است. با وجود این، جهت‌گیری مذهبی بیرونی نیز براساس سیستم باورهای معنوی شخصی شکل می‌گیرد و به سادگی از جهت‌گیری مذهبی درونی

1. Hurka

2. Allport & Ross

جدا نمی‌شود (پارک، رو و یو^۱، ۲۰۱۲، ص ۶۴۴).

در مجموع می‌توان گفت مذهب حداقل از سه طریق بر رضایت از زندگی فرد اثر می‌گذارد: (۱) مذهب به انسان احساس معنی‌دار بودن زندگی را می‌دهد، (۲) پیشنهاد اصول و احکام مذهبی به‌عنوان سبک سالمی برای زندگی، (۳) برخورداری از خوش‌بینی و حمایت دیگران با شرکت در مراسم جمعی دینی (اسچولر^۲، ۲۰۱۰، ص ۲۳۳). احساسات مذهبی در نزد هر کس که یافت شود، نیرویی روزافزون در زندگی شخص وارد می‌کند، هنگامی که در نبرد زندگی همه امیدها بر باد رفته و دنیا به آدمی پشت می‌کند، احساسات مذهبی وارد عمل شده، در درون‌مان شور و هیجانی برپا ساخته، ما را جوان کرده و زندگی درونی را که تیره و تار شده بود، دگرگون می‌سازد (سال کوئیست^۳ و همکاران، ۲۰۱۳، ص ۶۹۹). صرف‌نظر از نژاد، جنسیت، طبقه اجتماعی، سن یا نوع مذهب، جهت‌گیری مذهبی از طریق کارکردهای فردی و اجتماعی مختلف همچون هنجاربخشی، هویت‌بخشی، معنابخشی، حمایت‌بخشی به ویژه حمایت‌های خانوادگی، افزایش خوش‌بینی، آرامش‌بخشی، افزایش همبستگی اجتماعی، بهبود روابط اجتماعی، کنترل اجتماعی، سامان‌بخشی و غیره می‌تواند به افزایش رضایت از زندگی بین دانشجویان کمک کند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۸۹). مطالعات سیگالو^۴ و همکاران (۲۰۱۲) نشان داد که مذهب به عنوان یک محافظ در برابر فشارهای روانی عمل می‌کند. به این معنا مذهب می‌تواند از طریق حمایت از ارزش‌ها، فعالیت‌های خانواده و سازگاری با مشکلات، را در زندگی راحت‌تر نماید.

از آنجایی که دو نهاد مذهب و خانواده ارزش‌های مشابهی را مورد تأکید قرار می‌دهند و برای تقویت اجتماعی شدن به هم وابسته‌اند، پژوهشگران رابطه نزدیکی بین الگوهای ارتباطی خانواده^۵ و جهت‌گیری مذهبی پیش‌بینی می‌کنند. معنای ابتدایی ارتباط خانوادگی این است که بچه‌ها ارتباط با دیگران، تفسیر رفتارهای دیگران، تجربه‌ی احساسات و فعالیت‌های ارتباطی با دیگران را یاد بگیرند (فرهمند، ۱۳۹۱، ص ۵۵). با توجه به این مسأله، فیزپاتریک و کوئر^۶ (۲۰۰۴) دو بعد

-
1. Park, Roh, Yeo
  2. Scholer
  3. Sallquist
  4. Sigalow
  5. Family Communication Patterns
  6. Fitzpatrick & Kvyrn

زیربنایی گفت و شنود^۱ و همنوایی^۲ را در الگوهای ارتباط خانوادگی شناسایی کردند (دن و سون^۳، ۲۰۱۴، ص ۲۴۷). در بعد گفت و شنود، اعضای خانواده به طور پیوسته و خودانگیزه با یکدیگر تعامل دارند و در بعد همنوایی، ارتباط‌های خانوادگی به گونه‌ای است که اعضاء را وادار به یکسان نمودن نگرش‌ها، ارزش‌ها و باورها می‌کند و بر حرف‌شنوی از پدر و مادر و دیگر بزرگسالان استوار است (نوری، ۱۳۹۳، ص ۳۵). مطالعات ثناگویی، جان بزرگی و مهدویان (۱۳۹۰) نشان داد، از طریق پابندی مذهبی، الگوهای ارتباطی خانواده را می‌توان پیش‌بینی کرد و احتمالاً با تغییر آن، الگوهای ارتباطی نیز تغییر خواهند نمود. به این معنا، مذهب می‌تواند از طریق حمایت از ارزش‌ها، فعالیت‌های خانواده و از طریق تسهیل در امر سازگاری با مشکلات، زندگی را جذاب‌تر کند. همچنین شرودت، ویت و مسرسمیت^۴ (۲۰۰۸) نیز نشان دادند که الگوهای گفت و شنود و همنوایی ارتباطات، رابطه معناداری با انواع پیامدهای روانی و ارتباطات خانواده دارد.

از سوی دیگر، یکی از عواملی که می‌تواند در جهت‌گیری مذهبی دانشجویان نقش موثر و مهمی داشته باشد، انسجام خانواده^۵ است. تحقیقات فراوانی ارتباط تنگاتنگ جهت‌گیری مذهبی را با انسجام خانوادگی نشان می‌دهد (کیانی و فرحبخش، ۱۳۸۹، ص ۹۳). صرف‌نظر از جنبه‌های ارزشی و سمبولیک روابط اجتماعی که از خلال دین آشکار می‌شود، آنچه مسلم به نظر می‌رسد، نقش فوق‌العاده اساسی و حساس آن در انسجام خانواده‌ها است، زیرا تا وقتی روحیه دینی جامعه و تأثیر آن بر توده مردم به صورت درست و صحیح درون خانواده‌ها احساس نشود، نمی‌توان به شناخت جامع و قابل اتکایی درباره جامعه و ارزش‌های آن در جهت‌گیری مذهبی دست یافت (موسوی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۹۹). جهت‌گیری مذهبی از مفاهیمی است که پژوهشگران علوم اجتماعی به آن بسیار توجه دارند و معتقدند که عامل اساسی اجتماعی شدن و انسجام درون خانواده‌ها است. این جهت‌گیری منجر به بیان عباراتی از این قبیل گردید که مذهب می‌تواند نهاد خانواده را تقویت و استحکام بخشد (زینگ^۶، ۲۰۱۱، ص ۸۰). در پژوهشی جیسون^۷ (۲۰۰۴)

1. Dialogue

2. Confor mity

3. Den & Soun

4. Schrodt, Witt & Messersmith

5. Family Cohesion

6. Zeng

7. Jibson

نیز نشان دادند انسجام خانواده به طور مستقیم با جهت‌گیری مذهبی در ارتباط است.

لذا، با توجه به آنچه بیان شد، هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانواده بر جهت‌گیری مذهبی (درونی و بیرونی) در دانشجویان دانشگاه پیام نور اندیمشک در سال تحصیلی ۱۳۹۹-۱۳۹۸ می‌باشد. با توجه به هدف پژوهش و پیشینه پژوهشی، فرضیه‌های زیر مورد آزمون قرار گرفتند:

- ۱) الگوهای ارتباطی خانواده (گفت‌وشنود و همنوایی) و انسجام خانوادگی به طور مثبت جهت‌گیری مذهبی بیرونی دانشجویان را پیش‌بینی می‌کنند.
- ۲) الگوهای ارتباطی خانواده (گفت‌وشنود و همنوایی) و انسجام خانوادگی به طور مثبت جهت‌گیری مذهبی درونی دانشجویان را پیش‌بینی می‌کنند.

۳. اهداف پژوهش

- ۱) تعیین میزان پیش‌بینی‌پذیری جهت‌گیری مذهبی بیرونی دانشجویان بر مبنای الگوهای ارتباطی خانواده (گفت‌وشنود و همنوایی) و انسجام خانوادگی.
- ۲) تعیین میزان پیش‌بینی‌پذیری جهت‌گیری مذهبی درونی دانشجویان بر مبنای الگوهای ارتباطی خانواده (گفت‌وشنود و همنوایی) و انسجام خانوادگی.

۴. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ کنترل متغیرها از جمله تحقیقات غیرآزمایشی بود که به شیوه همبستگی انجام شد.

۴-۱. ابزارهای گردآوری داده‌های پژوهش

الف) مقیاس جهت‌گیری مذهبی^۱: این پرسشنامه به وسیله آلپورت و راس (۱۹۶۷)، برای جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی تهیه شد. در مطالعات اولیه‌ای که بر این مبنا صورت گرفت، مشاهده شد که همبستگی بین جهت‌گیری بیرونی و جهت‌گیری درونی ۰/۲۱ است (مختاری، ۱۳۷۹، ص ۸۸). این آزمون شامل ۲۱ عبارت است، که سوالات ۱ تا ۱۲ جهت‌گیری مذهبی بیرونی و سوالات ۱۳ تا ۲۱ جهت‌گیری مذهبی درونی را اندازه‌گیری می‌کنند. گستره گزینه‌های

1. Religious Orientation Questionnaire (ROQ)

سؤالات، از کاملاً مخالف تا کاملاً موافق می‌باشد. این مقیاس بر مبنای نمره‌گذاری لیکرت، نمره‌گذاری شده و به پاسخ‌ها نمره ۱ تا ۵ تعلق می‌گیرد (مختاری، ۱۳۷۹، ص ۸۸). این آزمون در سال ۱۳۷۸ ترجمه و هنجاریابی شده است. حسینی (۱۳۸۹)؛ به نقل از: سلیمانی خشاب، ۱۳۹۱، ص ۲۸)، در مطالعه‌ای ضریب پایایی برای کل مقیاس را با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ $0/66$ و برای خرده مقیاس جهت‌گیری درونی دینی $0/78$ ، برای خرده مقیاس جهت‌گیری دینی بیرونی $0/64$ محاسبه کرد که بیان‌کننده پایایی مطلوب این مقیاس است. همچنین هم‌سانی درونی آن توسط جان بزرگی و با استفاده از روش ضریب آلفای کرونباخ $0/71$ به دست آمد (جان بزرگی، ۱۳۷۸، ص ۴۴). نتایج این پژوهش، با تحلیل مؤلفه‌های اصلی با چرخش ابلیمین^۱ همخوان با مبانی نظری مقیاس ساختار دو عاملی جهت‌گیری مذهبی درونی و بیرونی را نشان داد $40/78$ درصد واریانس مقیاس را تبیین می‌کند. در این پژوهش میزان آلفای کرونباخ $0/89$ به دست آمد.

ب) پرسشنامه تجدیدنظر شده الگوی ارتباطی خانواده^۲: در این پژوهش به منظور سنجش الگوهای ارتباطی خانواده از پرسشنامه بازنگری شده الگوهای ارتباطی خانواده ریچی و فیتزپاتریک (۱۹۹۰) استفاده شد. این ابزار یک مقیاس خودسنجی است که درجه موافقت یا عدم موافقت پاسخ‌دهنده را در دامنه‌ای ۵ درجه‌ای (کاملاً متفاوت=۱، تقریباً متفاوت=۲، تاحدی متفاوت تا حدی شبیه=۳، تقریباً شبیه=۴، کاملاً شبیه=۵) درباره ۲۶ گزاره که در زمینه ارتباطات خانوادگی او هستند، می‌سنجد. این ابزار ابعاد گفت و شنود و همنوایی را می‌سنجد، بدین صورت که ۱۵ گزاره اول مربوط به بعد گفت و شنود و ۱۱ گزاره بعد مربوط به بعد همنوایی است. فیتزپاتریک و ریچی (۱۹۹۴) اعتبار (محتوایی و سازه) و پایایی (آلفای کرونباخ و بازآزمایی) این مقیاس را مطلوب گزارش کرده‌اند (کشتکاران، ۱۳۸۸، ص ۳۸). در ایران نیز کوروش‌نیا (۱۳۸۵) اعتبار (تحلیل عاملی) و پایایی (آلفای کرونباخ) مطلوبی برای این مقیاس به دست آورده‌اند. پایایی الگوی ارتباطی گفت و شنود و همنوایی در این پژوهش با استفاده از روش آلفای کرونباخ به ترتیب $0/87$ ، $0/89$ و پایایی کلی این پرسشنامه $0/76$ گزارش شد. در این پژوهش میزان آلفای کرونباخ برای بعد همنوایی $0/80$ و برای بعد گفت و شنود $0/83$ بدست آمد.

1. Rotation of Ablymim

2. Revised Version of Family Communication Patterns Questionnaire (RFCPQ)

ج) پرسشنامه انسجام خانواده^۱: این پرسشنامه با اقتباس از مدل ترکیبی السون (۱۹۹۹) به وسیله سامانی (۱۳۸۱) تهیه شده است. این آزمون دارای ۲۸ گویه است که شیوه نمره گذاری آن براساس طیف لیکرتی (کاملاً موافقم، موافقم، نظری ندارم، مخالفم و کاملاً مخالفم) وجود دارد. برای هر گویه نمره‌ای از ۱ (برای کاملاً موافقم) تا ۵ (برای کاملاً مخالفم) در نظر گرفته شده است. حداکثر نمره قابل اکتساب در این آزمون ۱۴۰ و حداقل ۲۸ بود. مطالعه مقدماتی رضویه و سامانی (۱۳۷۹) در خصوص این مقیاس براساس ۸ عامل (همبستگی با پدر، مادر، مدت تعامل، مکان، تصمیم‌گیری، ارتباط عاطفی، روابط زناشویی و رابطه والدین با فرزندان)، حاکی از کفایت این مقیاس برای ارزیابی همبستگی فرد با والدین بود. همچنین مطالعه مقدماتی رضویه و سامانی (۱۳۷۹) درباره این مقیاس حاکی از کفایت این مقیاس برای ارزیابی همبستگی فرد با والدین بود. ضریب آلفا با روش بازآزمایی ۰/۹۰ بوده و پایایی برای کل مقیاس ۰/۷۹ گزارش شده است (سامانی، ۱۳۸۱، ص ۲۷). در پژوهش حاضر میزان آلفای کرونباخ ۰/۸۱ بدست آمد.

۴-۲. جامعه پژوهش

جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانشجویان دانشگاه پیام نور اندیمشک در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۹ بود که با توجه به آمار اخذ شده، حجمی بالغ بر ۲۲۳۱ نفر را شامل می‌شدند. نمونه این پژوهش ۳۲۷ نفر از دانشجویان بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای و براساس جدول انتخاب نمونه کرچسی و مورگان (۱۹۷۰) انتخاب گردیدند. مراحل انتخاب نمونه بدین صورت بود که پس از دریافت آمار مربوطه از بین کلیه دانشجویان این دانشگاه، تعداد ۳ رشته (روانشناسی، علوم تربیتی و حسابداری) به صورت تصادفی انتخاب و سپس متناسب با حجم نمونه پرسشنامه‌های پژوهش در بین دانشجویان توزیع شد. از بین ۳۲۷ دانشجوی شرکت‌کننده در پژوهش تعداد ۲۷۷ نفر در مقطع کارشناسی و تعداد ۵۰ نفر در مقطع کارشناسی ارشد بودند.

۵. اهمیت و ضرورت انجام پژوهش

ضرورت و اهمیت جهت‌گیری مذهبی، تابع اهمیت خود دین است، هرچه دین برای ما مهم باشد، مطالعه و پژوهش درباره آن هم اهمیت خواهد داشت. این وابستگی و ارتباط تا اندازه‌ای است که حتی برای ردّ دین و اثبات بی‌نیازی به آن هم باید جهت‌گیری مذهبی وجود داشته باشد.

به عبارت دیگر، اگر دین برای زندگی انسان لازم است، شناخت آن هم برای هرچه بهتر عمل کردن به آن ضروری خواهد بود. البته عکس این قضیه معتبر نیست، یعنی همه دلایلی را که برای اثبات ضرورت جهت‌گیری مذهبی اقامه شده‌اند، نمی‌توان اثبات‌کننده اهمیت و ضرورت دین هم دانست، زیرا در این صورت، دلیل یا دلایلی که برای اثبات عدم نیازمندی به دین وجود دارند، باید ضرورت نداشتن جهت‌گیری مذهبی را نیز اثبات کنند، در حالی که همان‌گونه که گذشت، اقامه دلیل بر بی‌نیازی از دین، خود نوعی جهت‌گیری مذهبی است (رحمتی و بدرزاده اورنج، ۱۳۹۷، ص ۲۳). به بیان دیگر، مذهب به مثابه منبع غنی معنا و هدف، کنترل درونی را به ارمغان می‌آورد. افراد با جهت‌گیری مذهبی بیرونی، به خدا اعتماد ندارند و حمایت او را ادراک نمی‌کنند، از این رو، در محیط احساس ایمنی نداشته و افزون بر اینکه به اکتشاف محیطی نمی‌پردازند، مسئولیت اعمال خود را نمی‌پذیرند؛ در نتیجه، حوادث زندگی خود را به عوامل بیرونی همچون شانس، سرنوشت و قدرت دیگران نسبت می‌دهند و از زندگی احساس رضایت نمی‌کنند. بنابراین، احساس شادی در زندگی آنها کاهش می‌یابد (کوپر و همکاران^۱، ۲۰۰۹، ص ۱۳۷). از سوی دیگر، افراد با جهت‌گیری بیرونی مذهبی که حوادث و مشکلات را به سرنوشت نسبت می‌دهند، در زمان قرار گرفتن در موقعیت‌هایی که به شکست‌های مکرر می‌انجامد، چون کنترلی بر موقعیت ندارند، احساس درماندگی را می‌آموزند و از زندگی کمتر لذت می‌برند و احتمال ابتلا به افسردگی در آنها بیشتر است. نظر به اهمیت خانواده و عوامل مرتبط با آن از جمله ویژگی‌های والدین که نقش مؤثری در ارتقاء انسجام خانوادگی و کیفیت زندگی خود و فرزندان خویش دارند، انجام پژوهش‌های مختلف می‌تواند درک جامعی را فراهم کند تا از این رهگذر بتوان به تدبیر و اتخاذ راهکارهای مؤثر و مفید دست زد. به عبارتی، بسیار حائز اهمیت است مدارس از دانشجویانی برخوردار باشند که از نظر جهت‌گیری مذهبی درونی نگر باشند.

۶. پیشینه پژوهش

در ادامه به چند نمونه پیشینه پژوهشی که با موضوع این تحقیق همسویی زیادی دارند، اشاره می‌شود.

آهنگرکانی، پوردرویش، شفیع‌ی و گودرزناصری (۱۳۹۷)، در پژوهشی نشان دادند که

مؤلفه‌های ساختار خانواده و ارزش‌های ازدواج به عنوان دو سازه روانشناختی، می‌توانند در نوع جهت‌گیری مذهبی نقش داشته باشند.

مرادی و همکاران (۱۳۹۵)، نیز در پژوهش خود نشان دادند که الگوی ارتباطی گفت و شنود و جهت‌گیری دینی درونی هم به شکل مستقیم و هم به صورت غیرمستقیم و از طریق ابعاد خودکارآمدی منجر به افزایش سرزندگی تحصیلی شده است.

مسکینی و همکاران (۱۳۹۴) در پژوهشی به این نتیجه دست یافتند که جهت‌گیری گفت و شنود الگوهای ارتباطی خانواده به طور مستقیم بر ناراحتی ابراز وجود اثر منفی (۰/۲۸-) و بر جهت‌گیری مذهبی درونی اثر مثبت (۰/۴۲) دارد و همچنین به واسطه جهت‌گیری مذهبی درونی، احتمال پاسخ ابراز وجود را به طور مثبت و ناراحتی از ابراز وجود را به طور منفی پیش‌بینی می‌نماید.

قدمی‌زاده و فولادچنگ (۱۳۹۴)، در پژوهشی نشان دادند که هر دو بعد الگوی ارتباطات خانواده پیش‌بینی‌کننده جهت‌گیری مذهبی هستند.

بابایی و همکاران (۱۳۹۴)، نیز در پژوهشی دریافته‌اند که دینداری قوی‌ترین رابطه را با انسجام خانوادگی دارد.

عباسی دادگر و علیخانی دارابی (۱۳۹۴) در پژوهشی به این نتیجه دست یافتند که الگوهای ارتباطی هم‌نمایی، نسبت به الگوی ارتباطی گفت و شنود در بین خانواده‌های معتاد و افراد بهنجار که شیوه‌های فرزندپروری سهل‌گیرانه و مستبدانه داشته‌اند، تفاوت معناداری دارد.

رحیمی، مزیدی و زارع (۱۳۹۳) نیز نشان دادند که سبک تنظیمی همانندسازی، پیش‌بینی‌کننده مثبت، و سبک تنظیمی درون‌فکری پیش‌بینی‌کننده منفی انسجام خانواده است.

خاکسار، قادری و خدادادی (۱۳۹۳) در پژوهشی دریافته‌اند که انسجام خانواده با مذهب درونی رابطه مثبت معنادار دارد و با مذهب بیرونی دارای رابطه منفی معنادار است.

خلج‌آبادی فراهانی، کاظمی‌پور و رحیمی (۱۳۹۲) نیز معتقد هستند که کنترل سخت‌گیرانه والدین در دوران بلوغ، نگرش آزادانه والدین و احترام کم به نظرات والدین در دوران بلوغ، مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده‌های دوستی با جنس مخالف در سطح خانواده می‌باشند.

نتایج پژوهش احمدی نوده (۱۳۸۶) نیز بیانگر این است که بین اعتقادات دینی و آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده رابطه وجود دارد. افزایش تقییدات دینی می‌تواند به عنوان مانعی در برابر آسیب‌پذیری فرهنگی خانواده عمل کند.

رامادانا، کارسیدی، اوتاری و کارتونتو^۱ (۲۰۱۹) نیز در یک پژوهش نشان دادند بین الگوهای ارتباطی خانواده با جهت‌گیری مذهبی رابطه مثبت و مستقیم وجود دارد. ادی و همکاران^۲ (۲۰۱۵) نیز عنوان می‌کند که دین عاملی برای کاهش انزوای اجتماعی، تحکیم همبستگی اجتماعی، زمینه‌ای برای پذیرش هنجارها و افزایش پیوند و انسجام درون خانواده است. با وجود چنین کارکردی، در جامعه نوعی انسجام اجتماعی پدید می‌آید. فیف، لی نلسون و مسرسمیت^۳ (۲۰۱۴)، در مطالعه خود بر روی ۱۳۶ دانشجو به این نتیجه دست یافتند که الگوهای ارتباطی خانواده با جهت‌گیری مذهبی دانشجویان رابطه معناداری دارد. بوث^۴ (۲۰۱۲) نیز بیان می‌کند که عقاید مذهبی به صورت نیروی خاص و نگهبان ازدواج دیده می‌شود که انسجام و پیوستگی آن را تقویت می‌کند. جیبسون^۵ (۲۰۰۴)، نیز نشان دادند انسجام خانواده به طور مستقیم با جهت‌گیری مذهبی در ارتباط است.

۷. یافته‌ها

یافته‌های توصیفی مربوط به متغیرهای پژوهش در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱. آماره‌های توصیفی متغیرهای پژوهش (n=۳۲۷)

متغیرها	میانگین	انحراف معیار
الگوهای ارتباطی خانواده	۴۷/۴۱	۶/۸۸
هم‌نوایی	۳۶/۵۸	۸/۰۵
نمره کل انسجام خانواده	۸۴/۰۸	۷/۳۷
جهت‌گیری مذهبی	۱۶/۱۸	۶/۴۸
بیرونی	۱۱/۶۴	۴/۱۳
درونی		

جهت‌آزمون دو فرضیه پژوهش و بررسی امکان پیش‌بینی دو جهت‌گیری مذهبی (بیرونی و درونی) به وسیله الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانوادگی به ترتیب از دو تحلیل رگرسیون

1. Ramadhana, Karsidi, Utari & Kartono
2. O'Dea
3. Fife, Leigh Nelson & Messersmith
4. Booth
5. Jibson

همزمان استفاده شد که نتایج در جدول ۲ و ۳ آمده است. تحلیل مقدماتی به منظور اطمینان از عدم تخطی از مفروضه‌های نرمال بودن، هم خطی و یکسانی واریانس انجام شد. مقادیر Z آزمون کولموگروف-اسمیرنوف^۱ و F آزمون لون^۲ بالاتر از ۰/۰۵ بودند که نشان‌دهنده نرمال بودن و همسانی واریانس در متغیرها بود. همچنین مقادیر گزارش شده برای Tolerance (ارزش بیشتر از ۰/۱) و VIF (ارزش کمتر از ۱۰) حاکی از آن بود که از مفروضه هم خطی نیز تخطی نشده است.

جدول ۲. پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی بیرونی براساس الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانوادگی دانشجویان

شاخص‌های هم خطی		Sig.	مقدار t	ضرایب استاندارد شده	(پیش‌بین‌ها)
VIF	Tolerance			β	
۱/۱۳	۰/۸۷	۰/۰۱	۶/۱۹	۰/۳۱	الگوی گفت‌وشنود
۱/۱۳	۰/۸۸	۰/۰۱	۵/۸۶	۰/۲۷	الگوی هم‌نوایی
۱/۰۱	۰/۹۳	۰/۰۱	۷/۲۴	۰/۳۹	انسجام خانوادگی
R=۰/۴۶	R ² =۰/۲۱	F=۱۱/۳۰	p<۰/۰۱		

مطابق با نتایج جدول ۲ مشاهده می‌شود که مدل پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی بیرونی بر مبنای الگوهای ارتباطی و انسجام خانوادگی معنادار است ($p<۰/۰۱$). این مدل ۲۱ درصد واریانس جهت‌گیری مذهبی بیرونی را تبیین می‌کند. با توجه به نتایج، متغیر انسجام خانوادگی، الگوی ارتباطی گفت و شنود و الگوی هم‌نوایی به ترتیب بیشترین مقدار توان پیش‌بینی‌کنندگی جهت‌گیری مذهبی بیرونی را به‌طور مثبت و معنادار دارند.

جدول ۳. پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی درونی براساس الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانوادگی دانشجویان

شاخص‌های هم خطی		Sig.	مقدار t	ضرایب استاندارد شده	(پیش‌بین‌ها)
VIF	Tolerance			β	
۱/۱۹	۰/۸۴	۰/۱۳	۱/۰۴	۰/۰۷	الگوی گفت‌وشنود
۱/۰۴	۰/۹۲	۰/۰۱	۴/۵۲	۰/۲۶	الگوی هم‌نوایی
۱/۱۲	۰/۸۲	۰/۰۱	۶/۷۵	۰/۳۱	انسجام خانوادگی

1. Kolmogorov-Smirnov
2. Loon test

$R=0/38$	$R^2=0/14$	$F=8/53$	$p<0/01$		
----------	------------	----------	----------	--	--

داده‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که مدل پیش‌بینی جهت‌گیری مذهبی درونی بر مبنای الگوهای ارتباطی و انسجام خانوادگی معنادار است ($p<0/01$). این مدل ۱۴ درصد واریانس جهت‌گیری مذهبی درونی را تبیین می‌کند. در این مدل، الگوی ارتباطی گفت و شنود پیش‌بینی‌کننده معناداری برای جهت‌گیری مذهبی درونی نمی‌باشد ($p>0/01$). اما الگوی ارتباطی هم‌نوایی و متغیر انسجام خانوادگی پیش‌بین‌های مثبت و معنادار جهت‌گیری مذهبی درونی بودند.

۸. نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت جهت‌گیری مذهبی و اعتقادی در بین دانش‌آموختگان، نتایج حاصل از این پژوهش نشان داد، که متغیر انسجام خانوادگی، الگوی ارتباطی گفت و شنود و الگوی هم‌نوایی به ترتیب بیشترین مقدار توان پیش‌بینی‌کنندگی جهت‌گیری مذهبی بیرونی را به طور مثبت و معنادار دارند. یافته‌های این پژوهش با نتایج مسکینی و همکاران (۱۳۹۴) و رامادانا، کارسییدی، اوتاری و کارتوتنو (۲۰۱۹) همسو و مطابق است. در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت، در خانواده‌های دارای جهت‌گیری گفت و شنود، فرزندان در بحث‌های خانوادگی شرکت کرده و یاد می‌گیرند که چگونه با مسائل مختلف روبه‌رو شده و در مواقع بروز مشکل دستخوش احساسات منفی نشوند و این وضعیت در نهایت منجر به حل مسئله شده و از بروز احساسات ناخوشایند نسب به مذاهب مختلف یا تنیدگی ناشی از آن در فرزندان جلوگیری می‌کند (بامباخ، فوروارد و هارت، ۲۰۰۶، ص ۴۱۱). این خود می‌تواند به نوعی جهت‌گیری مذهبی بیرونی را در فرزندان تقویت نماید، به این معنا در خانواده‌های دارای گفت و شنود بالا فرزندان از رویارویی با مسائل چالش برانگیز نمی‌هراسند و این شرایط، احساس توانایی مهار عوامل بیرونی و درونی را در نوجوان ایجاد می‌کند و این احساس سبب دقت و احتیاط بیشتری در جهت‌گیری مذهبی ناشی از بیرونی می‌شود. از سوی دیگر، والدینی که دارای جهت‌گیری هم‌نوایی هستند، معتقدند که تبادل مکرر، باز و راحت عقاید و ارزش‌ها به طور کلی برای خانواده و به ویژه برای تربیت و اجتماعی کردن فرزندان ضرورتی ندارد (فیتزپاتریک، ۲۰۰۴، ص ۱۱۸). بدین ترتیب از فرزندان انتظار می‌رود تا حرف

شنوی داشته باشند، مطابق میل والدین عمل کنند و علایق خود را در زمینه جهت‌گیری مذهبی بیرونی، تقویت نمایند (کیم و اودر^۱، ۲۰۰۴، ص ۱۷). همچنین یافته‌ها نشان داد که انسجام خانوادگی می‌تواند جهت‌گیری مذهبی بیرونی را به طور مثبت و معنادار پیش‌بینی کند. نتایج این یافته با پژوهش‌های رحیمی، مزیدی و زارع (۱۳۹۳)، خاکسار، قادری و خدادادی (۱۳۹۳)، بابایی و همکاران (۱۳۹۴) و بوث (۲۰۱۲) همسو و مطابق می‌باشد. والدین می‌توانند بیشترین تأثیر را بر روی فرزندان گذاشته و الگوی اولیه آنها باشند، بنابراین، در این مطالعه والدین و رفتار آنها با فرزند (فرزندانشان) مورد بررسی قرار گرفته است. افزون بر این، انسجام خانوادگی خود می‌تواند به میزان متفاوتی تحت تأثیر ابعاد مختلف جهت‌گیری مذهبی باشد و علاوه بر این، جهت‌گیری مذهبی نیز می‌تواند به میزان متفاوتی بر روی تک تک ابعاد انسجام خانوادگی تأثیر بگذارد (نقل از: آهنگرکانی، پوردرویش، شفیعی و گودرزناصری، ۱۳۹۷، ص ۲۳). بر این اساس، دو متغیر جهت‌گیری مذهبی و انسجام خانوادگی به هم پیوند خورده‌اند. در واقع در خانواده‌های منسجم و سازگار، بین پدر و مادر و همچنین کودک درگیری کمتری رخ می‌دهد، فرصت‌هایی به کودک برای عرضه خود در جمع داده شده و به نظرات او در تصمیم‌گیری‌های مذهبی و مهم خانواده داده می‌شود و در زمینه جهت‌گیری مذهبی (بیرونی) اعضاء خانواده بیشتر حمایت‌کننده و گرم هستند (برسلاو و لوسی^۲، ۲۰۰۶، ص ۱۴۰). هنگامی که کودکان و نوجوانان تقدیر و احترام مثبت از والدین و دیگر اعضای خانواده دریافت می‌کنند و از طرفی هنگامی که والدین در رویارویی با مسائل مختلف (مذهبی، سیاسی، عقیدتی ...) به فرزندان اجازه می‌دهند در تصمیم‌گیری شرکت کرده و نظرات خود را بیان کنند، فرزندان این باور را در خود می‌گنجانند که جهت‌گیری مذهبی بیرونی می‌تواند برای آنان مثمرتر و باارزش‌تر باشد (لیدی و گورا^۳، ۲۰۱۰، ص ۲۵۲). چنین نتایجی مؤید دیدگاه دورکیم و انسان‌شناسان مبنی بر خاصیت انسجام و انطباق بخشی دین به عنوان یک نهاد اساسی و مهم است. بدین ترتیب رابطه بین میزان جهت‌گیری مذهبی و انسجام خانوادگی تأیید می‌شود. ویلسون^۴ (۱۹۸۶) به این نتیجه دست یافت که بین پایبندی

1. Kim
2. Breslau & Lucia
3. Leidy & Guerra
4. Wilkinson

مذهبی و انسجام خانوادگی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در نهایت یافته‌های دیگر پژوهش نشان داد که الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانوادگی توان پیش‌بینی ۱۴ درصد از واریانس جهت‌گیری مذهبی درونی دانشجویان را دارا می‌باشد. نتایج این فرضیه با پژوهش‌های احمدی نوده (۱۳۸۶)، فیف، لی نلسون و مسرسمیت^۱ (۲۰۱۴) و ادی و همکاران^۲ (۲۰۱۵) همسو و مطابق می‌باشد. در توجیه این فرضیه می‌توان چنین گفت، اعتقادات مذهبی و ارزش‌های الهی در جهت‌گیری انسان نسبت به دیگران با مفاهیمی نظیر عفت، حلم و مدارا، رازداری، ایثار، صداقت، عدالت، مسئولیت و خوشرویی که جزء مفاهیمی درونی شده مذهب می‌باشند، نقش مهم و موثری ایفا می‌کند. از سوی دیگر، پایه‌های دینی و مذهبی درونی شده می‌تواند یکی از عناصر قوی در زندگی اکثریت افراد جامعه بوده و تا حدود زیادی متأثر از الگوهای ارتباطی خانواده باشد (لی^۳، ۲۰۰۲، ص ۳۸۰). بر این اساس، در خانواده‌هایی دارای الگوی ارتباطی همناوی که امکان آزاداندیشی و آزادزیستی شخصی وجود ندارد، فرد از پختگی و سازگاری مناسبی برخوردار نخواهد شد و نخواهد توانست در حوزه‌ی مذهبی و جهت‌گیری ناشی از آن فردی سازنده باشد و هر آنچه که در محیط خانواده مهم تلقی می‌شود را درونی خواهد نمود. این نتایج با یافته‌های گروسک و گودنو^۴ (۱۹۹۴) و هافمن و سالتز استین^۵ (۱۹۶۷) کاملاً مطابق می‌باشد. از سوی دیگر، خانواده‌های مبتنی بر الگوی گفت‌وشنود از طریق ایجاد محیطی امن و جوی سرشار از گفت‌وشنود و تعامل باز و آزاد بین اعضای خانواده، موجب تجهیز فرزندان به استفاده از ابرازگری هیجانی مثبت در شرایط مذهبی مختلف با رویدادهای منفی و مثبت می‌شوند و از این طریق می‌توانند، جای بحث و تامل اندیشمندانه را در میزان جهت‌گیری مذهبی (چه درونی یا بیرونی) برای آنان بگذارد. در پژوهشی ساروگلو^۶ (۲۰۰۲) و کورش‌نیا و لطیفیان (۱۳۹۰) رابطه مثبت جهت‌گیری گفت‌وشنود خانواده با جهت‌گیری درونی شده را در مطالعات خود گزارش نمودند.

۹. پیشنهادات

1. Fife, Leigh Nelson & Messersmith
2. O'Dea
3. Lee
4. Grusec & Goodnow
5. Hoffman & Saltzstein
6. Saroglou

پیشنهاد می‌شود طرح حاضر در قالب مطالعه‌ای تجربی اجرا گردد که در آن تأثیر آموزش روش‌های مختلف بر میزان جهت‌گیری مذهبی دانشجویان بررسی شود. همچنین آموزش و پرورش با فراهم آوردن شرایط مناسب و ارائه برنامه‌های آموزشی از طریق مسئولان دانشگاه‌ها و مشاوران، یا از طریق برگزاری کلاس‌های آموزشی و کارگاه‌های ویژه والدین برای بهبود روابط والد - فرزندی و تغییر الگوهای ارتباطی خانواده‌ها از جهت‌گیری همنوایی به سمت گفت و شنود، به جهت‌گیری مذهبی فرزندان کمک کند و از این طریق زمینه سلامتی و بهزیستی روانی سازندگان آینده کشور بیشتر فراهم شود. توجه به تأثیر عوامل مؤثر در انسجام خانوادگی برای برنامه‌ریزی آموزشی دوره‌های مختلف تحصیلی ضروری به نظر می‌رسد.

۹-۱. نتیجه عملی این تحقیق برای مخاطب

یافته‌های حاصل از این پژوهش از دو حیطة کاربردهای نظری و عملی قابل توجه است. از جنبه نظری با توجه به اینکه دین و مذهب در کشور ما به عنوان یکی از پایه‌های اساسی در برنامه‌ریزی‌های همه جانبه در نظر گرفته می‌شود، نتایج این پژوهش می‌تواند به بدنه علمی این پژوهش‌ها یاری نماید. از نقطه نظر کاربردی نیز پژوهش حاضر می‌تواند تأثیرات مهمی در حیطة روانشناسی، تعلیم و یادگیری ایفا نماید. از آنجا که بخش قابل ملاحظه‌ای از الگوهای ارتباطی خانواده اکتسابی و قابل آموزش است، یافته‌های این پژوهش می‌تواند در جهت ارتقای انسجام خانوادگی آن هم در پرتو جهت‌گیری مذهبی، یاری نماید.

منابع

۱. آهنگرکانی، محمد؛ پوردرویش، اصغر؛ شفیعی، فاطمه؛ گودرز ناصری، الهه (۱۳۹۷). رابطه ساختار خانواده و جهت‌گیری مذهبی با واسطه‌گری ارزش‌های ازدواج در افراد متأهل. *تحقیقات علوم رفتاری*، دوره شانزدهم، شماره ۱ (پیاپی ۵۱)، ص ۲۳.
۲. ابراهیمی، محمد کریم (۱۳۹۴). *رابطه الگوهای ارتباطی خانواده و شیوه‌های فرزندپروری با خود ادراکی دانش‌آموزان مقطع اول متوسطه شهرستان دزفول*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روانشناسی بالینی. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اهواز.
۳. احمدی نوده، خدابخش (۱۳۸۶). بررسی رابطه بین اعتقادات دینی و آسیب‌دیدگی فرهنگی خانواده. *علوم رفتاری*، دوره یکم، شماره یکم، ص ۱۶-۷.
۴. بابایی، ناهید؛ بلالی، اسماعیل؛ کریمی، احمد؛ نقدی، اسدالله (۱۳۹۴). تأثیر میزان دینداری بر انسجام خانوادگی در شهر همدان. *توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*، دوره نهم، شماره چهارم، ص ۲۶-۷.
۵. ثناگوی، باقر (۱۳۹۲). رابطه الگوهای ارتباطی زنان و مردان با توجه به پایبندی مذهبی و رضامندی زناشویی در روابط زوجین. *روانشناسی و دین*، دوره ششم، پیاپی ۲۱، ص ۹۱-۱۰۴.
۶. ثناگوی، باقر؛ جان بزرگی، مسعود؛ مهدویان، علیرضا (۱۳۹۰). رابطه پایبندی مذهبی با الگوهای ارتباطی زوجین. *تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره*، سال چهارم، شماره چهارم، ص ۲۸.
۷. جان بزرگی، مسعود (۱۳۷۸). *بررسی اثربخشی روان‌درمانگری کوتاه مدت با و بدون جهت‌گیری مذهبی بر مهار اضطراب و تئیدگی*. رساله دکتری روانشناسی. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
۸. خاکسار، حدیثه؛ قادری، زهرا؛ خدادادی، زهرا (۱۳۹۳). *رابطه انسجام خانواده با جهت‌گیری مذهبی (بیرونی درونی) در زنان متأهل مبتلا به سرطان استان اصفهان*. در: اولین کنگره ملی روانشناسی خانواده گامی در ترسیم الگوی مطلوب خانواده. اهواز: انجمن علمی روانشناسی خانواده ایران، دانشگاه شهید چمران اهواز، ص ۲۸-۱۲.
۹. خلیج‌آبادی فراهانی، فریده؛ کاظمی‌پور، شهرام؛ رحیمی، علی (۱۳۹۲). بررسی تأثیر معاشرت با جنس مخالف قبل از ازدواج بر سن ازدواج و تمایل به ازدواج در بین دانشجویان دانشگاه‌های تهران. *خانواده‌پژوهی*، دوره نهم، شماره ۳۲، ص ۲۸-۷.
۱۰. رحمتی، اعظم؛ بدرزاده اورنج، فاطمه (۱۳۹۷). *اهمیت و کارکرد دین و دینداری و تبیین آن در چارچوب نظریه‌های روانشناسی*. در: سومین کنفرانس بین‌المللی مطالعات اجتماعی فرهنگی و پژوهش دینی. کرج: دانشگاه جامع علمی کاربردی سازمان همیاری شهرداری‌ها، ص ۲۷-۱۱.
۱۱. رحیمی، مهدی؛ مزیدی، محمد؛ زارع، مریم (۱۳۹۳). رابطه سبک‌های درون‌سازی مذهب و انسجام خانواده در گروهی از دانشجویان متأهل دانشگاه شیراز. *مطالعات معارف اسلامی و علوم تربیتی*، سال دوم، شماره دوم، ص ۲۳.

۱۲. رزمی، محمدرضا (۱۳۸۳). **بررسی تأثیر انسجام و انعطاف‌پذیری خانواده بر شکل‌گیری هویت در نوجوانان**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته روانشناسی تربیتی. دانشگاه شیراز.
۱۳. رضویه، اصغر؛ سامانی، سیامک (۱۳۷۹). **رابطه همبستگی خانوادگی و استقلال عاطفی با مشکلات عاطفی**. پژوهش در سلامت روانشناختی، دوره اول، شماره اول، ص ۳۷-۳۰.
۱۴. سامانی، سیامک (۱۳۸۱). **الگوی علی برای همبستگی خانوادگی، استقلال عاطفی و سازگاری**. رساله دکتری، رشته روانشناسی تربیتی. دانشگاه شیراز.
۱۵. سلیمانی خشاب، عباسعلی (۱۳۹۱). **بررسی اثر میانجی‌گری معنویت و دینداری در رابطه با پیش‌بینی تاب‌آوری توسط پنج عامل شخصیت**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز.
۱۶. طباطبایی، محمدحسین (بی‌تا). **المیزان**. ترجمه ناصر مکارم شیرازی. تهران: بنیاد علمی فکری علامه طباطبایی، ج ۸.
۱۷. عباسی دادگر، شهرام؛ علیخانی دارابی، فرشته (۱۳۹۴). **بررسی شیوه‌های فرزندپروری و الگوهای ارتباطی خانواده و گرایش‌های مذهبی در افراد معتاد و افراد بهنجار**. در: کنفرانس بین‌المللی مدیریت، اقتصاد و علوم انسانی. استانبول: شرکت مدیران ایده پردازان پایتخت ایلیا، ص ۲۸.
۱۸. عبدالهی، لیلیا (۱۳۹۴). **رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با درماندگی روانشناختی مادران کودکان استثنایی**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اهواز.
۱۹. فرهمند، صدف (۱۳۹۱). **رابطه الگوهای ارتباطی خانواده و ویژگی‌های شخصیت با بهزیستی روانشناختی با واسطه‌گری تاب‌آوری در بیماران ام. اس**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، روانشناسی عمومی. دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرودشت.
۲۰. قادری، داود؛ مصطفایی، علی (۱۳۹۱). **سبک‌های هویت و جهت‌گیری مذهبی در دانشجویان دختر و پسر**. *مطالعات اجتماعی روانشناختی زنان*، دوره ۱۰، شماره ۴، ص ۱۵۸-۱۳۷.
۲۱. قدمی‌زاده، فاطمه؛ فولاد چنگ، محبوبه (۱۳۹۴). **واسطه‌گری جهت‌گیری مذهبی دانشجویان در رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده و گرایش به تفکر انتقادی**. *مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، سال اول، شماره یکم، ص ۱۰۷.
۲۲. کشتکاران، طاهره (۱۳۸۸). **رابطه الگوهای ارتباطی خانواده با تاب‌آوری در دانشجویان دانشگاه شیراز**. *دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی*، سال یازدهم، شماره سی و نهم، ص ۵۳-۴۳.
۲۳. کورش‌نیا، مریم؛ لطیفیان، مرتضی (۱۳۹۰). **بررسی رابطه بین ارزش‌های فرهنگی جامعه و گرایش‌های تفکر انتقادی دانشجویان با واسطه‌گری الگوهای ارتباطی خانواده و استادان**. *مطالعات آموزش و یادگیری*، ۳ (۲)، ص ۱۰۳-۱۳۴.
۲۴. کیانی، احمدرضا؛ فرحبخش، کیومرث (۱۳۸۹). **ابعاد جهت‌گیری مذهبی و مرزهای ارتباطی خانواده**. *روانشناسی و دین*، سال سوم، شماره سوم، ص ۹۳.
۲۵. کورش‌نیا، مریم (۱۳۸۵). **بررسی تأثیر ابعاد الگوی ارتباطی خانواده بر میزان سازگاری روانی فرزندان**. پایان‌نامه

- کارشناسی ارشد. دانشگاه شیراز.
۲۶. مختاری، عباس؛ الهیاری، عباسعلی؛ رسولزاده طباطبایی، کاظم (۱۳۸۰). رابطه جهت‌گیری مذهبی با میزان تئیدگی روانشناسی، *روانشناسی*، دوره ۳، شماره ۱، ص ۳۱-۴۵.
۲۷. مختاری، عباس (۱۳۷۹). **رابطه جهت‌گیری مذهبی با میزان تئیدگی در دانشجویان دانشگاه تهران**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تهران.
۲۸. مرادی، مرتضی؛ شاهمرادی، حسین؛ محمودی، معصومه؛ شبانی، ام البنین (۱۳۹۵). رابطه علی الگوهای ارتباطی خانواده و جهت‌گیری‌های دینی با سرزندگی تحصیلی؛ نقش ابعاد خودکارآمدی. *روانشناسی تربیتی*، سال دوازدهم، شماره ۴۱، ص ۵۵.
۲۹. مسکینی، مریم؛ فریدونفر، هومان؛ کاظمی، سلطانه‌علی؛ شریفی، محمدحسین (۱۳۹۴). **نقش واسطه‌ای جهت‌گیری مذهبی در بین الگوهای ارتباطی خانواده و ابراز وجود**. در: اولین کنفرانس بین‌المللی روانشناسی و علوم تربیتی. شیراز: موسسه عالی علوم و فناوری حکیم عرفی شیراز، ص ۲۴-۱۲.
۳۰. موسوی، ولی‌الله؛ اسلام دوست، فاطمه؛ غباری بناب، باقر (۱۳۹۵). بررسی ارتباط بین سبک‌های اسناد و گرایش‌های مذهبی دانشجویان. *مطالعات آموزش و یادگیری*، ۳ (۲)، ص ۸۵-۱۱۰.
۳۱. میردریکوندی، رحیم (۱۳۸۲). رابطه شخصیت با نظام‌های ارزشی از دیدگاه آلپورت (با نگاهی ویژه به ارزش دینی). *معرفت*، شماره ۶۴، ص ۷۶-۸۲.
۳۲. نوری، محمد (۱۳۹۳). **بررسی رابطه بین سبک‌های دلبستگی و الگوهای ارتباطی با میزان سازگاری زناشویی و صمیمیت زناشویی**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علم و فرهنگ، دانشکده علوم انسانی.
۳۳. هارون رشیدی، همایون؛ کاظمیان‌مقدم، کبری (۱۳۹۸). رابطه الگوهای ارتباطی، انعطاف‌پذیری و انسجام خانواده با جرأت‌ورزی دانش‌آموزان دختر. *خانواده و زنان*، سال سیزدهم، شماره ۴۴، ص ۱۸۳-۱۶۵.
34. Allport, G.W. & Ross, J.M. (1967). Personal religious orientation and prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol.5, P. 432-433.
35. Baumbach, K.; Forward, G.L. & Hart, D. (2006). Communication and parental influence on late adolescent spirituality. *Journal of Communication & Religion*, 29, P.394-420.
36. Booth, A. (2012). Measuring marital instability. *Journal of marriage and the family*, Vol.45, No.2, P.387- 392.
37. Breslau, N. & Lucia, V. (2006). Family cohesion and investigation. *Psychiatry Research*, 141, P.149 -141.
38. Cooper, B.A.; Bruce, J.; Marsha, J. & Marcus, T. (2009). Differentiated styles of attachment to God and varying religious coping efforts. *Journal of Psychology and Theology*, P.37, P.134-42.
39. Den, F. & Su, A. (2014). **The relationship between revised family communication with obsessive rumination of M.S. Wellington**. New Zealand: Ministry of Education, Medium Term Strategy Policy Division.

40. Fife, E.M.; Leigh Nelson, C. & Messersmith, A.S. (2014). The influence of family communication patterns on religious orientation among college students. *Journal of Family Communication*, 14 (1), P.72-84.
41. Fitzpatrick, M.A. (2004). The family communication patterns theory: Observations on its development and application. *The Journal of Family Communication*, 4, P.167-179.
42. Fitzpatrick, M.A. & Ritchie, L.D. (1994). Communication schemata within the family: Multiple perspectives on family interaction. *Human Communication Research*, No.20, P.275-301.
43. Fitzpatrick, M.A. (2004). The family communication patterns theory: Observations on its development and application. *The Journal of Family Communication*, No.4, P.167-179.
44. Grusec, J.F. & Goodnow, J. (1994). Impact of parental discipline methods on the child's internalization of values: A reconceptualization of current points of view. *Developmental Psychology*, 30 (1), P.4-19.
45. Hoffman, M.L. & Saltzstein, H. (1967). Parent discipline and the child's moral development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5 (1), P.45-57.
46. Huang, Y. (2010). Family communication patterns, communication apprehension and soci-communicative orientative orientation. *A Study of Chinese Students*, 10, P. 121-135.
47. Hurka, J. (2012). Business Administration Students in Five Canadian Universitie: Astudy of Value. *The Canadian Journal of Higher Education*, 1, P. 83-93.
48. Jibson, R. (2004). **A study of the relationship between religious orientation and family cohesion**. Doctoral dissertation. California State University, Long Beach.
49. Kim Y.M. & et.al. (2004). Spirituality and affect: A Function of changes in Religious affiliation. *Journal of family psychology*, Vol.13, No. 3, P.17
50. Koerner, A.F. & Fitzpatrick, M.A. (2002). Family type and conflict: The impact of conversation orientation and conformity orientation on conflict in the family. *Communication Studies*, No.48, P.59-78.
51. Lee, J.L. (2002). Religion and college attendance: Change among students. *The Review of Higher Education*, 25, P.369-384.
52. Leidy, M.S. & Guerra, N.G. (2010). Positive Parenting, Family Cohesion, and Child Social Competence among Immigrant Latino Families. *Journal of Family Psychology*, 24, P.252-260.
53. O'Dea, T.F. & Yinger, J.M. (2015). Five Dilemmas in the Institutionalization of Religion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol.1, No.1, P. 30-410.
54. Olson, D.H. (1999). Circumplex Model Of Marital & Family Systems. *Journal Of Family Therapy*, Vol. 22, P.144-167.

55. Park, J.; Roh, S. & Yeo, Y. (2012). Religiosity, social support, and life satisfaction among elderly Korean immigrants. *The Gerontologist*, 52 (5), P. 641-649.
56. Ramadhana, M.R.; Karsidi, R.; Utari, P. & Kartono, D.T. (2019, August). **Research on Adolescent Perception of Family Communication and family Religious Functions**. In: 1st Annual International Conference on Social Sciences and Humanities (AICOSH 2019). Atlantis Press.
57. Ritchie, L.D. & Fitzpatrick, M.A. (1990). Family communication patterns: Measuring intrapersonal perceptions of interpersonal relationships. *Communication Research*, 17 (4), P.523-544.
58. Sallquist, J.; Eisenberg, N.; French, D.C.; Purwono, U. & Suryanti, T.A. (2013). Indonesian adolescents' spiritual and religious experiences and their longitudinal relations with socioemotional functioning. *Developmental Psychology*, 46 (3), P.699.
59. Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 32 (1), P.15-25.
60. Schrod, P.; Witt, P.L. & Messer smith, A.S. (2008). A meta-analytical review of family communication patterns and their associations with information processing, behavioral and psychosocial outcomes. *Communication Monographs*, 75 (3), P.248-269.
61. Shouler, K. (2010). The everything world's religions Book: Explore the beliefs, traditions, and cultures of ancient and modern religions. *Simon and Schuster*, 12 (3), P. 233-241.
62. Sigalow, E.; Shain, M. & Bergey, M.R. (2012). Religion and decisions about marriage, residence, occupation, and children. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51 (2), P.304-323.
63. Wilson, M.R. (1986). Religiosity and Marital Adjustment: Multidimensional Interrelationships. *Journal of Marriage and the Family*, 48, I47-151.
64. Zeng, Y.; Gu, D. & George, L.K. (2011). Association of religious participation with mortality among Chinese old adults. *Research on aging*, 33 (1), P.51-83.
65. Fitzpatrick, M.A. & Koerner, A.F. (2004). Understanding family communication pattern and family functioning: the role of conversation orientation and conformity orientation. *Communication Year Book*, 28, P.36-68.

استناد به این مقاله

سعید مشتاقی، سعید؛ ابدالی، راضیه (۱۳۹۹). رابطه بین الگوهای ارتباطی خانواده و انسجام خانواده با جهت‌گیری مذهبی (درونی - بیرونی) دانشجویان دانشگاه پیام نور اندیمشک. *دین و خانواده*، دوره اول، شماره ۲، ص ۳۹-۶۲.

Compilation of the interpersonal relations pattern in stability and strengthening of the family in the view point of the Great Leader of Iran¹

Majid Rezaeean

Assistant Professor, Department of Management and Culture, Faculty of Culture and Communication, Sooreh University, Tehran, Iran (**Corresponding Author**).

rezaeian@soore.ac.ir

Raheleh Ghajar

PhD. Student in Social Communication Sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Iran. ghajarraheleh67@gmail.com

Abstract

Family is the most important and the smallest social unit that its permanence and dynamism is affected by different elements. What is learnt in family is the formation essence of person. Whatever these learnings be more basic in the family, therefore they will have more complete social outputs for the person in future, and consequently the society will have more safety and health. The religious and Islamic teachings have been stated perfect rules and instructions for relation among the members of a permanent family. The goal of this research is explaining the pattern compilation of interpersonal relations in permanence of the family from the view point of Ayatollah Khameneii. Thus, meanwhile an exploratory research and by using documentary method the researcher have been studied the discourses of Ayatollah Khameneii and his statements in marriage sermons among 1370 to 1392 and have been compiled the pattern of interpersonal relations in stability of the family. The findings of this research shows that meanwhile emphasis on discipline of family in the matter of stability and permanence of it, Ayatollah Khameneii the Great Leader of Islamic Republic of Iran has been also paid attention to the categories like love and affection, moral controls, internalization of the Islamic and religious instructions, the effect of compatibility and mutual understanding in the stability of family and reception of psychical peace in the family zone. Respecting these standards can cause the stability and permanence of family and also the increase and continuation of the common life. The less dissolution and instability in these small units of the society results in the more health and elevation in the great arena of society.

Keywords: Family, Permanent family, Stability of family, Interpersonal relations.

تدوین الگوی ارتباطات میان فردی در پایداری و تحکیم خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری^۱

راحله قجر

دانشجوی دکتری علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، ایران (نویسنده مسئول).

ghajarraheleh67@gmail.com

مجید رضاییان

استادیار، گروه مدیریت و فرهنگ، دانشکده فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه سوره، تهران، ایران.

rezaeian@soore.ac.ir

چکیده

هدف پژوهش حاضر تدوین الگوی ارتباطات میان فردی در پایداری و تحکیم خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری است. در این راستا، ضمن یک تحقیق اکتشافی و با روش اسنادی، سخنرانی‌ها و بیانات مقام معظم رهبری ضمن خطبه عقد ایشان بین سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۲ بررسی شده و با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی، نسبت به تدوین الگوی ارتباطات میان فردی در پایداری خانواده اقدام گردید. یافته‌ها حاکی از آن است که آیت‌الله خامنه‌ای، ضمن تأکید بر امر نظام خانواده در امر پایداری و تحکیم خانواده به مقوله‌هایی چون محبت و عشق، مراقبت‌های اخلاقی، نهادینه کردن آموزه‌های دینی و اسلامی، تأثیر سازگاری و تفاهم در ثبات خانواده و دریافت آرامش روانی در محیط خانواده توجه داشته است. رعایت این موازین، می‌تواند سبب پایداری و تحکیم خانواده گردد و شاهد افزایش عمر و دوام زندگی مشترک بود. به هر میزان در این واحدهای خرد جامعه، تزلزل و فروپاشی کمتر دیده شود، در عرصه کلان جامعه، تعالی و سلامت را می‌توان مشاهده نمود.

کلیدواژه‌ها: خانواده، ارتباطات میان فردی، مقام معظم رهبری.

۱. مقدمه

«خانواده در همه اجتماعات بشری، به عنوان یکی از نهادهای اجتماعی نخستین، زیربنای جوامع و منشاء فرهنگ‌ها و تمدن‌ها بوده است» (عطارد، ۱۳۹۵، ص ۱). نهاد خانواده، دارای کارکردهای گوناگونی است که از آن جمله می‌توان به کارکرد تربیتی اشاره کرد. خانواده، شکل‌دهنده شخصیت آدمی است و محیط مناسب آن، تأثیر بسزایی در رشد و پیشرفت اعضای خانواده در جامعه دارد. بدیهی است، هرگونه ناهنجاری در روابط اعضای خانواده می‌تواند کارکرد یاد شده را تحت تأثیر قرار داده و آثار نامطلوبی را در جامعه بجای گذارد.

ادیان الهی نیز که هدایت انسان به سوی کمال و سعادت وی در زندگی دنیوی و اخروی را به عنوان مهم‌ترین رسالت خود بیان کرده‌اند، همواره به موضوع خانواده توجه داشته و در راستای پایداری و پویایی آن، اصول و قواعد گوناگونی را وضع کرده‌اند. در این میان، دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین الهی نیز، مجموعه‌ای از آموزه‌های مختلف را برای پایداری خانواده ارائه داده و از همین‌رو در آیات متعددی از قرآن کریم و احادیث و روایات نقل شده از پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع) به این موضوع پرداخته شده است. روشن است پیروی از این برنامه جامع می‌تواند، تضمینی بر پایداری خانواده باشد.

۲. بیان مسأله

خانواده به عنوان کوچک‌ترین واحد اجتماعی در ساختار جامعه بشمار می‌آید. افرادی که در این اجتماع رشد یافته و تربیت می‌شوند، به میزان رشد و شکوفایی‌شان، در واحدهای اجتماعی بزرگ انسانی سهمی دارند (شیرانی‌نسب، ۱۳۹۶، ص ۱۴). رشد مناسب شخصیت در خانواده، سبب پیشرفت انسان در سطح اجتماع می‌گردد. می‌توان نخستین هدف از تشکیل خانواده را، بقای نسل، تأمین سلامت روانی اعضای آن و تشکیل یک جامعه سالم دانست. اما هر خانواده برای تحقق اهداف یاد شده، نیاز به تحکیم روابط و پایداری دارد. «نتیجه تحکیم خانواده، حاکمیت اصل اعتدال و اخلاق و حفظ حقوق همه اعضا است. در خانواده مستحکم، روابط اعضا به گونه‌ای است که هر دو به یکدیگر یاری می‌رسانند و خصلت‌های مردانه و زنانه در کنار ویژگی‌های انسانی، در خدمت تعالی و رشد خانواده و سپس جامعه قرار می‌گیرد» (نوری، ۱۳۸۹، ص ۱۵۰). استحکام و پایداری خانواده از نظر اسلام آن‌قدر مهم است که قرآن کریم برای پیشگیری از فروپاشی کانون آن، به زن و شوهر توصیه می‌کند که از بخشی از حقوق شرعی و قانونی خود بگذرید (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۲۰، ص ۲۱).

بنیان خانواده بر مجموعه‌ای از نقش‌ها و روابط بین افراد استوار است. تعیین نقش‌ها و وظایف

مربوط به آن و همچنین روابط بین افراد در هر جامعه از قواعد، رویه‌ها، ضوابط و به تعبیر بهتر از هنجارهایی پیروی می‌کند که از سوی جامعه مشخص شده و در برابر افراد قرار می‌گیرد. مجموعه هنجارهای یاد شده، نهاد خانواده را سازمان می‌بخشد. «تأکید قرآن مجید بر بنای خانواده براساس محبت و اخلاق انسانی و ضرورت ارتقای دوستی در درون خانه و خانواده، دستور به نیکی کردن نسبت به اعضای خانواده و نیز همه خویشاوندان، در راستای تحکیم نهاد خانواده است» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۹، ج ۴، ص ۳۲۳). در جامعه ایرانی که از پیشینه فرهنگی و تمدنی طولانی برخوردار است، نهاد خانواده متناسب با مقتضیات فرهنگی و اجتماعی، الگوی خاصی را برای ایفای نقش‌ها و روابط بین اعضاء ارائه می‌کرده است. روشن است الگوی یاد شده که متأثر از باورهای دینی و هماهنگ با سایر جنبه‌های حیات اجتماعی و فرهنگی بود، به تدریج در طول زمان تغییر یافته است، ولی این دگرگونی به قدری کند و آرام بود که هماهنگی آن موجب فروپاشی ساختار نهاد خانواده در جامعه نمی‌شد. نظام خانواده در ایران تا پیش از آشنایی مردم این سرزمین با مظاهر مادی و غیر مادی فرهنگ غرب، کماکان از همان الگوی سنتی خود پیروی می‌کرد، اما با ورود عناصری از فرهنگ بیگانه به جامعه ایرانی، این ساختار نسبتاً پایدار به سرعت دستخوش دگرگونی شد و با کم‌توجهی به الگوها و هنجارهای حاکم بر نظام خانواده، ساختار آن دچار تزلزل گردید و باعث شد تا این نهاد برخی از کارکردهای خود را از دست دهد.

نظر به ضرورت وجود نهاد خانواده و برقراری یک الگوی معین در ایفای نقش‌ها و روابط بین اعضاء، انتظار می‌رفت تا نهاد خانواده بار دیگر به ساخت‌یابی پرداخته و به ایفای کارکردهای خود بپردازد. اما در این میان رواج برخی ارزش‌ها و هنجارهای بیگانه که با ساختار فرهنگی و اجتماعی ایران هماهنگ نبود، باعث جلوگیری از این امر شده و پیامدهای نامطلوبی را به بار آورد که از جمله آن می‌توان به رویداد ازدواج سفید، بالا رفتن سن ازدواج، کاهش میزان مولید، جدایی عاطفی و نظایر آن اشاره کرد. ولی آنچه در این میان بیش از سایر موارد، مهم به نظر می‌رسد شکنندگی روابط زوجین و افزایش میزان طلاق است.

بروز پیامدهای یاد شده، بیش از هر زمان دیگر نیاز به ارائه یک الگوی صحیح برای نظام خانواده را آشکار می‌سازد. اما آنچه در این میان مهم به نظر می‌رسد، آن است که به سبب وجود فرهنگ دینی در این جامعه، لازم است تا ضمن توجه به مقتضیات اجتماعی و فرهنگی، در تدوین الگوی یاد شده به تعالیم دین مبین اسلام توجه گردد. «دین اسلام درصدد است تا نگرش مسلمانان نسبت به ازدواج و خانواده، مقدس باشد» (Adams, 2004). اما استخراج این قواعد نیاز به داشتن

علم کافی در زمینه مبانی اسلامی و آگاهی به شرایط و مقتضیات اجتماعی و فرهنگی جامعه دارد. بدیهی است از دیرباز این امر مهم بر عهده مجتهدین و علمای دینی بوده و برخی از آنان در این زمینه تلاش مجدانه‌ای نشان داده‌اند.

در این راستا، می‌توان به منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای اشاره کرد. ایشان، در مطالعات و تحقیقات خود به موضوع خانواده و روابط بین اعضای آن توجه وافر داشته و در بیانات خود به مختصات یک خانواده خوب و پایدار پرداخته‌اند. نظر به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر بر آن است تا ضمن یک مطالعه اکتشافی از میان بیانات مقام معظم رهبری، به تدوین الگویی بپردازد که مبتنی بر عناصر ارتباطات میان‌فردی باشد که سبب پایداری خانواده شود.

۳. اهداف تحقیق

هدف اصلی این تحقیق، تدوین الگویی مبتنی بر دیدگاه مقام معظم رهبری درباره‌ی ارتباطات میان‌فردی در خانواده است که می‌تواند سبب پایداری آن شود. اهداف فرعی تحقیق نیز شامل شناسایی و تبیین عناصر ارتباطات میان‌فردی و شناسایی نقش‌ها و وظایف زوجین در خانواده از منظر مقام معظم رهبری است.

۴. پیشینه پژوهش

محمودزاده، یوسفی و گلپور (۱۳۹۸)، در پژوهشی «تدوین الگوی پایداری خانواده مبتنی بر آموزه‌های اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری» را بررسی کردند. این پژوهش، به روش بنیادی و از نوع توصیفی - اکتشافی بوده و هدف آن، تدوین الگوی پایداری خانواده مبتنی بر آموزه‌های اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری، می‌باشد. در این پژوهش الگوی مزبور با مضامینی شامل شناخت اهمیت خانواده در اسلام، خدامحوری در خانواده، محبت و رفاقت، سازگاری، پابندی به اخلاق اسلامی و... ارائه شده است.

عبدی (۱۳۹۷)، در پژوهشی «تدابیر و راهبردهای مقام معظم رهبری در زمینه خانواده پایدار و مطلوب مطابق با سبک زندگی اسلامی» را مورد مطالعه قرار داد. این پژوهش که به روش تحلیل محتوای کیفی انجام شده است، خانواده پایدار و مطلوب مطابق با سبک زندگی اسلامی - ایرانی را خانواده‌ای برمی‌شمارد که روابط بین اعضای آن براساس اندیشه توحیدی بنا نهاده شده باشد. همچنین در این پژوهش نقش‌های پدر، مادر و فرزندان در این‌گونه خانواده‌ها از دیدگاه مقام معظم رهبری بررسی شده است.

تقوی پور و صلواتیان (۱۳۹۴)، در پژوهشی «الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی» را به روش تحلیل محتوای کیفی و با رویکرد استقرایی بررسی کردند. در این پژوهش بر نقش بی‌بدیل خانواده در تمدن اسلامی تاکید شده و جایگاه زوجین در خانواده اسلامی از منظر رهبر معظم انقلاب بررسی گردیده و راهکارهای عملی ایشان در امر تحکیم خانواده تشریح شده است.

حسن زاده (۱۳۹۳)، در پژوهشی «عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی» را مورد بررسی قرار داد. در این پژوهش که به روش کیفی انجام شد، مهم‌ترین عناصری که موجب تحکیم خانواده می‌شود، بررسی گردید. نتایج این تحقیق، عناصری چون حسن معاشرت، نظم و انضباط، صبوری، صداقت و... را به عنوان مبانی تحکیم خانواده بیان می‌دارد.

نوری (۱۳۸۹)، در پژوهشی «عوامل تحکیم و استحکام خانواده» را در جهت ثبات خانواده بررسی کرد. نتایج این تحقیق که به شیوه کیفی انجام شده است، نشان می‌دهد مهم‌ترین عامل ثبات خانواده، رابطه‌ها و دادوستد عاطفی میان اعضای خانواده، به ویژه زن و شوهر است. در این پژوهش عوامل تحکیم خانواده به دو بخش فردی و اجتماعی تقسیم شده است.

داریوش (۲۰۱۶)، پژوهشی را بر روی ۴۶۵ گروه از والدین و نوجوانان پیرامون نقش دین در کیفیت و تحکیم خانواده‌ها انجام داد. نتایج نشان داد که دین‌داری تأثیر معنی‌داری بر کیفیت ذهنی ابعاد زندگی و رضایت از زندگی در جامعه آماری فوق داشته است. افرادی که با نگرش مثبت مذهبی مشخص می‌شوند، از کیفیت زندگی و رضایت از زندگی نسبت به افرادی که نگرش انتقادی نسبت به عقاید دینی دارند، به طور قابل توجهی بالاتر بودند.

در پژوهش‌های داخلی مذکور، محققان، به جایگاه خانواده در اسلام پرداخته و نیز الگوها و راهکارهایی که از میان بیانات رهبر معظم انقلاب در زمینه پایداری خانواده استخراج نموده‌اند را بیان کرده‌اند. در پژوهش‌های خارجی نیز به نقش دین در تحکیم خانواده پرداخته شده است. لذا، آنچه در پژوهش حاضر صورت گرفته و این پژوهش را از پژوهش‌های فوق متمایز ساخته است، توجه به عناصر ارتباطات میان‌فردی اعضای خانواده برای رسیدن به یک خانواده پایدار از نگاه مقام معظم رهبری است. این الگو می‌تواند ضمانتی برای پایداری خانواده باشد.

۵. چارچوب مفهومی پژوهش

ارتباطات: «ارتباط جریانی است که طی آن دو یا چند تن، به تبادل افکار، نظرات، احساسات و عقاید خود مبادرت می‌ورزند» (ساروخانی، ۱۳۶۷، ص ۶).

ارتباطات میان‌فردی: ارتباطات چهره به چهره می‌باشد و دربرگیرنده بارهای عاطفی و احساسی بیشتری است و بازخورد به صورت سریع روی می‌دهد. در واقع «ارتباط خصوصی و بدون واسطه، ارتباطی است فوری و رودررو که طی آن، پیام مستقیماً میان پیام‌دهنده و پیام‌گیر (یا دو گروه کوچک) ردوبدل می‌شود. ویژگی‌های این نوع ارتباط عبارتند از: الف) فرصت جابه‌جایی پیام‌گیرنده و پیام‌دهنده، ب) فرصت تصحیح یکدیگر، ج) ارتباط چهره به چهره و عمیق د)، قابل رؤیت بودن آثار پیام» (دادگران، ۱۳۷۴، ص ۳۰).

پایداری: «پایداری در لغت به معنای پاینده، جاویدان، استوار، ثابت، بادوام است که محوریت تمام این معانی بر بقاء و دوام می‌باشد. عناصر پایداری به مؤلفه و ارکانی گفته می‌شود که دوام و بقاء را به دنبال خود دارد. به عبارت دیگر، ارکانی که باعث پایداری و دوام یک ارتباط میان‌فردی می‌شود را بیان می‌کند» (گلاب‌بخش، ۱۳۹۰، ص ۲).

خانواده پایدار: «خانواده‌ای است که کانون محبت، انعطاف، رحمت و مودت باشد، از این‌رو، آرامش روانی و کاهش اضطراب‌ها، مهم‌ترین کارکرد خانواده پایدار قلمداد می‌گردد. در نظام‌های سالم خانوادگی، نقش‌ها، همه سالم هستند و فرزندان از رفتار پدر و مادر، بیشترین الگو را می‌گیرند. در یک خانواده سالم نقش‌ها انعطاف‌پذیرند و دست به دست می‌شوند. حرکت، آرام و آهسته است، تبادل افکار با یکدیگر دارند، روابط آنها با هم ملایم است» (شکریگی، ۱۳۹۵).

۶. روش‌شناسی پژوهش

این تحقیق را می‌توان از نظر ماهیت در زمره مطالعات اکتشافی، از حیث هدف در ردیف تحقیقات کاربردی و از نظر روش به عنوان یک تحقیق کیفی قلمداد کرد. برای انجام این تحقیق با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی به ترسیم الگوی ارتباطات میان‌فردی در پایداری خانواده مبادرت شده است. جامعه تحقیق عبارت از کلیه مطالبی است که از سوی مقام معظم رهبری در سال‌های ۱۳۷۰-۱۳۹۲ پیرامون خانواده در سخنرانی‌ها و بیانات ضمن خطبه عقد ایشان بیان شده است. برای گردآوری داده‌های مذکور، از شیوه اسنادی و ابزار فیش‌برداری استفاده گردید. بیانات یاد شده در قالب ۱۶۸ پاراگراف ارائه شده است که ۴۲ پاراگراف از آن به عنوان واحد تحلیل انتخاب شد و سپس در جدول ۶-۱ کدگذاری گردید و پاراگراف‌های کدبندی شده‌ای که وجوه اشتراک داشتند، در قالب مقوله‌های اصلی دسته‌بندی گردیدند و سپس مقوله‌های اصلی، به مقوله‌های فرعی که دارای ارتباط معنایی با یکدیگر بودند، سازماندهی شدند و در نهایت ۵ مقوله اصلی و یازده مقوله فرعی استخراج گردید که در جدول ۶-۲ آمده است.

۷. یافته‌های پژوهش

در بطن خانواده، افراد رشد می‌کنند و به تعالی روحی و فکری می‌رسند. ارتباطات میان افراد خانواده، نیازمند قواعدی است تا بتواند مبتنی بر آن، پایداری خانواده تضمین شود. آیت‌الله خامنه‌ای، همیشه نگاه ویژه‌ای به خانواده به عنوان کوچک‌ترین نهاد اجتماعی داشته‌اند. ایشان، همواره در زمان خطبه‌های عقدی که میان زوج‌های جوان جاری می‌نمودند، آنان را با بیانات خویش به سوی یک زندگی باثبات رهنمون می‌ساختند. از میان بیانات رهبر معظم انقلاب، مطالبی در جدول شماره ۱ مطرح گردیده تا بتوان به عواملی که دال بر تأثیر ارتباطات میان فردی صحیح بر پایداری خانواده می‌باشند، دست یافت.

جدول ۱- کدگذاری و استخراج مفاهیم پایداری خانواده از بیانات مقام معظم رهبری

مفاهیم مستخرج	بیانات مقام معظم رهبری
کارکرد تفاهم در بهبود روابط میان زوجین	۱ زن و شوهر باید یکدیگر را درک کنند و بفهمند. این یک تعبیر اروپایی است. ولی تعبیر خوبی است. یعنی هر کس درد و خواست‌های طرف مقابل را بفهمد و با او راه بیاید، به این می‌گویند درک کردن. یعنی به قول معروف در زندگی تفاهم و درک متقابل باشد. اینها محبت را زیاد می‌کند (۱۳۷۱/۶/۳۱). ^۱
احترام گذاشتن زوجین به یکدیگر	۲ احترام به این معنا نیست که مثلاً همدیگر را با القاب و آداب صدا کنند. بلکه قلباً مرد نسبت به زن خود و زن نسبت به مرد خود، احساس احترام داشته باشد. احترام را در قلب خود نگهدارید (۱۳۷۱/۹/۱۹). ^۲
اعتماد داشتن زوجین به همدیگر	۳ اساس محبت اطمینان است. اگر اعتماد بین زن و شوهری از بین رفت، محبت آرام آرام از بین خواهد رفت. باید به هم اعتماد داشته باشید. اگر می‌خواهید محبت طرف مقابل تان به شما زیاد باشد، وفاداری کنید، حس اعتماد او را جلب کنید (۱۳۷۱/۹/۱۹). ^۳
ایجاد و حفظ پیوندهای قلبی و عاطفی	۴ زن و مرد باید هر کدام جایگاه خودشان را بشناسند. مرد نسبت به زن و زن نسبت به مرد نگاهی محبت‌آمیز و همراه با یک عشق پاک داشته باشند و این عشق را حفظ کنند. چرا که زایل شدنی است، مثل همه چیزهای دیگر باید نگرش دارند و حفظ کنند تا زائل نشود (۱۳۷۲/۱۲/۲۲). ^۴
همیاری زوجین در دینداری	۵ زن و شوهر کوشش کنند یکدیگر را به راه خدا هدایت کنند. یکدیگر را در راه مستقیم نگه دارند و حفظ کنند. این «تواصوا بالحق و تواصوا بالصبر» را که خاصیت مسلمانی است و مهم‌ترین خصوصیت ایمان است، مدنظر داشته باشند (۱۳۷۴/۵/۸). ^۵

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435
2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433
3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433
4. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433
5. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21434

بیانات مقام معظم رهبری	مفاهیم مستخرج
در قدیم بیشتر می‌گفتند دختر باید سازگار باشد. برای پسر کانه وظیفه سازگاری را قائل نبودند. نه! اسلام این را نمی‌گوید. اسلام می‌گوید که دختر و پسر، هر دو باید سازگار باشند. هر دو باید بسازند. باید بنا را بر این بگذارند که زندگی خانوادگی را سالم و کامل و آرام و همراه با محبت و عشق متقابل اداره کنند و این را ادامه بدهند و حفظ کنند (۱۳۷۴/۵/۱۱). ^۱	سازگار بودن زوجین در زندگی
نگه داشتن محبت به این است که زن و شوهر اعتماد یکدیگر را جلب کنند. اطمینان که پیدا شد، محبت پایدار می‌شود و انس به وجود می‌آید (۱۳۷۱/۹/۱۹). ^۲	تأثیر اطمینان در ازدیاد محبت
خانواده باید خوب اداره شود، باید سالم اداره شود. این بهره‌ای که مرد و زن از این خانواده‌ی آرام می‌برند، بهره‌ی کاری آنها را در بیرون خانواده بالا می‌برد، به آن اهمیت و ارزش می‌دهد (۱۳۷۴/۱۰/۴). ^۳	بهره بردن از آزمایش در محیط خانواده
محبت همسر شما به شما وابسته به عمل شما است. اگر بخواهید همسرتان به شما آن محبتش محفوظ بماند، باید رفتارتان را محبت برانگیز کنید. حالا معلوم است که انسان چه کار باید کند تا محبتش معلوم شود. بایستی وفاداری کنید. امانت نشان بدهید، صفا نشان بدهید (۱۳۷۴/۱۰/۴). ^۴	وفاداری عامل جلب اعتماد میان زوجین
در ازدواج اصل قضیه، محبت است. دخترها و پسرها این را بدانند. این محبتی را که خدا در دل شما قرار داده، حفظ کنید. این رابطه انسانی براساس محبت و رابطه عاطفی استوار است. یعنی زن و شوهر باید به هم محبت داشته باشند و همین محبت همزیستی آنها را آسان خواهد کرد (۱۳۷۴/۱۰/۱۷). ^۵	حفظ محبت در قلب‌ها در راستای ثبات زندگی
اعتماد یک امر قراردادی نیست که بیا من به تو اعتماد کنم، تو به من اعتماد کن. این‌طوری نیست، اعتماد را باید جلب کرد. با خوبی عمل، با رعایت اخلاق، با رعایت آداب، با رعایت حدود و ثغور و موازین شرعی (۱۳۷۵/۲/۱۰). ^۶	اهمیت رعایت موازین اخلاقی و دینی در جلب اعتماد
مرد بلد نیست که رعایت کند، زن بلد نیست که عقل به خرج دهد، او تندی و خشونت بی‌حد می‌کند، این بی‌تحملی به خرج می‌دهد، همه‌اش ایراد دارد، خشونت او هم ایراد دارد، سرکشی این هم ایراد دارد. اگر خشونت نکند، اگر یک وقتی اشتباه کرد، این سرکشی نکند، ملاحظه کنند و با همدیگر بسازند (۱۳۷۵/۱۱/۲۰). ^۷	سازگار بودن زوجین و حفظ احترام همدیگر
اسلام در داخل خانواده ترتیبی داده که اختلاف درون خانواده به خودی خود حل شود. به مرد دستور داده که یک ملاحظاتی بکند. به زن هم دستور داده که یک ملاحظاتی	توجه به تفاهم برای

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21429

4. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

5. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4676

6. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

7. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47603

بیانات مقام معظم رهبری	مفاهیم مستخرج
بکند. مجموع این ملاحظات اگر انجام بگیرد، هیچ خانواده‌ای قاعدتاً متلاشی نخواهد شد و از بین نخواهد رفت ... با همدیگر بسازند تا خانواده باقی بماند (۱۳۷۵/۱۱/۲۰). ^۱	بقای خانواده
در تشکیل خانواده و در حفظ آن باید احکام اسلامی را رعایت کرد تا خانواده سالم و در اوج باقی بماند. از این‌رو، در خانواده‌های دیندار، زن و مرد سال‌های متمادی با هم زندگی می‌کنند (۱۳۷۶/۳/۳۰). ^۲	عمل به آموزه‌های دینی، عاملی در جهت ثبات خانواده
سال‌های اول، این چهار پنج سال اول، با هم سازگاری داشته باشید. این طور نباشد که یکی اندکی ناسازگاری نشان داد، آن دیگری هم حتماً در مقابل او ناسازگاری نشان بدهد (۱۳۷۶/۴/۳۱). ^۳	لزوم سازش در شرایط سخت
مهم‌ترین چیزی که بشر به آن احتیاج دارد، آرامش می‌باشد. سعادت انسان در این است که از تلاطم و اضطراب روحی در امان بوده و آرامش روحی داشته باشد. این را خانواده به انسان می‌دهد؛ هم به زن و هم به مرد (۱۳۷۶/۷/۳۰). ^۴	تأثیر آرامش بر تشدید خوشبختی
خدای متعال زوج آدمی را از جنس او قرار داد. زوج زن را از جنس زوج مرد قرار داده تا اینکه بتواند چه مرد، چه زن در کنار شوهر یا همسر احساس آرامش کند. این آرامش نجات از تلاطم‌های روحی است (۱۳۷۶/۷/۳۱). ^۵	خطوط موازی آرامش و خوشبختی
زن و شوهر باید به یکدیگر احترام بگذارند، نه احترام ظاهری و تشریفاتی، بلکه احترامی واقعی. برای هم حرمت قائل شوید. این در اداره زندگی مهم است. بین زن و شوهر، اهانت و تحقیر نباشد (۱۳۷۶/۴/۳۱). ^۶	تأثیر احترام متقابل بر تدوام و پایداری زندگی
محبت، خانواده را پایدار می‌کند. محبت مایه آبادانی زندگی است. کارهای سخت به برکت محبت برای انسان آسان می‌شود. در راه خدا هم اگر انسان با محبت وارد شود، همه کارها آسان می‌شود (۱۳۷۶/۷/۳۰). ^۷	تأثیر محبت بر پایداری خانواده
در اعمال شخصی هم صبر ما هم توکل ما کاربرد دارد. در اداره امور خانواده همین جور. در هر کاری از کارهای شخصی همین جور (۱۳۹۲/۴/۳۰). ^۸	تأثیر صبر بر اداره بهتر خانواده
اگر زن بخواهد شوهرش به او محبت بورزد، باید حرکت و تلاش کند. اگر مرد بخواهد زنش او را دوست داشته باشد، باید یک تلاشی انجام بدهد. محبت محتاج تلاش و ابتکار است (۱۳۷۶/۷/۳۰). ^۹	لازمه محبت تلاش دوسویه میان زوجین

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2859

3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

4. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2859

5. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21429

6. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

7. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

8. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23175

9. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

بیانات مقام معظم رهبری	مفاهیم مستخرج
محبت که بود، وفاداری هم هست، بی‌وفایی و بی‌صفایی و خیانت به یکدیگر، دیگر نخواهد بود. محبت که بود، فضا، فضای امن می‌شود. فضای قابل تحمل و مورد استفاده و شیرین ایجاد می‌گردد (۱۳۷۶/۹/۲۴). ^۱	محبت راهکاری برای کسب اطمینان
محبت، دستوری و فرمایشی نیست. دست خود شماس. شما می‌توانید محبت خودتان را روز به روز در دل همسران زیاد کنید. چطور؟ با اخلاق خوب، با رفتار مناسب، با محبت ورزیدن به او، با وفاداری (۱۳۷۷/۱/۱۹). ^۲	اخلاق نیک عامل جلب محبت
زن و شوهر هرچه بیشتر به هم محبت کنند، زیادی نیست. آنجایی که محبت هرچه زیاد شود، ایرادی ندارد، محبت زن و شوهر است. هرچه به هم محبت کنید، خوب است و خود محبت هم اعتماد می‌آورد. این محبت زن و شوهر هم جزء محبت‌های خدا است. این از آن محبت‌های خوب است. هرچه بیشتر شود، بهتر است (۱۳۷۷/۱/۱۹). ^۳	تأثیر محبت بیشتر در کسب اعتماد
زن و شوهر باید به هم محبت بورزند. این اساس خوشبختی است. خوشبختی در این است که زن و شوهر همدیگر را دوست داشته باشند. وقتی محبت باشد، از محبت خارها گل می‌شود. اگر چیز ناخوشایندی هم در همسر وجود داشته باشد، وقتی محبت بود، آن چیزهای ناخوشایند، به کلی رنگ می‌بازد و محبت همه چاله‌ها را صاف می‌کند (۱۳۷۷/۱/۱۹). ^۴	تعامل، محبت و ماندگاری خانواده
انسان‌ها در خانواده خوب تربیت می‌شوند، با صفات خوب بزرگ می‌شوند. با شجاعت، با استقلال عقل، با فکر، با احساس مسؤلیت، با احساس محبت، با جرأت، جرأت تصمیم‌گیری، با خیرخواهی، نه بدخواهی، با نجابت. خوب، وقتی مردم جامعه‌ای این خصوصیات را داشته باشد، این جامعه دیگر روی بدبختی را نخواهد دید (۱۳۷۷/۹/۱۲). ^۵	خانواده خوب و تربیت خوب مسبب خوشبختی
خانواده خوب یعنی زن و شوهری که با هم مهربان باشند، باوفا و صمیمی باشند و به یکدیگر محبت و عشق بورزند، رعایت همدیگر را بکنند، مصالح همدیگر را گرامی و مهم بدانند (۱۳۷۷/۹/۱۲). ^۶	محبت و وفاداری از شاخصه‌های خانواده پایدار
سازگاری در زندگی، اساس بقای زندگی است و همین است که محبت می‌آفریند. همین است که موجب برکات الهی می‌شود، همین است که دل‌ها را به هم نزدیک کرده و پیوندها را مستحکم می‌کند (۱۳۷۷/۱۱/۱۹). ^۷	سازگاری عامل ایجاد برکت در خانواده

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

4. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

5. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21429

6. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21429

7. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

بیانات مقام معظم رهبری	مفاهیم مستخرج
مسأله محرم و نامحرم و حجاب و نگاه کردن و نگاه نکردن و معاشرت‌های ناسالم مضر، این چیزهایی که در اسلام اینقدر تأکید شده و در بعضی از کشورها و جاهایی که از اسلام دورند، اینها رعایت نمی‌شود. اینها اگرچه یک محدودیتی برای زن و مرد بوجود می‌آورد، اما این‌ها را شارع مقدس برای حفظ خانواده تشریح کرده است (۱۳۷۷/۱۲/۱۱). ^۱	حریم‌داری و عفاف سپر خانواده
محبت در صورتی خواهد ماند که طرفین حقوق یکدیگر و حدود خود را رعایت کرده و از آن تخطی و تجاوز نکنند. یعنی در واقع هر کدام از این دو طرف که شریک هستند و با هم زندگی می‌کنند، سعی کنند که جایگاه خود را در دل و ذهن و فکر طرف مقابل، جایگاه راسخ و نافذی قرار دهند. یعنی همان نفوذ معنوی، همان ارتباط و پیوند قلبی زن و شوهر. حقوق اسلامی برای این است (۱۳۷۷/۱۲/۱۱). ^۲	رعایت حقوق یکدیگر، عامل محبت و پیوند قلبی
منظور از کمک فقط شستن ظرف و ... نیست. البته اینها هم کمک است، ولی منظور بیشتر کمک روحی است. کمک معنوی و فکری است. در راه اسلام یکدیگر را ثابت قدم بدارند، همدیگر را توصیه به تقوی و صبر و توصیه به دینداری، توصیه به عفاف، توصیه به قناعت، توصیه به ساده‌زیستی و... کنند. با هم همکاری کنند تا بتوانند ان‌شاءالله به بهترین وجهی بگذرانند (۱۳۷۷/۱۲/۱۳). ^۳	همکاری همسر در مسیر دینداری
هر دو به یکدیگر نسبت به دیندار بودن‌شان و رعایت تقوی کمک کنند. یعنی مرد کمک کند که زنش بتواند دیندار باشد و رعایت تقوی بکند. زن هم کمک کند که مرد بتواند دیندار باشد و بتواند پاکدامن بماند و بتواند با تقوی حرکت کند (۱۳۷۸/۱/۲). ^۴	همکاری و تفاهم زوجین در مسیر دینداری
در محیط خانه، زن و شوهر با هم همکاری کنند. اگر شوهر یک مشکل یا مضعفه‌ای دارد، زن با او بسازد، اگر زن داخل خانه یا در محیط کار یا هرچیز که هست، دشواری دارد، شوهر باید به او کمک کند. خود را در سرنوشت با همسر شریک بدانند. هر دوی آنها این را برای خاطر خدا انجام دهند (۱۳۷۸/۱/۱۵). ^۵	همکاری در روابط میان زوجین
سازش کاری در محیط خانواده، جزء واجبات است. باید بنا داشته باشند که با هم سازگاری کنند. این سازگاری لازم است. اگر دیدید مقصود شما تأمین، نمی‌شود، مگر با کوتاه آمدن، کوتاه بیایید (۱۳۷۸/۴/۹). ^۶	تلاش برای ایجاد سازگاری
هر دو با هم سازگاری نشان دهید و اگر دیدید همسرتان ناسازگاری کرد، شما سازگاری نشان دهید. این از آن جاهایی است که سازش و کوتاه آمدن خوب است (۱۳۷۶/۴/۳۱). ^۷	لزوم سازش در شرایط سخت

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21437

2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21434

4. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21434

5. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21434

6. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

7. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

بیانات مقام معظم رهبری	مفاهیم مستخرج
وقتی دو نفر در کنار هم قرار می‌گیرند و همسر می‌شوند، بعضی از وظایف وجود دارد که بین اینها مشترک است. مانند کشیدن بارهای خانواده، همکاری‌های گوناگون که در راه بودن خانواده مؤثر است. اینها باید با هم همکاری کنند. این کارها بین زن و مرد مشترک است (۱۳۷۸/۱۲/۲۲) ^۱ .	همکاری و تفاهم در خانواده
بالتر از واقعیات زندگی، آرزوها و عشق‌ها و احساسات انسانی در زندگی نقش دارند. نقش‌شان هم نقش تبعی و درجه دوم نیست، بلکه نقش اصلی است و می‌تواند ملاط این بنای فخیم و بسیار مستحکم قرار بگیرد (۱۳۷۸/۱۲/۲۲) ^۲ .	نقش عشق بر پویایی و دوام خانواده
محیط خانواده، محیط آرامش است، باید محیط آرامش باشد. این عاطفه‌ای که در زن و مرد نسبت به هم وجود دارد، به این آرامش درونی کمک می‌کند (۱۳۷۶/۴/۳۱) ^۳ .	خانواده آرام‌تر، بهره‌وری بیشتر
اگر می‌خواهید محبت طرف مقابل‌تان به شما زیاد باشد، وفاداری کنید، حس اعتماد او را جلب کنید. یکی از چیزهایی که محبت را در خانواده به کلی به هم می‌ریزد، بی‌اعتمادی زن و شوهر به همدیگر است (۱۳۷۱/۹/۱۹) ^۴ .	وفاداری و اعتمادسازی عامل افزایش محبت در خانواده
اینکه شما می‌بینید در اسلام محرم و نامحرم و جدایی زن و مرد و اینها مطرح است، اینها مسائل ارتجاعی نیست. اینها جزء دقیق‌ترین مسائل انسانی بشری است. یکی از مهم‌ترین آن این است که بنیان خانواده مستحکم می‌ماند. چون زن و شوهر به هم احساس وفاداری می‌کنند (۱۳۷۹/۱۰/۱۵) ^۵ .	حفظ حریم محرم و نامحرم عامل ثبات خانواده
خودتان، همسران‌تان، خانواده‌های‌تان مشکلاتی دارید، اما ایستادگی کنید ... باید صبر کرد. صبر یعنی پایداری، یعنی خسته نشدن، یعنی مغلوب مشکلات نشدن (۱۳۸۹/۸/۳) ^۶ .	تأثیر موازی صبر و پایداری خانواده
تشکیل خانواده اگر به شکل سالمی صورت بگیرد و اخلاق حاکم بر زوجین، صحیح و منطبق با اصول شرع، با آنچه که خداوند معین فرموده، باشد این پایه اصلاح جامعه است و پایه سعادت همه افراد جامعه است (۱۳۸۱/۳/۸) ^۷ .	اخلاق اسلامی عامل خوشبختی

از میان بیانات آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون عناصر ارتباطات میان‌فردی در پایداری خانواده که در جدول شماره ۱ مطرح شده‌اند، مفاهیمی در ارتباط با هر پاراگراف استخراج شده است. به نحوی که مفهوم استخراج شده، بیان واضحی از پاراگراف موردنظر باشد. این مفاهیم دسته‌بندی گردیده و به صورت مقوله‌های اصلی طبقه‌بندی شده‌اند و هر مقوله اصلی، مفاهیم مرتبط با خود را به همراه

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21434

2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21429

4. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

5. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21437

6. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10432

7. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

دارد که این مفاهیم مرتبط با عنوان مقوله‌های فرعی در زیر مجموعه مقوله‌های اصلی قرار گرفته‌اند. در جدول شماره ۲ مقوله‌های اصلی و مقوله‌های فرعی مطرح شده‌اند.

جدول ۲ - مقوله‌های اصلی و مقوله‌های فرعی مستخرج از
بیانات مقام معظم رهبری در زمینه تدوین الگوی خانواده پایدار

مفاهیم مرتبط	مقوله‌های فرعی	مقوله‌های اصلی	
۱۹-۲۱-۲۵-۲۷-۳۷	افزایش پویایی و مانایی زندگی	نقش محبت در پایداری خانواده	۱
۳-۷-۹-۲۲-۲۴-۳۹	جلب اعتماد و اطمینان میان زوجین		
۴-۱۰-۳۰	ایجاد پیوستگی میان قلب‌ها		
۲-۱۲-۱۸	ایجاد احترام متقابل	تأثیر سازگاری زوجین در ثبات خانواده	۲
۱-۶-۱۳-۱۵	ایجاد درک متقابل و تفاهم		
۲۸-۳۲-۳۳-۳۴-۳۵-۳۶			
۲۹-۴۰	رعایت حجاب	نقش تعالیم دینی در پایداری خانواده	۳
۵-۱۴-۳۱	ترغیب یکدیگر به انجام نیکی‌ها در خانواده		
۱۱-۲۳-۴۲	اهمیت نیک‌خلقی	ارزش مراقبت‌های اخلاقی در پایداری خانواده	۴
۲۰-۴۱	نقش صبر و بردباری		
۸-۳۸	بهره بردن بیشتر از خانواده	کسب آرامش خاطر در فضای خانواده	۵
۱۶-۱۷-۲۶	ایجاد خوشبختی بیشتر		

۸. تحلیل یافته‌های پژوهش

براساس مقوله‌های بدست آمده از میان بیانات رهبر معظم انقلاب، عناصری برای پایداری خانواده با سبک زندگی ایرانی-اسلامی حاصل گردید. این عناصر، شامل مقوله‌های اصلی چون محبت، سازگاری میان زوجین، نهادینه نمودن آموزه‌های دینی، توصیه به اخلاق نیکو و کسب آرامش خاطر در فضای خانواده می‌باشند که هر کدام از این مقوله‌های اصلی، مقوله‌های فرعی متناسب با خود را به همراه دارند. محبت سبب نزدیکی قلب‌ها، کسب اعتماد و افزایش پویایی و مانایی زندگی می‌گردد. سازگاری زوجین به کسب احترام متقابل و تفاهم منجر خواهد شد. نهادینه کردن آموزه‌های دینی در خانواده با رعایت حجاب و ترغیب یکدیگر به نیکی‌ها، میسر می‌گردد. در زمینه ارزش‌های اخلاقی، به نیک‌خلقی، صبر و بردباری می‌توان اشاره نمود. با کسب آرامش خاطر در خانواده پایدار، به بهره‌وری بیشتر اعضاء و رسیدن به خوشبختی بیشتر اعضاء می‌توان رسید. بر پایه توجه به این گروه مقوله‌ها است که در خانواده می‌توان شاهد پایداری بود. بر این اساس، سعی گردید که یک الگوی زندگی ایرانی-اسلامی از میان بیانات مقام معظم رهبری استخراج شود که بر

پایداری خانواده بیفزاید. در ادامه، این مقوله‌ها مورد تحلیل قرار می‌گیرد و تأثیر هر یک در ثبات خانواده تبیین می‌گردد.

۸-۱. محبت

محبت، دوست داشتن و علاقه‌مندی نسبت به یک فرد یا یک شیء است و یک کشش درونی است که قابلیت شدت و یا ضعیف شدن را دارد. در مرتبه شدت، به عشق منجر می‌گردد. محبت می‌تواند مسبب ایجاد ارتباط فکری و روحی با فرد و یا شیء مورد نظر قرار گیرد.

«زن و شوهر باید به هم محبت بورزند. این اساس خوشبختی است. خوشبختی در این است که زن و شوهر همدیگر را دوست داشته باشند» (۱۳۷۷/۱/۱۹)^۱. «انسان تشنه دوستی و محبت است. انگیزه بسیاری از تلاش‌ها و زحمات طاقت‌فرسای زندگی، محبت است و وجود آن در خانواده، انسان را به فعالیت و کسب معاش وامی‌دارد. وجود عشق و محبت در خانواده، باعث استحکام روابط خواهد شد. محبت اعضای خانواده به هم سبب جلب رضایت خدا می‌شود و بدیهی است چنین خانواده‌ای پایدار است» (حسن‌زاده، ۱۳۹۳، ص ۵۶).

۸-۱-۱. افزایش پویایی و مانایی زندگی

مقام معظم رهبری، محبت را عاملی برای تحمل سختی‌های زندگی برمی‌شمارد و محبت را ملاط خانواده می‌داند (۱۳۷۶/۹/۲۴)^۲. «بایستی محبت در یک دل، مثل گلی که از زمین می‌روید، بروید. شما به او وفادار باشید و محبت بورزید. این کار محبت را در دل او زنده می‌کند. او هم که به شما محبت کند، در دل شما هم محبت زنده می‌شود، چون به هم وابسته‌اید» (۱۳۸۳/۳/۲۰)^۳. «محبت امری دستوری و فرمایشی نیست، بلکه اخلاق خوب، رفتار مناسب، محبت ورزیدن، وفاداری و جلب اعتماد همسر، مهم‌ترین راهکارهای حفظ و تداوم محبت بین همسران است» (۱۳۷۷/۱۲/۱۱)^۴.

۸-۱-۲. جلب اعتماد و اطمینان میان زوجین

اعتماد، یکی از ملزومات زندگی مشترک است و زوجین باید تلاش کنند تا این اعتماد را هر

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=1137

4. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

روز افزایش دهند. خانواده، نیاز به یک رابطه سرشار از اعتماد و اطمینان دوطرفه دارد. «اعتماد یکی از مطلوب‌ترین کیفیت‌ها در هر رابطه نزدیک و صمیمی است و اغلب در کنار تعهد و عشق، به عنوان هسته مرکزی یک رابطه ایده‌آل در نظر گرفته می‌شود. ارتباط ناب که روابط همسر را نیز شامل می‌گردد، منوط به اعتماد متقابل است و اعتماد متقابل نیز به نوبه خود رابطه‌ای نزدیک با صمیمیت و خودمانی شدن دارد. زمانی که اعتماد در خانواده مطرح گردد، اهمیت بسیار بالاتری دارد. اعتماد به همسر آرامش، سلامتی روانی اعضای خانواده و حفظ و تداوم نهاد خانواده را به دنبال خواهد داشت و زن و شوهر به عنوان دو فرد اساسی در خانواده زمانی می‌توانند آن را به درستی اداره و مدیریت کنند که به یکدیگر اعتماد داشته باشند» (عنایت، موحد مجد و حاجیان، ۱۳۹۴، ص ۱۲۲).

«اگر می‌خواهید محبت باقی بماند، اعتماد را حفظ کنید و اگر می‌خواهید زندگی پایدار بماند، باید محبت را نگه دارید» (۱۳۸۱/۶/۶)^۱.

۸-۱-۳. ایجاد پیوستگی میان قلب‌ها

محبت میان زوجین، بر پایداری زندگی تأثیر فراوانی دارد. این محبت می‌تواند منجر به دل‌بستگی بیشتر میان زوجین گردد. به تناسب این دل‌بستگی‌های عاطفی است که زوجین حتی هنگام بروز مشکلات دشوار، پشت هم را خالی نمی‌کنند. نزدیکی قلب‌های زوجین به هم، مایه آرامش‌شان خواهد بود. این امر در میان زنان از اهمیت بیشتری برخوردار است و زنان بیشتر نیازمند محبت همسر هستند. «زنان وقتی از محبت درونی همسرشان آگاهی می‌یابند، دلگرم می‌شوند و ارتباط عاطفی مطلوب نشان می‌دهند. بنابراین، داشتن مودت، انس و دل‌بستگی بین همسران، امری فراتر از محبت قلبی، بلکه بیشتر عملی و به صورت رفتارهای صمیمانه است» (طباطبائی، ۱۳۶۰، ج ۱۶، ص ۱۶۶).

۸-۲. سازگاری

سازگاری، قبول نواقص همسر در زندگی است که با پذیرش آن توسط هر یک از زوجین، ثبات خانواده می‌تواند حفظ گردد. رهبر معظم انقلاب، به زوجینی که ناسازگاری‌هایی در میان‌شان وجود دارد، سفارش می‌نمایند که سطح تطابق و سازش را در زندگی بالا ببرند و چنانچه رفتار ناسازگاری

از همسر مشاهده نمودند، در جهت اصلاح رفتار و با سازگاری با آن تلاش بنمایند و بنیان خانواده را حفظ کنند. «معنای سازگاری چیست؟ اینکه می‌گویند شما سازگار باشید، یعنی شما به هر وضعیتی که هست و پیش آمده، بسازید. معنای سازگاری این است. یعنی چیزهایی که در زندگی پیش می‌آید» (۱۳۷۹/۱/۱۶).^۱ «تأکید بر سازگاری دو طرفه است، نه اینکه فقط زنان به سازگاری توصیه شوند» (۱۳۷۴/۵/۱۱).^۲ «سازگاری در زندگی، اساس بقای زندگی بوده و همین است که محبت می‌آفریند. همین است که موجب برکات الهی می‌شود. همین است که دل‌ها را به هم نزدیک کرده و پیوندها را مستحکم می‌کند» (۱۳۷۷/۱۱/۱۹).^۳

۸-۲-۱. ایجاد احترام متقابل

احترام زن و شوهر به یکدیگر یکی از نکاتی است که رعایت آن سبب تحکیم زندگی می‌گردد. در منابع اسلامی نیز بر لزوم توجه به همسر تأکید شده است. این احترام متقابل، موجب سلامت روان زوجین و تحکیم بنیان خانواده می‌گردد. «بین زن و شوهر، اهانت و تحقیر و تذلیل نباشد» (۱۳۷۱/۹/۱۹).^۴ یکی دیگر از موارد احترام گذاشتن متقابل میان زوجین، بکار بردن کلمات محترمانه در هنگام سخن گفتن با هم است. هر قدر همسران، نسبت به یکدیگر علاقه قلبی داشته باشند، اما در سخن، حرمت هم را حفظ نکنند، پایه‌های زندگی متزلزل می‌گردد.

۸-۲-۲. ایجاد درک متقابل و تفاهم

زوجین باید همدیگر را درک نمایند و تلاش داشته باشند که درباره مسائل اساسی زندگی به تفاهم برسند. چرا که ممکن است بر سر موضوعات حتی پیش افتاده، در مقابل هم بایستند و هر یک سعی نمایند، حرف خود را به کرسی بنشانند. لذا، در بیانات مقام معظم رهبری، بر درک متقابل تأکید گردیده است. «زن و شوهر باید به یکدیگر احترام بگذارند» (۱۳۸۰/۱/۲).^۵ «وظیفه این است که در مقابل یکدیگر یک مقدار گذشت و اغماض داشته باشید. سخت‌گیری نکنید به شوهرتان، سخت‌گیری نکنید به زنتان، خیال نکنید که این همسر شما یک فرشته کاملی باید باشد که هیچ نقصی نداشته باشد؛ مگر می‌شود؟ ... تحمل کنید، نقایص همسران را، با هم بسازید»

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

4. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

5. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433

۱. (۱۳۷۴/۷/۲).

۸-۳. نقش تعالیم دینی در خانواده

خانواده از جمله مباحثی است که در اسلام بسیار مورد توجه قرار گرفته است. هنگامی که فرد خداوند را ناظر بر اعمال خویش ببیند، از انجام بسیاری کارها اجتناب می‌کند. «خانواده مسئله‌ی بسیار مهمی است؛ پایه‌ی اصلی در جامعه است، سلول اصلی در جامعه است. اگر سالم شد، یعنی بدن سالم است. جامعه‌ی اسلامی بدون بهره‌مندی کشور از نهاد خانواده سالم، سرزنده و بانشاط اصلاً امکان ندارد پیشرفت کند» (۱۳۹۰/۱۰/۱۴).

۸-۳-۱. رعایت حجاب

«حجاب به معنای پوشاندن بدن زن در برابر نامحرم، از احکام ضروری دین اسلام است. از آثار اولیه حجاب در جوامع، استحکام نهاد خانواده به عنوان کوچک‌ترین و مهم‌ترین نهاد اجتماعی است. با رعایت اصل حجاب و پوشش در محیط بیرون از خانواده، حریم زن و شوهر حفظ می‌شود و خانواده، صاحب ثبات خواهد شد» (رهنما، علی اکبرزاده و خاری، ۱۳۹۵، ص ۴۷). «چرا که عفت، وسیله‌ای برای تعالی و تکریم شخصیت است» (۱۳۷۴/۸/۳۰).^۳ این حجاب نه تنها از سوی زنان باید باشد، بلکه مردان نیز باید در پی حفظ حرمت و حریم باشند. رعایت حجاب و عفاف می‌تواند امنیت اخلاقی و روانی در خانواده را بالا ببرد و عاملی در جهت پایداری خانواده باشد.

۸-۳-۲. ترغیب یکدیگر به انجام نیکی‌ها در خانواده

خانواده‌هایی که به اصول دینی پایبند هستند، همدیگر را در مسیر تقوا و تهذیب نفس یاری می‌دهند. تزلزل در این خانواده‌ها کم‌تر است. در فضایی که توجه به آموزه‌های دینی اولویت قرار می‌گیرد، زوجین کم‌تر متمایل به خیانت می‌گردند، چرا که خداوند را ناظر بر اعمال خویش می‌بینند و در هنگام مواجهه با عناصر گناه‌آمیز، یاد خداوند است که می‌تواند فرد را از مهلکه دور سازد. «یکی از آثار شوم توجه نکردن به کار تعلیم و تربیت درست، رهاشدگی انسان به حال خود، هواپرستی و پیروی از تمایل‌های نفس و طغیان‌گری است. یکی از عوامل اساسی رواج طغیان و بی‌بند و باری‌هایی که قرن ما را دچار آشفته‌گی‌های جنون‌آمیز نموده، بی‌اعتنایی به معصیت و گناه

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435

2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18453

3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2859

است» (جعفری، ۱۳۵۸، ج ۳، ص ۳۲۹).

۸-۴. مراقبت‌های اخلاقی

«خلق، عبارت از شکل درونی انسان است، چنانکه خلق شکل ظاهری اشیاء است. غرایز، ملکات و صفات روحی و باطنی که در انسان است، اخلاق نامیده می‌شود. رابطه اخلاق و خانواده، رابطه‌ای کاملاً مستقیم و الزامی است، زیرا انسان جز در محیط امن و سازنده خانواده، هرگز قادر به کسب آگاهی، کمال و رفع نواقص از نفس و رفتار خود نمی‌باشد. بنابراین، انسان که جویای کمال و گریزان از ضعف و نقص است، طالب حضور در خانواده و تحکیم روابط اعضای آن می‌باشد. استواری و محکم بودن خانواده‌ها، حاصل پابندی‌های اخلاقی اعضای آن و پرهیز از کج خلقی است» (حسن‌زاده، ۱۳۹۳، ص ۴۶).

۸-۴-۱. اهمیت نیک‌خلقی

«در استحکام بنیان خانواده، خود زن و شوهر بیشترین نقش را دارند. با گذشت خودشان، با همکاری خود، با مهربانی، محبت و اخلاق خوب خودشان، می‌توانند این بنای ماندگار و این سازگاری را همیشگی بکنند» (۱۳۷۹/۱۱/۱۷).^۱ در دین اسلام، آموزه‌هایی برای اخلاق نیک مطرح گردیده که در میان بیانات رهبری به زوجین، این آموزه‌ها توصیه شده است. داشتن خلق نیکو و صبر در هنگام بروز مشکلات، از فروپاشی نظام خانواده جلوگیری می‌کند. چرا که عدم بردباری میان زوجین، می‌تواند آنان را افرادی سرکش و خودخواه به بار آورد و با بروز اندک مشکلی، از کوره در رفته و این‌گونه سلامت خانواده تهدید می‌گردد. اسلام احکام مربوط به خانواده را تحت نفوذ اخلاق دانسته و به همین منظور، محیط خانواده با حاکمیت تکالیف متقابل، وامدار اخلاق و اجرای قوانین متأثر از اخلاق در این کانون مقدس دانسته شده است. در الگوی خانواده اسلامی، تکالیف زوجین و فرزندان نسبت به یکدیگر و سایر خویشاوندان، در سایه اصول اخلاقی مورد تأکید قرار گرفته است (تقوی‌پور و صلواتیان، ۱۳۹۴، ص ۸).

۸-۴-۲. صبر و بردباری

در قرآن به دفعات به صبر و بالا بردن سطح مقاومت سفارش شده است: «واستعینوا بالصبر و الصلاه...»، «از صبر و نماز یاری جوید...» (بقره، ۴۵). توصیه قرآن در عرصه‌های زندگی پر

غوغا، پیروی از حق و حقیقت در برابر باطل و ناحق و صبر در برابر مشکلات است. «آلا الذین آمنوا و عملوا الصالحات و تواصوا بالحق و تواصوا بالصبر»، «مگر کسانی که ایمان آورده‌اند و اعمال صالح انجام داده‌اند و یکدیگر را به حق سفارش کنند و یکدیگر را به شکیبایی و استقامت توصیه می‌نمایند» (عصر، ۳).

۸-۵. آرامش خاطر

دنیای خارج از منزل، بسیار پیچیده و پر تنش است. همسران شاغل، پس از گذراندن ساعاتی سخت فقط در محیط خانواده است که به دنبال آرامش هستند. هر قدر این آرامش روانی بیشتر باشد، در محیط جامعه بازدهی بهتری خواهند داشت. هر قدر این آرامش را افراد خانواده بیشتر لمس کنند، به موازات آن بیشتر احساس خوشبختی می‌کنند.

۸-۵-۱. بهره بردن بیشتر از خانواده

خانواده می‌تواند بستری برای رسیدن به آرامش واقعی و درونی باشد، اینگونه اعضای خانواده، بهره لازم را از با هم بودن‌شان می‌برند و به هر میزان این بهره‌مندی بیشتر باشد، پایه‌های آن خانواده مستحکم‌تر خواهد بود. «جامعه اسلامی بدون بهره‌مندی از نهاد خانواده سالم، سرزنده و با نشاط، امکان پیشرفت ندارد» (۱۳۹۰/۱۰/۱۴).^۱ «هر خانواده به‌مثابه یکی از سلول‌های پیکره و بدنه اجتماع است که سلامت آن به سلامت جامعه می‌انجامد» (۱۳۸۱/۳/۸).^۲ پایه‌های چنین خانواده‌ای کم‌تر دچار فروپاشی شده و به جای آن می‌توان شاهد استحکام این پایه‌ها بود.

۸-۵-۲. ایجاد خوشبختی بیشتر

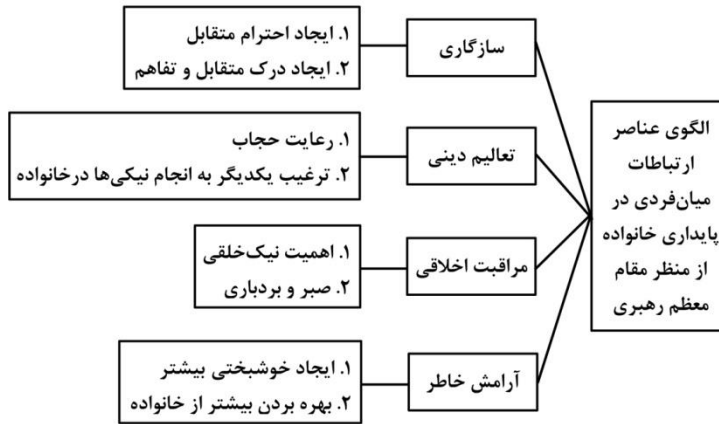
«ما در زندگی تلاطم‌ها و اضطراب‌هایی داریم که گاهی انسان را از جا می‌کند. وقتی که زن احساس می‌کند که شوهرش همراهش است و در هاله محبت قرار گرفته، این تلاطم‌ها تبدیل به آرامش می‌شود. این همان سکون است» (۱۳۸۱/۷/۱۱).^۳ در این شرایط است که زوجین می‌توانند احساس خوبی از خوشبختی داشته باشند و با وجود مشکلات، با احساس آرامش خاطر بر مشکلات فائق آیند و به پایدار بودن زندگی مشترک امیدوار باشند.

1. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18453

2. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21429

3. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21429

با مروری بر آنچه ذکر شد، می‌توان دریافت که عناصر ارتباطات میان‌فردی که از میان بیانات مقام معظم رهبری، استخراج گردیدند، چنانچه به عنوان الگویی پیش روی خانواده قرار گیرد، می‌تواند پایداری خانواده را تضمین کند. در نمودار شماره ۲ این الگو آورده شده است.

نمودار ۲- الگوی عناصر ارتباطات میان‌فردی در پایداری خانواده از منظر مقام معظم رهبری

۹. نتیجه‌گیری

جامعه ماحصل جمع افرادی است که در خانواده رشد می‌کنند. هر قدر این رشد با آموزه‌های دقیق‌تری همراه باشد، بالطبع جامعه سالم‌تر خواهد بود. در دین اسلام، ضمن توجه به نهاد خانواده، برنامه کاملی برای این نهاد تبیین شده است. براساس آموزه‌های اسلامی، خانواده‌ای می‌تواند پایدار و مستحکم باشد که تقوا و پابندی به مبانی دینی در آن حاکم باشد. «آغاز سوره خانواده (نساء)، با سفارش به تقوا شروع شده است، یعنی بنیان خانواده بر تقوا بوده و مراعات آن بر همه لازم است» (قرآنی، ۱۳۹۳، ص ۱۲). به دلیل اهمیت کانون خانواده، محققان همواره در پی آن بوده‌اند تا راهکارها و تدابیر دین اسلام و علمای دینی را درباره‌ی این نهاد، تبیین نمایند تا به عنوان اصول و قواعدی کامل، پیش روی نظام خانواده قرار گیرد. آیت‌الله خامنه‌ای، به عنوان یک اندیشمند بزرگ در دنیای اسلام، در بیانات‌شان همواره به عناصر پایداری خانواده توجه داشته‌اند. این پژوهش، ضمن تحلیل عناصر پایداری خانواده از دیدگاه ایشان، الگویی را مبتنی بر ارتباطات میان‌فردی که سبب پایداری خانواده می‌گردد، ترسیم نموده است. برخی از این عناصر، محبت، سازگاری، رعایت اصول دینی، مراقبت‌های اخلاقی و داشتن آرامش خاطر در بطن خانواده است. ایشان محبت را از ارکان اساسی خانواده پایدار برمی‌شمارند و زوجین را به سازگاری، داشتن

تفاهم و درک متقابل، رعایت مناسبات دینی و اخلاقی توصیه می‌کنند. چرا که به اعتقاد ایشان زوجین با رعایت این مناسبات به آرامش خاطر در بطن خانواده دست می‌یابند و در پس حضور در جامعه، با داشتن آرامش خاطر کافی است که می‌توانند مثمر‌تر باشند. این یافته‌ها، با تحقیقات محمودزاده، یوسفی و گلپور (۱۳۹۷)، تقوی‌پور و صلواتیان (۱۳۹۴) و حسن‌زاده (۱۳۹۳) هم‌خوانی دارد. چرا که در مطالعات یاد شده نیز بر وجود عناصری مانند محبت، احترام متقابل، رعایت اصول دینی و اخلاقی در روابط میان اعضای خانواده تأکید شده است.

۱.۰ پیشنهادها

- رهنمودهای رهبر معظم انقلاب و سایر علمای دینی، اغلب برگرفته از منابع فقهی است. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی، محققان به بررسی آیات و روایات و احادیث پرداخته و منشاء هر یک از موارد یاد شده را شناسایی و استخراج نمایند.

- به منظور شناخت میزان اثربخشی عناصر یاد شده در پایداری خانواده، توصیه می‌شود، پژوهشگران وجود هر یک از عناصر مطرح در ارتباطات میان‌فردی را به عنوان عاملی مؤثر در این‌باره فرض کرده و تأثیر آن را در ثبات خانواده، با انجام یک تحقیق میدانی، بیازمایند.

- با توجه به شناسایی مقولات مورد نظر در رهنمودهای مقام معظم رهبری در خصوص عوامل پایداری خانواده در این تحقیق، زمینه برای مقایسه این نتایج با نظریه‌های سایر دانشمندان مهیا شده است. پیشنهاد می‌شود در تحقیقات بعدی با استفاده از روش تطبیقی به مقایسه آرای یاد شده، پرداخته شود.

- برای تبلیغ و ترویج رهنمودهای رهبر معظم انقلاب پیرامون عوامل مؤثر بر پایداری خانواده، لازم است از تمامی ظرفیت‌های موجود در رسانه‌های سنتی نظیر مجالس، منابر و رسانه‌های جمعی و اجتماعی مانند رادیو، تلویزیون، مطبوعات، شبکه‌های اجتماعی و نرم‌افزارهای پیام‌رسان استفاده کرده و با تولید برنامه‌های مختلف به اشاعه این رهنمودها کمک شود.

- از دیگر روش‌هایی که در جاری ساختن رهنمودهای مقام معظم رهبری در بین خانواده‌ها بویژه زوجین جوان می‌تواند مؤثر باشد، گنجاندن آن در برنامه‌های آموزشی اعم از دوره‌های آموزشی برای زوجین پیش از ازدواج یا در دروس دانشگاهی است.

- مسئولین امر در تدوین سیاست‌های کلی نظام خانواده و مراجع قانونگذاری به هنگام تدوین قوانین و مقررات مربوط به خانواده و روابط بین زوجین، می‌توانند رهنمودهای یاد شده را نصب‌العین خویش قرار داده و آن را در سیاست‌ها، قوانین و مقررات جاری بگنجانند.

منابع

۱. تقوی‌پور، محمدرضا؛ صلواتیان، سیاوش (۱۳۹۴). الگوی خانواده تراز اسلامی در منظومه فکری رهبر معظم انقلاب اسلامی. *مطالعات راهبردی بسیج*، سال هجدهم، شماره ۶۹، ص ۳۷-۵.
۲. جعفری، محمدتقی (۱۳۵۸). *ترجمه و تفسیر نهج البلاغه*. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ج ۳.
۳. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). *تفسیر تسنیم*. تهران: اسراء، ج ۲۰.
۴. حسن‌زاده، صالح (۱۳۹۳). عوامل تحکیم خانواده در فرهنگ اسلامی. *معارف قرآنی*، دوره ۴، شماره ۱۵، ص ۴۵-۶۸.
۵. دادگران، محمد (۱۳۷۴). *مبانی ارتباطات جمعی*. تهران: فیروزه.
۶. رهنما، اکبر؛ علی‌اکبرزاده، زهرا؛ خاری، مجید (۱۳۹۵). بررسی مفهوم حجاب در متون اسلامی جایگاه آثار و جلوه‌های تربیتی آن. *پژوهشنامه معارف قرآنی*، سال ششم، شماره ۲۲، ص ۳۶-۵۴.
۷. ساروخانی، باقر (۱۳۶۷). *جامعه‌شناسی ارتباطات*. تهران: اطلاعات.
۸. شکرپیگی، عالیه (۱۳۹۵). *پایداری خانواده؛ ضرورت جهانی*. انجمن جامعه‌شناسی ایران، بازیابی شده در ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۵. قابل دسترس در: <http://www.isa.org.ir>
۹. شیرانی‌نسب، علی (۱۳۹۶). *مقایسه نظام ارزشی اسلامی-ایرانی در گونه‌های مختلف خانواده*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی. واحد مرودشت، دانشگاه آزاد اسلامی.
۱۰. طباطبائی، محمدحسین (۱۳۶۰). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: بنیاد علمی و فکری علامه طباطبائی، ج ۱۶.
۱۱. عبدی، فریدون (۱۳۹۷). *تدابیر و راهکارهای مقام معظم رهبری در زمینه خانواده پایدار و مطلوب مطابق با سبک زندگی اسلامی - ایرانی*. در: دوازدهمین کنگره ملی پیشگامان پیشرفت.
۱۲. عطار، محمد مهدی (۱۳۹۵). *خانواده مطلوب در بستر حقوق عمومی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی.
۱۳. عنایت، حلیمه؛ موحد مجد، مجید؛ حاجیان، بهجت (۱۳۹۴). بررسی عوامل فرهنگی مرتبط با میزان اعتماد به همسر در بین زنان و مردان متأهل شهر اصفهان. *زن و جامعه*، سال ششم، شماره اول، ص ۱۲۱-۱۴۰.
۱۴. قرآنتی، محسن (۱۳۹۳). *تفسیر سوره نساء*. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۵. گلاب‌بخش، زینب (۱۳۹۰). بررسی عناصر پایداری ارتباط میان‌فردی در قرآن و روایات. *فرهنگ پژوهش*، دوره ۴، شماره ۱۰، ص ۱-۲۶.
۱۶. محمودزاده، اعظم؛ یوسفی، زهرا؛ گل‌پرور، محسن (۱۳۹۸). تدوین الگوی پایداری خانواده مبتنی بر آموزه‌های اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری. *زنان و خانواده*، دوره ۱۳، شماره ۴۶، ص ۷-۳۹.
۱۷. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۹). *تفسیر نمونه*. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۴.
۱۸. نوری، اعظم (۱۳۸۹). عوامل تحکیم و استحکام خانواده. *طهورا*، ۳(۷)، ص ۸۷-۱۱۴.
19. Adamas, B. (2004). Families and study in international perspective. *Journal of marriage and family*, 66(5), P.1076-1088.

20. Dariush, K. (2016). Examining the role of religion in a family setting: religious attitudes and quality of life among parents and their adolescent. *Journal of Family Studies*, 24(3), P.1-16.
21. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=18453
22. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=10432
23. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=1137
24. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21429
25. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21433
26. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21434
27. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21435
28. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=21437
29. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=23175
30. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2859
31. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=4676
32. farsi.khamenei.ir/speech-content?id=47603

استناد به این مقاله

قجر، راحله؛ رضاییان، مجید (۱۳۹۹). تدوین الگوی ارتباطات میان‌فردی در پایداری و تحکیم خانواده از دیدگاه مقام معظم رهبری. *دین و خانواده*، دوره اول، شماره ۲، ص ۶۳-۸۶.

Reflection on the jurisprudential principles of Article 226 of the Islamic Penal Code¹

Ali Mohammadian

Assistant Professor, Jurisprudence and Law, Bozorgmehr Ghaenat University, South Khorasan, Iran (**Corresponding Author**), mohammadian@buqaen.ac.ir

Morteza Keshavarzi Valdani

Assistant Professor, Jurisprudence and Law, Bozorgmehr Ghaenat University, South Khorasan, Iran. keshavarzvm@buqaen.ac.ir

Mohammad Najem Hessari

Masters, jurisprudence and law, Ferdowsi University, Mashhad, Iran.
m.najemhesari1373@gmail.com

Abstract

According to what has been stated in jurisprudential writings, in fulfilling the description of Ehsan, conditions must be considered, among which the adulterer does not need to commit adultery due to access to his wife. The point of contention is that some jurists, in achieving chastity for the husband, have emphasized that he should be able to have sexual intercourse with his wife continuously, otherwise he will not be considered chaste; While the right of continuous intimacy has not been recognized for the wife. This theory is also reflected in Article 226 of the Islamic Penal Code (adopted in 1392). The present article in a problem-based research, by adopting a descriptive-analytical method and in the light of referring to library sources and tools, has studied the sayings and opinions of jurists and in the light of jurisprudential arguments and documents, has criticized and challenged this view. The conclusion of the research is that the severe punishment of stoning can be applied only to a person who, despite the possibility of satisfying his needs through his wife, has committed prostitution. In addition, the practice of what the rule of dara' alhadd implies is also compatible with the authors' discretion and the contents of the precautionary principle also confirm the preferred view.

Keywords: Adultery, Ehsan, Possibility of sexual intercourse, Stoning.

تأملی در مبانی فقهی ماده ۲۲۶ قانون مجازات اسلامی^۱

علی محمدیان

استادیار، گروه فقه و حقوق، دانشگاه بزرگمهر قانات، خراسان جنوبی، ایران (نویسنده مسئول).

mohammadian@buqaen.ac.ir

مرتضی کشاورزی ولدانی

استادیار، گروه فقه و حقوق، دانشگاه بزرگمهر قانات، خراسان جنوبی، ایران.

keshavarzvm@buqaen.ac.ir

محمد ناچم حساری

کارشناسی ارشد، گروه فقه و حقوق، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.

m.najemhesari1373@gmail.com

چکیده

مطابق آنچه در مکتوبات فقهی بیان شده است در تحقق وصف احسان، باید شروطی مدنظر قرار گیرد که از جمله آنها بی‌نیازی شخص زناکار از انجام زنا به واسطه دسترسی به همسر خویش است. نکته‌ای که در این میان محل نزاع قرار گرفته، این است که برخی از فقیهان در احراز احسان زوج، تأکید کرده‌اند که وی بایستی به طور مستمر امکان برقراری رابطه جنسی با همسر خویش را داشته باشد و در غیر این صورت محصن تلقی نخواهد شد. حال آنکه حق نزدیکی پیوسته را برای زوجه به رسمیت نشناخته‌اند. این نظریه در ماده ۲۲۶ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲) نیز انعکاس یافته است. جستار حاضر در پژوهشی مسئله محور، با اتخاذ روش توصیفی-تحلیلی و در پرتو مراجعه به منابع و ابزار مطالعه کتابخانه‌ای، اقوال و آرای فقیهان را مورد مطالعه قرار داده و در پرتو ادله و مستندات فقهی، چنین دیدگاهی را مورد نقد و چالش قرار داده است. رهاورد پژوهش این است کیفر سنگین رجم صرفاً در مورد فردی قابلیت اجرا دارد که علی‌رغم امکان تأمین نیاز خود از طریق همسر، مبادرت به فحشاء نموده است. افزون بر آنکه عمل به مدلول قاعده درء الحد نیز با مختار نویسندگان سازگار بوده و مفاد اصل احتیاط نیز دیدگاه برگزیده را تأیید می‌نماید.

کلیدواژه‌ها: زنا، محصنه، وصف احسان، تمکن از نزدیکی، رجم (سنگسار)، قانون مجازات اسلامی.

۱. مقدمه

مطابق دیدگاه مشهور در فقه امامیه و بلکه نظریه مقبول و رایج در فقه مذاهب اسلامی، در فرضی که زن و مرد زناکار، واجد شرایط خاصی که از آن تعبیر به «احصان» می‌شود، باشند، کیفر آنها از صد ضربه شلاق به سنگسار (رجم) تغییر پیدا می‌کند (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۶۷؛ ابن ابی عقیل، بی‌تا، ص ۱۶۶؛ علامه حلی، ۱۴۲۰ق، ج ۵، ص ۳۱۷؛ ابن بابویه، ۱۴۱۵ق، ص ۴۲۸؛ ابن قدامه، ۱۴۱۰ق، ج ۱۰، ص ۱۱۸؛ ابن رشد، ۱۴۰۳ق، ج ۲، ص ۴۲۶).

با توجه به مهم بودن مسئله حفاظت از جان افراد در آموزه‌های دینی و اهمیت حفظ نفس در شریعت و از آنجا که وجود چنین احکامی در فقه، در حقوق موضوعه نیز منشاء اثر شده و در قوانین جاری نمود یافته است، ضرورت تحقیق و بررسی در ابعاد مختلف مسئله احصان دوچندان می‌باشد. از آنجا که از احصان در مواضع مختلفی از فقه سخن گفته شده و دامنه مباحث مربوط به آن مسائلی از قبیل قذف، لواط، زنا، مساحقه و... را در بر می‌گیرد، لذا بررسی هر یک از این موارد خود مجال و مقال ویژه‌ای را می‌طلبد. بنابراین، با توجه به گستردگی مباحث و نظر به اهمیت موضوع، پژوهش حاضر به مبحث زنا و به طور مشخص ردیابی و پیگیری شروط تحقق احصان در زوج و زوجه پرداخته و از میان شرایط مطرح شده، شرط تمکن از روابط جنسی و دسترسی به همسر را به شرحی که در ادامه خواهد آمد، مورد مطالعه قرار داده است. ضرورت تحقیق و بازخوانی مجدد ادله از آن رو است که در آثار مکتوب فقهی و به تبع آن در قوانین موضوعه، در مواردی میان زوج و زوجه در بحث مزبور تفاوت‌هایی لحاظ شده که به شدت قابل نقد به نظر می‌رسند، چرا که در صورت اثبات موضوع، مجازات در نظر گرفته شده قابلیت آن را دارد که از تازیان به رجم تبدیل شود.

هم‌گام با منابع فقهی، قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در تعریف احصان چنین مقرر می‌دارد: «ماده ۲۲۶: احصان در هر یک از مرد و زن به نحو زیر محقق می‌شود:

الف) احصان مرد عبارت است از آنکه دارای همسر دائمی و بالغ باشد، در حالی که بالغ و عاقل بوده، از طریق قُبُل با وی در حال بلوغ جماع کرده و هر وقت بخواهد، امکان جماع از طریق قُبُل را با وی داشته باشد.

ب) احصان زن عبارت است از آنکه دارای همسر دائمی و بالغ باشد، در حالی که بالغ و عاقل بوده، با او از طریق قُبُل جماع کرده و امکان جماع از طریق قُبُل را با شوهر داشته باشد».

ناگفته پیداست که قانون‌گذار از به کار بردن قید: «هر وقت بخواهد»، در تحقق احصان زوج،

به تفاوت موجود میان وی و زوجه‌اش اشاره داشته و در تحقق احسان زن، صرف امکان نزدیکی با همسر را کافی دانسته است، بدون اینکه برخلاف مرد، دسترسی و امکان برقراری ارتباط جنسی در هر ساعت از شبانه‌روز را در تحقق احسان وی لازم بداند، چرا که فقیهان امامیه حق زن در هم‌خوابگی و آمیزش (موقعه) با همسر را صرفاً یک مرتبه در هر چهار ماه می‌دانند و لذا گفته شده است: «هرگاه چهار ماه بگذرد و به زن خود دخول نکند، واجب است که بعد از آن دخول کند بر او» (شیخ بهائی، ۱۴۲۹ق، ص ۶۳۹؛ بحرانی، ۱۴۰۵ق، ج ۲۳، ص ۸۹؛ اصفهانی، ۱۳۹۳ق، ج ۳، ص ۱۴۶؛ مرعشی نجفی، ۱۴۰۶ق، ج ۲، ص ۲۰۷؛ اشتهازدی، ۱۴۱۷ق، ج ۲۹، ص ۱۵۲).

۲. معنائشناسی احسان

«احسان» مصدر باب افعال بوده و از «حصن» به معنای هر موضع و جایگاهی که از آن نگاهداری، پاسداری و مراقبت می‌شود و امکان وصول به درون آن امکان ندارد، از قبیل دژ و قلعه، اشتقاق یافته است، «الْحِصْنُ: كل موضع حصین لایوصل الی ما فی جوفه» (خلیل بن احمد، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص ۱۱۸؛ مصطفوی، ۱۴۰۲ق، ج ۲، ص ۲۳۵). در آیه شریفه «وَظَنُوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ» (حشر، ۲)، نیز همین معنا لحاظ شده است. بدین معنا که کفار گمان می‌کردند که دژهای محکم‌شان آنها را از عذاب الهی مانع می‌شود. البته اشتقاق این واژه در قرآن در معانی دیگری نیز به کار رفته است که هر کدام به نوعی با معنای لغوی این واژه مرتبط است (فاضل مقداد، ۱۴۲۵ق، ج ۲، ص ۱۹۳؛ راوندی، ۱۴۰۵ق، ج ۲، ص ۸۸؛ جرجانی، ۱۴۰۴ق، ج ۲، ص ۳۲۳). گفته شده که معنای اولی حصن همین بوده، اما در ادامه در هر تحفظ و نگهداشتنی بکار رفته است. لذا، به کسی که خود را از بی‌عفتی حفظ کند، «محصن» و به زنی که در اثر شوهردار بودن و یا عفت و مراقبت، خود را از بی‌عفتی نگه دارد، «محصنه» گفته می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ص ۲۳۹؛ قرشی، ۱۴۱۲ق، ج ۲، ص ۱۴۹؛ مشکینی اردبیلی، بی‌تا، ص ۴۴).

اهل لغت همچنین احسان را در معنای منع دانسته و احسان زن را به احراز ویژگی‌هایی از قبیل اسلام، عفت، حریت (آزاد بودن) و متأهل بودن دانسته‌اند: «أصل الإحصان المنع؛ والمرأة تكون مُحْصَنَةً بالإسلام والعفافِ والحرية والتزويج» (ابن منظور، ۱۴۱۴ق، ج ۱۳، ص ۱۲۰؛ ابن اثیر، بی‌تا، ج ۱، ص ۳۹۷؛ زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۱۸، ص ۱۵۰؛ ابوجیب، ۱۴۰۸ق، ص ۹۱)؛ و گفته‌اند که مرد با ازدواج محصن می‌شود: «أصل الإحصان: المنع وأحصن الرجل: إذا تزوج» (طریحی، ۱۴۱۶ق، ج ۶، ص ۲۳۶؛ جوهری، ۱۴۱۰ق، ج ۵، ص ۲۱۰۱).

در باب معنای اصطلاحی احسان، فی‌الجمله باید گفت، فقیهان امامیه فراهم بودن زمینه

زناشویی با همسر یا کنیز را مدنظر قرار داده و توضیح داده‌اند که احصان در مرد عبارت است از نزدیکی شخص بالغ و عاقل با همسر دائمی یا کنیز خود از قبُل و فراهم بودن زمینه این عمل در هر صبح و شام؛ و در زن عبارت است از وطی زن آزاد بالغ عاقل توسط همسر دائمی و بالغ در قبُل به مقداری که موجب غسل شود (جمعی از پژوهشگران، ۱۴۲۶ق، ج ۱، ص ۲۸۱).

البته در اینکه فراهم بودن زمینه عمل زناشویی در صبح و شام و دسترسی آسان به همسر و امکان مجامعت، تنها در حق مرد معتبر است، یا اینکه شامل زن نیز می‌شود و او نیز از چنین حقی برخوردار است، عبارات فقیهان مختلف بوده و برخی از ایشان به صراحت شرط مزبور را فقط در حق زوج جاری می‌دانند و وجود چنین قیدی را در تحقق احصان زوجه شرط نمی‌دانند که در ادامه به بیان اقوال و نقد و تحلیل آنها پرداخته خواهد شد.

۳. کلمات فقیهان

۳-۱. یکسان بودن زوجین در امکان استمتاع

بسیاری از فقیهان امامی، از متقدمان اصحاب گرفته تا متأخرین ایشان، در ضمن بیان شروط تحقق احصان، هر آنچه را که زوج با آن محصن تلقی می‌شود، در همسر وی نیز شرط دانسته و هر دو را مجرای حکم واحدی دانسته‌اند. از باب نمونه شیخ طوسی در «نهایه» معتقد است: «و حدّ الإحصان فی الرجل هو أن یكون له فرج یتمکن من وطنه ... والإحصان فی المرأة مثل الإحصان فی الرجل سواء؛ و هو أن یكون لها زوج یغدو إلیها و یروح؛ مَخْلًا بینه و بینها؛ غیر غائب عنها؛ و کان قد دخل بها؛ حرًا کان أو عبدا؛ و علی کلّ حال» (طوسی، ۱۴۰۰ق، ص ۶۹۴-۶۹۳).^۱

شیخ در «خلاف» نیز بر یکسان بودن شرایط احصان در بین مرد و زن تأکید می‌کند (طوسی، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۳۷۱). همچنان که برخی از متأخران شیخ نیز طریق ایشان را در مسئله در پیش گرفته‌اند (ابن براج، ۱۴۰۶ق، ج ۲، ص ۵۲۰؛ ابن ادریس، ۱۴۱۰ق، ج ۳، ص ۴۴۱؛ طبرسی، ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۳۸۸؛ کیدری، ۱۴۱۶ق، ص ۵۱۴).

۱. غالب فقیهان در تأکید بر شرطیت دسترسی مستمر به همسر در تحقق احصان، از عبارت «یغدو علیه و یروح» استفاده می‌کنند که به معنای ورود و دسترسی به زن در صبح و شب است: «الرَّوَّاحُ: نَقِیض الصَّبَاحِ وَ هُوَ اسْمٌ لِلوَقْتِ مِنْ زَوَالِ الشَّمْسِ إِلَى اللَّیْلِ ... وَ هُوَ نَقِیضُ قَوْلِكَ غَدًا یَغْدُو...» (جوهری، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۳۶۸). بنابراین، رَوَّاح به معنای آغاز شب است که در مقابل غدو به معنای بامداد و پگاه به کار می‌رود و کنایه از تمکن از برقراری رابطه جنسی در هر ساعتی از شبانه‌روز می‌باشد (ر.ک: شهید ثانی، ۱۴۱۴ق، ج ۴، ص ۱۸۴؛ مجلسی، ۱۴۰۶ق، ج ۱۶، ص ۲۶).

شیخ مفید، فقیه و متکلم مشهور امامی و از سابقان بر شیخ طوسی، دیگر فقیهی است که در مسئله دیدگاهی مشابه از خود ابراز می‌دارد. وی بر آن است که احصان در آموزه‌های امامیه جز با بی‌نیازی فرد از انگیزه‌های فسق و فجور محقق نمی‌شود و لذا هنگامی که زن، همسری داشته باشد که نزد وی حاضر بوده و با وی هم‌خوابگی و آمیزش کند و بین ایشان به واسطه غیبت و حبس فاصله نیفتد، در این صورت می‌توان چنین زنی را محصنه دانست (شیخ مفید، ۱۴۱۳ق، ص ۵۴).

ابن حمزه صاحب «الوسیله» بر این امر تأکید می‌کند که احصان زن جز در صورت وجود زوجی که در تمام اوقات قابل دسترسی باشد و منعی از این دسترسی وجود نداشته باشد، تحقق نمی‌یابد: «و إحصان المرأة أن يكون لها زوج يغدو إليها ويروح من غير منع» (ابن حمزه، ۱۴۰۸ق، ص ۳۱۴).

ابن زهره پس از آنکه شروط تحقق احصان مرد از قبیل عقل، بلوغ، زوجیت دائمی، تمکن از وطی و مانع نبودن اموری از قبیل حبس، سفر و... را به تفصیل بیان می‌دارد، در ادامه وجود تمامی این شروط را در اثبات احصان زن نیز شرط دانسته و بر آن ادعای اجماع می‌کند: «و الإحصان الموجب للرجم هو أن يكون الزاني بالغاً كامل العقل، له زوجة دوام ... و حكم المرأة في ذلك كله حكم الرجل؛ و يدل على ما قلناه الإجماع المشار إليه» (ابن زهره، ۱۴۱۷ق، ص ۴۲۴-۴۲۳).

محقق حلی فقیه پرآوازه قرن هفتم نیز دیدگاهی به مانند سایر فقیهان پیش گفته دارد و در اثر معروف خود «شرایع» و دیگر اثر خود «مختصر النافع» گوشزد می‌نماید که شروط احصان زن همان شرایط احصان مرد است، جز اینکه در احصان زن، برخلاف مرد، احراز کمال عقل شخص نیز لازم است: «إحصان المرأة كإحصان الرجل؛ لكن يراعى فيها كمال العقل إجماعاً» (محقق حلی، ۱۴۰۸ق، ج ۴، ص ۱۳۸؛ ۱۴۱۸ق، ج ۱، ص ۲۱۳؛ ن.ک: ۱۴۱۲ق، ج ۳، ص ۲۸۸).

علامه حلی فقیه کثیر التالیف امامی نیز با صاحب شرایع در فرض مسئله هم‌رأی بوده و در آثار مختلف خود: «تحریر الأحکام»، «تلخیص المرام»، «ارشاد الأذهان»، «قواعد الأحکام» و «مختلف الشیعه» بر این امر تأکید می‌ورزد (علامه حلی، ۱۴۲۰ق، ج ۵، ص ۳۰۶؛ ۱۴۲۱ق، ص ۳۱۷؛ ۱۴۱۰ق، ج ۲، ص ۱۷۱؛ ۱۴۱۳ق/الف، ج ۳، ص ۵۲۹؛ ۱۴۱۳ق/ب، ج ۹، ص ۱۵۲).

شهید اول پس از بیان شروط احصان با عبارت «المرأة كالرجل»، به یکسان بودن شرایط احصان در بین زن و مرد اشاره داشته (شهید اول، ۱۴۱۴ق، ج ۴، ص ۱۸۴؛ ۱۴۱۰ق، ص ۲۵۴)، و فاضل مقداد و ابن‌فهد حلی نیز بر این دیدگاه صحه گذاشته‌اند (فاضل مقداد، ۱۴۰۴ق، ج ۴، ص ۳۳۱؛ ابن‌فهد، ۱۴۰۷ق، ج ۵، ص ۱۷).

فاضل جواد این دیدگاه را به مشهور فقیهان نسبت می‌دهد: «و الإحصان في المرأة مثل

الإحصان فی الرجل سواء و هو أن يكون لها زوج يغدو إليها و يروح ... و هذا هو المشهور بين أصحابنا» (فاضل جواد، بی تا، ج ۴، ص ۱۹۵).

عبارت صاحب ریاض، از فقیهان و اصولیان شیعه در قرن‌های دوازدهم و سیزدهم هجری، صراحت بیشتری در مقبولیت این دیدگاه در بین اصحاب امامیه دارد: «و إحصان المرأة كإحصان الرجل فی اشتراط أن تكون بالغة، عاقلة، حرّة، لها زوج ... و هو عندها يتمكّن من وطنها غدوّاً و رواحاً؛ بلاخلاف أجده فيها ... و عليه بل على أصل الحكم بأن إحصانها كإحصانها ادّعى الإجماع فی الغنية؛ فلا إشكال فی المسألة؛ سيما بعد عدم ظهور الخلاف الذي عرفته؛ و استفادته و لو فی الجملة من بعض النصوص...» (طباطبایی کربلانی، ۱۴۱۸ق، ج ۱۵، ص ۴۴۵).

در میان فقهای معاصر نیز برخی از ایشان به دیدگاه مزبور گرویده‌اند. از به عنوان نمونه امام خمینی معتقد است: «آنچه که در محصن بودن مرد معتبر است، در محصن بودن زن نیز اعتبار دارد. بنابراین، اگر شوهرش حاضر نبوده و امکان دسترسی به وی فراهم نباشد، حکم رجم اثبات نمی‌شود» (امام خمینی، بی تا، ج ۲، ص ۴۵۸).

سبزواری صاحب «مذهب الأحكام»، دیگر فقیه معاصری است که مقتضای اطلاق ادّله، اصل و احتیاط در مسئله را یکسان بودن شرایط احصان زن و مرد دانسته و دیدگاه مزبور را مستظهر به اتفاق اصحاب امامیه معرفی می‌کند (سبزواری، ۱۴۱۳ق، ج ۲۷، ص ۲۴۴).

آیت‌الله گلپایگانی در پاسخ استفتائی بدین شرح که: «یکی از شرائط احصان در زنا آن است که زوج تمکّن از وطی زوجه داشته باشد (بحیث یغدو علیها و یروح)، آیا این شرط با توجه به اینکه فرموده‌اند: «يعتبر فی إحصان المرأة ما يعتبر فی إحصان الرجل»، در زن هم معتبر است، به طوری که هر وقت زن خواست با شوهرش جماع کند، او حاضر باشد و ممانعت نکند یا اینکه فقط اختصاص به مرد دارد؟»، چنین فتوا داده‌اند که: «بلی در رجم زن، احصان شرط است، مانند مرد؛ و تمکّن زوج غدوّاً و رواحاً، محصّل احصان زوج و زوجه است» (گلپایگانی، ۱۴۰۹ق، ج ۳، ص ۱۹۲).

البته مشخص نیست ایشان دقیقاً چه موضعی در فرض مطرح شده اتخاذ نموده‌اند، چراکه پرسش بسیار واضح و شفاف ارائه شده است، لکن ایشان اگرچه در ابتدا پاسخ مثبت به سؤال داده‌اند، اما در ادامه تمکّن زوج، و نه زوجه را، محصّل احصان دانسته‌اند. لذا، شاید نتوان از این فتوا تساوی زوجین در امکان مجامعت را استنباط نمود. اگرچه برای مقلدانی که با اصطلاحات و دقایق فنی بحث آشنایی ندارند، چنین استظهاری کمی دشوار به نظر می‌رسد.

۳-۲. عدم تساوی زوجین در امکان استمتاع

ظاهراً شهید ثانی، فقیه برجسته قرن دهم هجری (م ۹۶۶ق)، نخستین فقیهی است که به صراحت در احراز وصف احصان، تمکن از وطی و نزدیکی را فقط در حق مرد دارای اعتبار دانسته و در شرح خود بر لمعه شهید اول، از این حیث که چنین قیدی در کلام ایشان ذکر نشده، تذکر داده است: «و أما التمكن من الوطء فإنما يعتبر في حقه خاصة؛ فلا بد من مراعاته في تعريفها أيضا» (شهید ثانی، ۱۴۱۰ق، ج ۹، ص ۸۱).

وی همچنین در شرح خود بر شرایع محقق حلی، آنجا که صاحب شرایع از تساوی زن و مرد در شروط تحقق احصان سخن می‌گوید: «و الإحصان في المرأة كالإحصان في الرجل»، پس از آنکه اعتراف می‌کند اقتضای سخن محقق، امکان بهره‌وری و تمکن همیشگی و مستمر زوجه از زوج است، مجدداً ایراد پیش گفته خود را مطرح نموده و چنین استدلال می‌کند که انجام عمل جنسی در هر ساعت از شبانه‌روز در تمکن و اختیار زن نیست، زیرا اختیار و اراده انجام چنین امری در دست همسر وی است: «قوله: «و الإحصان في المرأة. إلخ...» بمعنى اشتراط كونها مكلفة حرّة؛ موطوءة بالعقد الدائم؛ متمكّنة من الزوج بحيث يغدو عليها و يروح؛ و يشكل الحكم في القيد الأخير؛ من حيث إن المرأة لا تتمكّن من الوطى متى شئت؛ لأن الأمر بيد غيرها؛ و الحق له في ذلك غالباً؛ بخلاف العكس» (شهید ثانی، ۱۴۱۳ق، ج ۱۴، ص ۳۳۸).

محقق اردبیلی (م ۹۹۳ق) دیگر فقیهی است که تمکن از وطی را صرفاً در جانب زوجه معتبر می‌داند و معتقد است چنین قیدی باید در تعریف احصان زوجه لحاظ شود: «و المرأة في هذه الشرائط الرجم مثل الرجل؛ ألا أنّ التمكن يكون من جانب الزوج؛ یعنی لم يكن من زوجها مانع عن ذلك» (اردبیلی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۳، ص ۱۱).

فاضل هندی فقیه برجسته قرن یازدهم و دوازدهم هجری (م ۱۱۳۱ق)، با صراحت و تأکید بیشتری در فرض مسئله سخن گفته و معتقد است در تحقق احصان زوجه، همین مقدار که همسرش در نزد وی حاضر بوده و امکان نزدیکی با او را داشته باشد، کافی است، اگرچه برای ماه‌ها و حتی سال‌ها با وی هم‌بستر نشود: «و إحصان المرأة كإحصان الرجل في اشتراطه بأن تكون حرّة بالغة عاقلة... و هو عندها يتمكّن من وطئها غدوّاً و رواحاً؛ و إن كان يتركها؛ فلا يطأها شهوراً و سنين؛ فالنصّ و الفتوى كذلك» (فاضل هندی، ۱۴۱۶ق، ج ۱۰، ص ۴۵۳).

نمونه دیگر صاحب جواهر، فقیه ممتاز و برجسته قرن سیزدهم (م ۱۲۶۶ق) معتقد است مراد از تمکن زوجه از زوج، اراده مرد برای نزدیکی با همسرش می‌باشد و بدین معنا نیست که هرگاه زن

بخواهد، بتواند با همسرش هم‌بستر شود. چه اینکه واضح است که زن دارای چنین حقی نیست: «و علی کل حال فما یعتبر فی إحصان الرجل معتبر فی إحصان المرأة؛ لکن المراد من تمکنها من الزوج إرادته الفعل علی الوجه المزبور؛ لا إرادتها متى شاءت؛ ضرورة عدم کون ذلك حقاً لها» (نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۴۱، ص ۲۷۷).

در میان معاصرین نیز برخی از فقها بدین دیدگاه گرویده‌اند. از جمله مغنیه معتقد است: «... و لاتكون المرأة محصنة إلا بهذه الشروط؛ ما عدا التمكن من الوطء؛ فإنه یعتبر فی حق الزوج خاصة؛ دون الزوجة» (مغنیه، ۱۴۲۱ق، ج ۶، ص ۲۵۵). کما اینکه ظاهر عبارات برخی دیگر از فقهای معاصر نیز پذیرش این قول است، زیرا صرف اینکه زن دارای همسری باشد که با وی نزدیکی کرده باشد را در تحقق احصان کافی دانسته‌اند، بدون اینکه دسترسی و تمکن مستمر را در این زمینه لازم بدانند: «و الاحصان فی المرأة لایتحقق الا مع حریتها و کونها ذات زوج دائم قد دخل بها» (ایروانی، ۱۴۲۷ق، ج ۳، ص ۲۶۴؛ خوبی، ۱۴۲۲ق، ج ۴۱، ص ۲۵۱؛ وحید خراسانی، ۱۴۲۸ق، ج ۳، ص ۴۸۰؛ فیاض کابلی، بی تا، ج ۳، ص ۲۸۵؛ روحانی، بی تا، ج ۳، ص ۲۶۷).

ایشان در این زمینه به استدلال‌هایی مشابه آنچه صاحب جواهر بیان کرده است، تمسک جسته (گلیپاگانی، ۱۴۱۲ق، ج ۱، ص ۹۸) و افزوده‌اند که اگر زن خواهان هم‌بستری با همسرش باشد، اجابت چنین درخواستی بر مرد واجب نیست، برخلاف زن، که در چنین فرضی تبعیت از همسر بر وی واجب و لازم است: «المعتبر فی إحصان المرأة تمکنها من زوجها؛ بمعنی أنّ زوجها بالعقد الدائم یطالبها بحقه علیها؛ لا أنّها تتمکن من المطالبة بالاستمتاع من زوجها متى شاءت؛ کما کان هذا معتبراً فی إحصان الرجل؛ فإنه لایجب الإجابة علی زوجها بمطالبتها المزبورة؛ بخلاف الزوجة؛ فإنه تجب علیها الإجابة لزوجها» (تبریزی، ۱۴۱۷ق، ص ۴۵).

۴. تحلیل و ارزیابی اقوال

مطابق آموزه‌های امامیه که معتقد به نیکویی و زشتی ذاتی افعال و قابلیت ادراک آن‌ها توسط خرد صائب می‌باشند، تعالیم شریعت در اساس خود تابع مصلحت‌ها و مفسده‌هایی هستند که این ملاکات اگرچه در باب جزئیات احکام تبعیدی و پاره‌ای از امور غیرتبعیدی از امکان کشف قطعی برخوردار نیستند، لکن فلسفه قسمتی دیگر از احکام، خاصه احکامی که با امور اجتماعی و کيفردهی و مجازات سر و کار دارند، برای اندیشوران اسلامی که از هوا و نفسانیات به دور بوده و اجتهاد روشمند را وجهه عمل خود قرار می‌دهند، قابل وصول و دستیابی بوده و به جهت قدرت عقل بر ادراک فلسفه این سنخ از احکام است که در شمار کثیری از مستندات نقلی از جمله در

معجزه جاویدان پیامبر گرامی اسلام (ص) به علت‌های قابل ادراک آنها اشاره گردیده است. از جمله شارح حکیم در وجه تشریح قصاص گوشزد می‌نماید: «وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ» (بقره، ۷۹). مطابق با همین مبنا شماری از فقهای امامیه معتقدند اینگونه تعلیل‌ها که در متون نقلی فراوان بیان گردیده، در جایگاه استخراج و استنباط احکام شرعی، به‌مثابه یک قرینه همراه و متصل به متن، نقش بسیار مهمی در سعه و ضیق مدلول ادله نقلی ایفا می‌کنند (ن.ک: منتظری، ۱۴۲۹ق، ص ۳۲؛ ۱۴۰۹ق، ج ۴، ص ۵۹؛ مرعشی شوشتری، ۱۴۲۷ق، ج ۱، ص ۴۰).

بنابراین و با عنایت به مطالب فوق، به‌نظر می‌رسد التزام به این سخن که گفته شود صرف حضور و وجود زوج در منزل، تعبداً و بدون اینکه سبب استغناء و بی‌نیازی زوجه از آمیزش و تأمین جنسی شود، موجب تحقق وصف احصان می‌شود، دشوار بوده و از دأب شارع الزام به چنین امری بعید می‌نماید؛ خاصه از این جهت که ممکن است زوج در واقع مهری نیز نسبت به زن نداشته و بلکه بین ایشان کینه و عداوت وجود داشته باشد و این سردی روابط منجر به این امر گردد که زوج کم‌ترین رابطه و تماس جنسی را با همسر خویش داشته باشد؛ یا از این جهت که وی دارای همسر یا همسران دیگری نیز بوده و از این طریق نیاز جنسی خویش را برآورده کند و دیگر به همسر نخست خود مراجعه نکند که در این صورت مشکل بتوان وصف احصان را همچنان در حق زن محقق دانست.

با ملاحظه همین جوانب است که پاره‌ای از فقهای معاصر احتمال داده‌اند که در فرض وجود شرایط فوق، نتوان زوجه را واجد وصف احصان دانست: «و یمكن أن یقال ... لو كان الزوج مُبْغَضاً لَهَا وَ غَیْرِ مُحَبَّبٍ وَ كَانَ لِأَيَّتِهَا أَوْ لِأَيَّتِهَا بِمَقْدَارٍ یَعْدُ أَقْلَ الْوَاجِبِ ... لِأَنَّهَا غَیْرِ مُحَصَّنَةٍ؛ لِأَنَّ كَوْنَ الزَّوْجِ مَقِیماً فِی بِلَدِ إِقَامَتِهَا أَوْ فِی بَیْتِ هِیَ فِیهِ، وَ الْحَالُ كَذَلِكَ، لِأَخْرَاجِ الْمَرْأَةِ عَنِ التَّجَرُّدِ وَ الْعَزْوَبَةِ» (موسوی اردبیلی، ۱۴۲۷ق، ج ۱، ص ۲۳۱-۲۳۰).

در تأیید این دیدگاه می‌توان به روایاتی نیز اشاره نمود. محمد بن مسلم از امام صادق (ع) نقل کرده است که حضرت فرمودند: «الْمُغِیْبُ وَ الْمُغِیْبَةُ لَیْسَ عَلَیْهِمَا رَجْمٌ إِلَّا أَنْ یَكُونَ الرَّجُلُ مَعَ الْمَرْأَةِ وَ الْمَرْأَةُ مَعَ الرَّجُلِ» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۷، ص ۱۷۸)، «بر زن و شوهری که از یکدیگر غایب هستند، رجم ثابت نمی‌شود، مگر اینکه مرد همراه با زن و زن همراه با مرد باشد».

در روایت دیگری ابوعبیده از امام صادق (ع) نقل کرده است که از حضرت پرسیده شد: «سَأَلْتُهُ عَنِ امْرَأَةٍ تَزَوَّجَتْ رَجُلًا وَ لَهَا زَوْجٌ؛ قَالَ: فَقَالَ: إِنْ كَانَ زَوْجُهَا الْأَوَّلُ مُقِیماً مَعَهَا فِی الْمِصْرِ الَّذِی هِیَ فِیهِ تَصِلُ إِلَیْهِ وَ یَصِلُ إِلَيْهَا فَإِنَّ عَلَیْهَا مَا عَلَی الرَّأْبِ الْمُحَصَّنِ الرَّجْمُ؛ قَالَ: وَ إِنْ كَانَ زَوْجُهَا الْأَوَّلُ غَائِباً عَنْهَا أَوْ كَانَ مُقِیماً مَعَهَا فِی الْمِصْرِ لَا یَصِلُ إِلَيْهَا وَ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ؛ فَإِنَّ عَلَیْهَا مَا عَلَی الرَّأْبِ غَیْرِ الْمُحَصَّنَةِ» (کلینی،

۱۴۰۷ق، ج ۷، ص ۱۹۲)، راوی گوید از امام صادق(ع) در مورد زنی که در عین شوهر داشتن، با مرد دیگری ازدواج کرده است، سؤال نمودم. حضرت در پاسخ فرمودند: اگر شوهر اول وی در شهری که او سکونت دارد زندگی می‌کند و به راحتی می‌تواند به یکدیگر دسترسی داشته و از این لحاظ تأمین شوند، در این صورت بر زن، حد زناى محصنه جاری خواهد شد؛ ولی اگر همسر وی از او غایب است، یا در عین حال که در همان شهر است، نمی‌تواند از یکدیگر کام بگیرند، بر چنین شخصی حد زناى غیر محصنه جاری خواهد شد.

برخی از فقیهان با استناد به فقره «تصل الیه و یصل الیها» در روایت فوق، معتقد هستند که فرض مطرح شده مزبور، در مورد زنی که همسرش هم‌بستری با وی را ترک کرده است، محقق نمی‌شود: «فان قوله «تصل الیه و یصل الیها» لا یصدق بالنسبة الی المرأة التی ترک زوجها وطئها و یستغنی بغيرها عنها» (منتظری، بی تا، ج ۱، ص ۲۱).

یکی دیگر از فقهای معاصر معتقد است که تکرار فقره پیش گفته در صدر و ذیل روایت، دلالت واضحی بر این امر دارد که مجرد مقیم بودن زوجه در یک منزل با همسرش، در تحقق احصان کافی نیست، بلکه وصول و دسترسی آن دو به هم شرط است. وی اضافه می‌کند که ممکن است گفته شود: عبارت مذکور ناظر به شخص زندانی و مواردی شبیه به آن است. اما ایشان چنین احتمالی را بسیار بعید دانسته و معتقدند گاهی زوج برای مدت زمان طولانی حتی گاهی زمانی بالغ بر یک سال، نمی‌تواند اسباب خلوت با زوجه خویش را فراهم کند و چنین امری می‌تواند علل مختلف داشته باشد، از قبیل بعضی از امراضی که مانع انجام چنین کاری می‌شود، اگرچه به حد عنن نرسد. همچنین اموری از قبیل کبر سن زوج، در دسترس بودن زوجات دیگر و وجود روحیه منافرت شدید بین ایشان و... بنابراین، از آنجا که وجود چنین زوجی مانند عدم وجود آن است، برحسب عرف و لغت چنین فردی محصنه تلقی نمی‌شود، مضافاً به اینکه اقتضای اعتبار عقلی در مسئله این است که گفته شود مجازات سنگین و شدید رجم برای کسی است که با وجود اینکه امکان برآوردن و تأمین نیاز خود را از طریق حلال دارا بوده، در عین حال مرتکب عمل زنا شده و حال آنکه چنین حالتی در فرض مسئله مفقود است (مکارم شیرازی، ۱۴۱۸ق، ص ۹۵).

در هر صورت برخی از فقیهان، تأکید کرده‌اند که آنچه از سیاق احادیث برداشت می‌شود این است که صرف و مجرد حضور زوج، بدون اینکه زوجه در بی‌نیازی جنسی به سر برد، در تحقق وصف احصان کافی نیست: «لا یبعد أن یقال: إنَّ المستفاد من سیاق الأحادیث هو عدم کفایة مجرد حضور الزوج و إتیانه إليها بمقدار أقلّ الواجب فی کونها محصنة» (موسوی اردبیلی، ۱۴۲۷ق،

ج ۱، ص ۲۳۱).

حتی با فرض عدم تمامیت استدلال‌های مزبور، دست‌کم با ایجاد شک و شبهه در تحقق عنوان احصان در فرض مسئله، باید به مفاد قاعده درء الحد عمل نمود. با این توضیح که مجازات رجم، عقوبت شدیدی است که مخالف ظاهر کتاب می‌باشد، زیرا خداوند فرموده است: «الرَّائِبَةُ وَ الرَّائِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ» (نور، ۲)، این است که بر هر زن و مرد زناکاری مجازات تازیانه ثابت می‌شود، از این رو اخراج شخص محصن از دایره حکم و وجوب حد شدیدتر بر وی، به دلیل قوی احتیاج دارد. حال آنکه حد با کوچک‌ترین شبهه‌ای ساقط می‌شود. بنابراین، در هر موضعی که دلالت ادله تام و صریح باشد، مجازات رجم اجرا خواهد شد و در هر جا شبهه‌ای وجود داشته باشد، مقتضای عمل به مفاد قاعده عدم اجرای حد سنگین‌تر است.

تمامی فقهای امامیه، بلکه فقهای اسلام در موارد متعددی به این قاعده استناد کرده و بر طبق آن فتوا داده‌اند. در اکثر مسائل جزایی، هرگاه شبهه‌ای پیش آمده است فقهای امامیه و عامه با تعبیری مانند «لانه من الشبهة الدارنه»، قائل به عدم مجازات متهم شده‌اند (محقق داماد، ۱۴۰۶ق، ج ۴، ص ۴۸).

آنچه قاعده درصدد بیان آن است چیزی جز این نیست که در موضوع جان آدمی، قاعده احتیاط جاری می‌شود و مادام که از هر جهت، به وجوب حد اطمینان حاصل نشود، شارع اسلام اجازه اجرای آن را صادر نخواهد کرد و از جان شهروندان محافظت خواهد نمود، زیرا در مسئله دماء و نفوس آنچه از روایات کثیره و تسالم اصحاب و مذاق شرع برای ما مسلم می‌شود، آن است که تا جایی که ممکن است باید احتیاط نمود (بجنوردی، ۱۴۰۱ق، ج ۱، ص ۱۸۴).

از سوی دیگر، در حدود، سیاست جنایی اسلام مبنی بر تخفیف و مسامحه بوده و این اصل جزو مسلمات فقه اسلامی است. فقیهان امامی با عباراتی از قبیل: «الحدود مبنية على التخفيف؛ و فيه احتیاط فی حفظ الدماء» (فاضل آبی، ۱۴۱۷ق، ج ۲، ص ۵۴۹؛ علامه حلی، ۱۴۱۴ق، ج ۶، ص ۸۶؛ نجفی، ۱۴۰۴ق، ج ۴۱، ص ۲۹۸)؛ «انّ الشبهة تدرأ الحدود، و هی مبنية على التخفيف» (فاضل هندی، ۱۴۱۶ق، ج ۱۰، ص ۶۱۶)، «ان الحدود مبنية على التخفيف و التسامح» (منتظری، بی تا، ص ۱۵۸) بر این اصل مسلم صحّه نهاده‌اند.

دقت در متون دینی و روایات ائمه اهل بیت (ع) نیز این دیدگاه را تأیید می‌کند که اصولاً قوانین جزائی اسلام بر پایه تخفیف و تسامح بنا نهاده شده است (ر.ک: حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج ۲۸، ص ۴۶).

شرایط بسیار سخت و پیچیده‌ای که در فقه به پیروی از روایات، برای شهادت بر وقوع روابط نامشروع و حدّ زنا تعیین شده، نمونه‌ای بارز از دأب شارع در حدود بوده که تا حد ممکن کوشیده است با تسامح و تخفیف با مسئله برخورد کرده و از اثبات جرم جلوگیری نماید. تعدد اقرار لازم در اثبات برخی از جرایم نیز نمونه دیگر روحیه تساهل و تخفیف فقه اسلامی است، زیرا آنچنان که مسلم است در بسیاری از جرایم به يك بار اقرار مجرم، حدّ شرعی اجرا نمی‌گردد، بلکه به نوعی راه گریز از ثبوت جرم را پیش روی مجرم قرار می‌دهد، قاضی تبعات اقرار را بیان می‌کند تا شخص از اقرار خود برگشت کرده و جرم ثابت نگردد.

مقتضای اصل عملی نیز عدم اجرای مجازات رجم است، با این توضیح که اصل، برائت مجرم از اجرای مجازات زاید است و اثبات کیفر سنگین‌تر و عقوبت شدیدتر محتاج به وجود دلیلی است که انجام آن را موجه سازد و با فقدان چنین چیزی در فرض مسئله، با استناد به اصل برائت، مجازات رجم نسبت به فرد ساقط خواهد شد.

۵. نتیجه‌گیری

مطابق آنچه گذشت، فقیهان امامیه در باب تساوی یا عدم تساوی شروط احصان در بین زن و مرد اختلاف نظر پیدا کرده‌اند. پاره‌ای از ایشان به تساوی زوجین در امکان برقراری رابطه جنسی مستمر تأکید کرده و برخی دیگر تمکن از نزدیکی دائمی را فقط در ناحیه زوج لازم دانسته‌اند. اهمیت بحث از آن جهت است که در فرض احراز وصف احصان، مجازات فرد زناکار از تازیانه به رجم تغییر یافته و در نتیجه ممکن است اثبات احصان به سلب حیات شخص منجر شود. پژوهش حاضر پس از بررسی مستندات فقهی نشان داد که مجرد مقیم بودن زوجه در یک منزل با همسرش، در تحقق احصان کافی نیست، بلکه دسترسی ایشان به یکدیگر شرط است. این دیدگاه مؤید به پشتوانه‌های مستحکمی از قبیل پاره‌ای از روایات بحث بوده و آنچه از سیاق اخبار برداشت می‌شود این است که مجرد حضور زوج، بدون اینکه زوجه در بی‌نیازی جنسی به سر برد، در تحقق وصف احصان کافی نیست. همچنین مقتضای اعتبار عقلی در مسئله نیز این است که مجازات سنگین و شدید رجم برای کسی باشد که با وجود امکان تأمین نیاز خود از طریق حلال، مبادرت به انجام فحشاء نموده است.

اگر در استدلال‌های فوق مناقشه شود، عمل به مفاد قاعده درء نیز دیدگاه مختار را تأیید می‌کند، با این توضیح که آیه دوم سوره نور بر این دلالت دارد که بر زناکار (اعم از زن و مرد) کیفر تازیانه ثابت می‌شود. لذا، اعتقاد به وجوب حد شدیدتر بر فرد خاطی، به دلیلی استوار و افزون بر

عمومات و اطلاق موجود نیازمند است، حال آنکه حدود با کوچک‌ترین شبهه‌ای ساقط می‌شوند. بنابراین، در هر موضعی که دلالت ادله تام و صریح باشد، مجازات رجم اجرا خواهد شد و در هر جا شبهه‌ای وجود داشته باشد، مقتضای عمل به مفاد قاعده درء عدم اجرای حد سنگین‌تر است. افزون بر این نباید از یاد برد که در حدود، سیاست جنایی اسلام مبنی بر تخفیف و مسامحه بوده و این اصل جزو مسلّمات فقه اسلامی است. لذا، دیدگاه برگزیده نویسندگان با روح تشریح مجازات در منطق کیفری اسلام نیز سازگاری تام دارد. همچنین مقتضای اصل عملی جاری در مسئله، مستلزم احتیاط و در نتیجه لزوم فعلیت وصف مزبور (امکان تمکن مستمر) در ناحیه زن (زوجه) است.

پیشنهاد پژوهش حاضر، اصلاح ماده ۲۲۶ قانون مجازات اسلامی، مبنی بر تساوی زوجین در شرطیت حق مقاربت دائمی در احراز وصف احصان می‌باشد.

منابع

- قرآن کریم. ترجمه ناصر مکارم شیرازی.
۱. ابن رشد، محمد بن رشد (۱۴۰۳ق). *بداية المجتهد و نهاية المقتصد*. بيروت: دارالمعرفة، چاپ ششم، ج ۲.
  ۲. ابن ابی عقیل، حسن بن علی (بی تا). *مجموعه فتاوی*. قم: بی نا.
  ۳. ابن اثیر، مبارک بن محمد (بی تا). *النهاية*. قم: مؤسسه مطبوعاتی اسماعیلیان، ج ۱.
  ۴. ابن ادریس، محمد بن احمد (۱۴۱۰ق). *السرائر*. قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم.
  ۵. ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۵ق). *المقنع*. قم: مؤسسه امام هادی (ع).
  ۶. ابن براج، عبدالعزیز (۱۴۰۶ق). *المهذب*. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۲.
  ۷. ابن حمزه، محمد بن علی (۱۴۰۸ق). *الوسيلة*. قم: انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی.
  ۸. ابن زهره، حمزه بن علی (۱۴۱۷ق). *غنية النزوع*. قم: مؤسسه امام صادق (ع).
  ۹. ابن فهد حلی، احمد بن محمد (۱۴۰۷ق). *المهذب البارع*. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۵.
  ۱۰. ابن قدامه، عبدالله بن احمد (۱۴۱۰ق). *المغنی (همراه با شرح الكبير)*. بيروت: دار احیاء التراث العربی.
  ۱۱. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*. بيروت: دارالفکر، چاپ سوم، ج ۱۳.
  ۱۲. ابوجیب، سعدی (۱۴۰۸ق). *القاموس الفقهی لغة و اصطلاحا*. دمشق: دارالفکر، چاپ دوم.
  ۱۳. اردبیلی، احمد بن محمد (۱۴۰۳ق). *مجمع الفائده و البرهان*. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۱۳.
  ۱۴. اشتهازدی، علی پناه (۱۴۱۷ق). *مدارك العروة*. تهران: دارالأسوه، ج ۲۹.
  ۱۵. اصفهانی، سید ابوالحسن (۱۳۹۳ق). *وسيلة النجاة (مع حواشی الكلایاگانی)*. قم: چاپخانه مهر.
  ۱۶. ایروانی، باقر (۱۴۲۷ق). *دروس تمهیدیه فی الفقه الاستدلالی علی المذهب الجعفری*. قم: مرکز العالمی للدراسات الإسلامية، چاپ دوم، ج ۳.
  ۱۷. بجنوردی، محمد (۱۴۰۱ق). *قواعد فقهیه*. تهران: مؤسسه عروج، ج ۱.
  ۱۸. بحرانی، یوسف بن احمد (۱۴۰۵ق). *الحدائق الناضرة*. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۲۳.
  ۱۹. تبریزی، جواد (۱۴۱۷ق). *أسس الحدود و التعزیرات*. قم: دفتر مؤلف.
  ۲۰. جرجانی، ابوالفتح بن مخدوم (۱۴۰۴ق). *تفسیر شاهی*. تهران: انتشارات نوید، ج ۲.
  ۲۱. جمعی از پژوهشگران (۱۴۲۶ق). *فرهنگ فقه*. قم: مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی، ج ۱.
  ۲۲. جوهری، اسماعیل بن حماد (۱۴۱۰ق). *الصحاح*. بيروت: دارالعلم للملایین، ج ۵، ۱.
  ۲۳. حرّعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). *وسائل الشیعة*. قم: مؤسسه آل البيت (ع)، ج ۲۸.
  ۲۴. خلیل بن احمد (۱۴۱۰ق). *کتاب العین*. قم: نشر هجرت، چاپ دوم، ج ۳.
  ۲۵. خمینی، روح الله (بی تا). *تحریر الوسيلة*. قم: دارالعلم، ج ۲.
  ۲۶. خوئی، ابوالقاسم (۱۴۲۲ق). *مبانی تکملة المنهاج*. قم: مؤسسه احیاء آثار الإمام الخوئی، ج ۴۱.
  ۲۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). *مفردات ألفاظ القرآن*. لبنان: دارالعلم - الدار الشامیة.
  ۲۸. راوندی، سعید بن عبدالله (۱۴۰۵ق). *فقه القرآن*. قم: انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، چاپ دوم، ج ۲.

۲۹. روحانی، سید محمدصادق (بی تا). **منهاج الصالحین**. بی جا: بی نا، ج ۳.
۳۰. زبیدی، محمّد بن محمّد (۱۴۱۴ق). **تاج العروس من جواهر القاموس**. بیروت: دارالفکر، ج ۱۸.
۳۱. سبزواری، سید عبدالأعلى (۱۴۱۳ق). **مهذب الأحكام**. قم: مؤسسة المنار، چاپ چهارم، ج ۲۷.
۳۲. شهید اول، محمد بن مکی (۱۴۱۰ق). **اللمعة الدمشقية**. بیروت: دار التراث.
۳۳. شهید اول، محمد بن مکی (۱۴۱۴ق). **غایة المراد**. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ج ۴.
۳۴. شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۳ق). **مسالك الأفهام**. قم: مؤسسة المعارف الإسلامية، ج ۱۴.
۳۵. شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۰ق). **الروضة البهیة**. قم: کتابفروشی داوری، ج ۹.
۳۶. شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۱۴ق). **حاشیة الإرشاد**. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ج ۴.
۳۷. شیخ مفید، محمّد بن محمد (۱۴۱۳ق). **احکام النساء**. قم: کنگره جهانی هزاره شیخ مفید.
۳۸. شیخ بهائی، محمد بن حسین (۱۴۲۹ق). **جامع عباسی و تکمیل آن**. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۳۹. طباطبائی کربلانی، علی بن محمدعلی (۱۴۱۸ق). **ریاض المسائل**. قم: مؤسسه آل البيت (ع).
۴۰. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۰ق). **المؤتلف**. مشهد: مجمع البحوث الإسلامية، ج ۲.
۴۱. طریحی، فخرالدین بن محمّد (۱۴۱۶ق). **مجمع البحرین**. تهران: کتابفروشی مرتضوی، چاپ سوم، ج ۶.
۴۲. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۰ق). **النهاية فی مجرد الفقه و الفتاوى**. بیروت: دارالکتب العربی، چاپ دوم.
۴۳. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ق). **الخلاف**. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۵.
۴۴. علامه حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۰ق). **إرشاد الأذهان**. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۲.
۴۵. علامه حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ق/الف). **قواعد الأحکام**. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۴۶. علامه حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۳ق/ب). **مختلف الشیعة**. قم: دفتر انتشارات اسلامی، چاپ دوم.
۴۷. علامه حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۱۴ق). **تذکرة الفقهاء**. قم: مؤسسه آل البيت (ع)، ج ۶.
۴۸. علامه حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۲۰ق). **تحریر الأحکام**. قم: مؤسسه امام صادق (ع)، ج ۵.
۴۹. علامه حلّی، حسن بن یوسف (۱۴۲۱ق). **تلخیص المرام**. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۵۰. فاضل آبی، حسن بن ابیطالب (۱۴۱۷ق). **کشف الرموز**. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۲.
۵۱. فاضل جواد، جواد بن سعد (بی تا). **مسالك الأفهام إلى آیات الأحکام**. بی جا: بی نا، ج ۴.
۵۲. فاضل مقداد، مقداد بن عبدالله (۱۴۰۴ق). **التقیح الرائع**. قم: انتشارات کتابخانه آیه الله مرعشی نجفی، ج ۴.
۵۳. فاضل مقداد، مقداد بن عبدالله (۱۴۲۵ق). **کنز العرفان فی فقه القرآن**. قم: مرتضوی، ج ۲.
۵۴. فاضل هندی، محمد بن حسن (۱۴۱۶ق). **کشف اللثام**. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۱۰.
۵۵. فیاض کابلی، محمد اسحاق (بی تا). **منهاج الصالحین**. بی جا: بی نا، ج ۳.
۵۶. قرشی، علی اکبر (۱۴۱۲ق). **قاموس قرآن**. تهران: دارالکتب الإسلامية، چاپ ششم، ج ۲.
۵۷. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). **الکافی**. تهران: دارالکتب الإسلامية، چاپ چهارم، ج ۷.
۵۸. کیدری، محمد بن حسین (۱۴۱۶ق). **إصباح الشیعة بمصباح الشریعة**. قم: مؤسسه امام صادق (ع).
۵۹. گلپایگانی، محمدرضا (۱۴۰۹ق). **مجمع المسائل**. قم: دارالقرآن الکریم، چاپ دوم، ج ۳.
۶۰. گلپایگانی، محمدرضا (۱۴۱۲ق). **الدر المنضود فی أحکام الحدود**. قم: دار القرآن، ج ۱.

۶۱. مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی (۱۴۰۶ق). ملاذ الأخیار. قم: انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی، ج ۱۶.
۶۲. محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۰۸ق). شرائع الإسلام فی مسائل الحلال والحرام. قم: اسماعیلیان، چاپ دوم، ج ۴.
۶۳. محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۱۲ق). نکت النهایة. قم: دفتر انتشارات اسلامی، ج ۳.
۶۴. محقق حلی، جعفر بن حسن (۱۴۱۸ق). المختصر النافع. قم: مؤسسة المطبوعات الدینیة، چاپ ششم، ج ۱.
۶۵. محقق داماد، مصطفی (۱۴۰۶ق). قواعد فقه. تهران: مرکز نشر علوم اسلامی، چاپ دوازدهم، ج ۴.
۶۶. مرعشی شوشتری، سید محمدحسن (۱۴۲۷ق). دیدگاه‌های نو در حقوق. تهران: میزان، چاپ دوم، ج ۱.
۶۷. مرعشی نجفی، شهاب‌الدین (۱۴۰۶ق). منهاج المؤمنین. قم: انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ج ۲.
۶۸. مشکینی اردبیلی، علی (بی تا). مصطلحات الفقه. بی جا: بی نا.
۶۹. مصطفوی، حسن (۱۴۰۲ق). التحقيق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: مرکز کتاب لترجمة و النشر، ج ۲.
۷۰. مغنیه، محمدجواد (۱۴۲۱ق). فقه الإمام الصادق. قم: مؤسسه انصاریان، چاپ دوم، ج ۶.
۷۱. مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۱۸ق). أنوار الفقاهة- کتاب الحدود و التعزیرات. قم: مدرسه امام علی (ع).
۷۲. منتظری، حسین علی (بی تا). کتاب الحدود. قم: دارالفکر، ج ۱.
۷۳. منتظری، حسین علی (۱۴۰۹ق). مبانی فقهی حکومت اسلامی. قم: مؤسسه کیهان، ج ۴.
۷۴. منتظری، حسین علی (۱۴۲۹ق). مجازات‌های اسلامی و حقوق بشر. قم: ارغوان دانش.
۷۵. موسوی اردبیلی، عبدالکریم (۱۴۲۷ق). فقه الحدود و التعزیرات. قم: الجامعة المفید، ج ۱.
۷۶. نجفی، محمدحسن بن باقر (۱۴۰۴ق). جواهر الکلام. بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ هفتم، ج ۴۱.
۷۷. وحید خراسانی، حسین (۱۴۲۸ق). منهاج الصالحین. قم: مدرسه امام باقر (ع)، چاپ پنجم، ج ۳.

استناد به این مقاله

محمدیان، علی؛ کشاورزی ولدانی، مرتضی؛ ناچم حصارى، محمد (۱۳۹۹). تأملی در مبانی فقهی ماده ۲۲۶ قانون مجازات اسلامی. دین و خانواده، دوره اول، شماره ۲، ص ۸۷-۱۰۴.

Investigating Factors Affecting Turn of One of the Couples to Extramarital Affairs (Infidelity): A Systematic Review¹

Soodeh Tavakoli

PhD. Student in Family Psychology, Imam Khomeini Educational-Research Institute, Qom, Iran. soodehtavakkoli@gmail.com

Ali Fathi-Ashtiani

Professor, Behavioral Sciences Research Center, Baqiyatallah University of Medical Sciences, Tehran, Iran (**Corresponding Author**). afa1337@gmail.com

Abstract

The present study aims to explain the causes of infidelity and extramarital affairs. The research method is a systematic review and the statistical population includes all articles related to extramarital affairs or infidelity published between 2009 and 2019. The keywords used for search Persian articles are infidelity and extramarital affairs and the keywords used for search English articles are extramarital and disloyalty. In total, 28 articles completely related to the topic of extramarital affairs or infidelity are obtained. Findings show that the underlying factors of marital infidelity include individual factors (demographic, psychological, and biological factors), interpersonal or intrapersonal factors (biological, psychological, and selection factors), and extramarital factors (economic, social, and cultural factors). The most important underlying factors in tendency towards extramarital affairs are diversityism, dissatisfaction with emotional and sexual relationships, and freedom in physical and virtual environments from among individual, interpersonal and extra-personal factors, respectively. Finally, lack of external control in society is one of the most important factors underlying the tendency to extramarital affairs. In this regard, the deterring factor is religious beliefs. Childhood upbringing styles can lead to infidelity in adulthood. Paying attention to education and training at all ages of childhood and adolescence is effective in reducing the incidence of infidelity.

Keywords: Infidelity, Extramarital Relationships, Couples' Relationships, Sexual Relationships.

بررسی عوامل مؤثر در روی آوردن یکی از زوجین به روابط فرازنشویی (خیانت): مرور سیستماتیک^۱

سوده توکلی

دانشجوی دکتری روانشناسی عمومی، مؤسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی، قم، ایران.
soodehtavakkoli@gmail.com

علی فتحی آشتیانی

استاد، مرکز تحقیقات علوم رفتاری، دانشگاه علوم پزشکی بقیه‌الله، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
afa1337@gmail.com

چکیده

هدف این پژوهش تبیین عوامل بروز خیانت و روابط فرازنشویی بود. نوع مطالعه مرور سیستماتیک بوده و جامعه‌ی آماری، همه مقالات منتشر شده مرتبط با موضوع روابط فرازنشویی یا خیانت، در بین سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۸ بود. برای جستجوی مقالات فارسی کلیدواژه خیانت و روابط فرازنشویی و برای جستجوی مقالات انگلیسی از کلیدواژه *Extramarital, Disloyalty* استفاده شد. در مجموع، ۲۸ عنوان مقاله که به طور کامل مرتبط با موضوع روابط فرازنشویی یا خیانت بدست آمد. یافته‌ها نشان داد، عوامل زمینه‌ساز خیانت زنشویی مشتمل بر عوامل فردی (عوامل جمعیت‌شناختی، روان‌شناختی و زیستی)، عوامل بین‌فردی یا درون‌فردی (عوامل زیستی، روان‌شناختی و انتخاب)، عوامل بیرون رابطه (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) است. در عوامل فردی، تنوع‌طلبی؛ در عوامل بین‌فردی، عدم رضایت در رابطه عاطفی و جنسی؛ در عوامل برون فردی، آزادی در محیط‌های فیزیکی و مجازی؛ و در نهایت عدم کنترل بیرونی در جامعه، مهمترین عوامل زمینه‌ساز گرایش به روابط فرازنشویی است و عامل بازدارنده، باورهای مذهبی می‌باشد. سبک‌های تربیتی از کودکی می‌تواند زمینه‌ساز بروز خیانت در بزرگسالی باشد. توجه به تربیت و آموزش در تمامی سنین کودکی و نوجوانی در کاهش بروز خیانت موثر است.

کلیدواژه‌ها: خیانت، روابط فرازنشویی، روابط زوجین، روابط جنسی.

۱. مقدمه

پیمان ازدواج، مقوله‌ی خاص انسانی است و از آنجا که انسان موجود ثابتی نیست، اصولاً مقوله‌های انسانی، در قالب تعریف ثابت نمی‌گنجد. زندگی خانوادگی با خطراتی گره خورده است که استمرار حیات خانوادگی و سلامت خانواده را مختل می‌کند. یکی از این خطرهای بی‌وفایی در زناشویی است که مشکلات زیادی را در پی دارد (ینیری و ککدمیرا، ۲۰۰۶، ص ۳۴۹). پس از ازدواج، بیشتر افراد از خود و همسرشان انتظار دارند که در طول ازدواجشان از نظر جنسی و عاطفی وفادار بمانند. روابط فرازناشویی از دید درمان‌گران بیشتر بر مفهوم بی‌وفایی یا خیانت تاکید دارد (کاو، ۱۳۸۳، ص ۱۱۶). از منظر سنتی، روابط فرازناشویی به معنای برقراری رابطه جنسی با فردی غیر از همسر می‌باشد (مؤمنی و نادری، ۲۰۱۳، ص ۱۴۶۶). نایت (۲۰۱۰)، به نقل از: لابی کوی و ویسمن^۲، ۲۰۱۷، ص ۹۵۴). حیطة گسترده‌تری را قائل می‌شود و آن را داشتن رابطه جنسی یا عاطفی یا اینترنتی و یا ترکیبی از آنها می‌داند. به عبارت دیگر، بر مبنای تعریف گروهی، منحصراً رابطه جنسی با فردی غیر از همسر را رابطه فرازناشویی می‌نامند. اما لازم نیست تنها رابطه جنسی انجام گیرد تا بتوانیم رابطه‌ای را در این مقوله قرار دهیم، بلکه هر ارتباطی با فرد غیر هم جنس، که از همسر پنهان شود، یک رابطه فرازناشویی محسوب می‌شود (وایدنرمن و آلگیر^۳، ۲۰۱۱، ص ۱۹). خیانت زناشویی به هرگونه رابطه جنسی یا عاطفی فراتر از چارچوب رابطه متعهدانه بین دو همسر اطلاق می‌گردد (ینیری و ککدمیرا، ۲۰۰۶، ص ۳۵۰).

تعریف خیانت یکی از موضوعات مورد بحث در ادبیات علمی است و علی‌رغم تعاریفی که توسط پژوهشگران ارائه شده، هنوز عناصری از آن مبهم است (هرتلین و ویکس^۴، ۲۰۰۷، ص ۱۱۰). در گذشته، خیانت به عنوان نقض قرارداد جنسی انحصاری بین دو فرد نامزد، ازدواج کرده و یا حتی درگیر یک رابطه متعهدانه در نظر گرفته می‌شد. اما اخیراً تعریف آن به گستره‌ای از رفتارها شامل داشتن رابطه جنسی با فردی غیر از شریک خود، دیدن فیلم‌های پورن، درجاتی از صمیمیت فیزیکی مثل بوسیدن یا گرفتن دست و حتی صمیمیت عاطفی با هر فردی غیر از همسر خود اطلاق می‌شود. این بدین خاطر است که گرچه رابطه جنسی خیانت محسوب می‌شود، اما

-
1. Yenieri & Kkdemir
  2. Labrecque, L.T. & Whisman, M.A.
  3. Wiederman & Allgeier
  4. Hertlein & Weeks

اتکای صرف به آن باعث نادیده گرفتن سایر رفتارهایی نظیر بوسیدن، نوازش کردن یا برقراری رابطه عاطفی با هر کس جز همسر خود خواهد شد (هرتلین، وِتچلر و پیرسی^۱، ۲۰۰۵، ص ۱۱). افراد درگیر یک رابطه رمانتیک، اغلب اوقات انتظار دارند نیازهای خاصشان به طور انحصاری توسط طرف مقابلشان برآورده شود. خیانت چه به صورت خیانت عاطفی و چه در قالب خیانت جنسی، این چنین انتظارات انحصارطلبانه را نقض می‌کند (ویسمن و همکاران^۲، ۲۰۰۷، ص ۳۲۳). پژوهش‌های اخیر رابطه نامشروع را یک عمل جنسی یا عاطفی خارج از روابط متعهدانه اولیه می‌دانند که شامل نقض اعتماد و یا زیر پا گذاشتن هنجارهای به توافق رسیده (چه به طور آشکار یا پنهان) مربوط به تعهد عاطفی و جنسی، توسط یکی یا هر دو نفر در رابطه می‌شود (لابری کوی و ویسمن، ۲۰۱۷، ص ۹۵۵). خیانت مساله‌ای است که در هر شکل و حالتی باعث ایجاد رنج‌های عاطفی در همسر خیانت دیده خواهد شد (جیکینس^۳، ۲۰۱۵، ص ۳۵۶).

در اسلام نیز انواع رابطه نامشروع مطرح است. پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمودند: «لِكُلِّ عَضْوٍ مِنْ ابْنِ آدَمَ حَظٌّ مِنَ الزَّوْءِ الْعَيْنُ زِنَاهُ النَّظَرُ وَاللِّسَانُ زِنَاهُ الْكَلَامُ وَالْأُذُنَانِ زِنَاهُ السَّمْعُ وَ الْبِدَانِ زِنَاهُمَا الْبَطْشُ وَالرَّجُلَانِ زِنَاهُمَا الْمَسِي» (شعیری، بی تا، ص ۱۴۵). در هر عضوی از فرزند آدم، بهره‌ای از زناست. زنا، چشم، نظر کردن است (خیانت دیداری)؛ زنا، زبان، صحبت (با شهوت) با نامحرم است (خیانت گفتاری)؛ زنا، گوش، شنیدن سخن نامحرم (با شهوت) است (خیانت شنیداری)؛ زنا، دست، گرفتن بدن نامحرم است (خیانت لمسی)؛ و زنا، پا، رفتن به سوی مکان‌های آلوده است (خیانت جنسی).

تحقیقات در این زمینه نشان می‌دهد حدود یک سوم از مردان و یک چهارم از زنان احتمال دارد که حداقل یک بار در طول زندگی مشترک درگیر روابط فرازناشویی شوند (مارک و همکاران^۴، ۲۰۱۱، ص ۹۷۸). تساپیلاس، فیشر و آرون^۵ (۲۰۱۰) در پژوهش خود گزارش کردند که حدود ۸۵ تا ۹۰ درصد از مشارکت‌کنندگان در پژوهش موافق تک همسری و انحصار روابط جنسی و عاطفی با همسر بودند، ۷۰ درصد از آنها همواره نگران خیانت شریک زندگی (همسر) خود بوده و بیش از

-
1. Hertlein; Wetchler & Piercy
  2. Whisman; Gordon & Chatav
  3. Jenkins
  4. Mark; Janssen & Milhausen
  5. Tsapelas; Fisher & Aron

۲۰ درصد از آنها تجربه خیانت را حداقل برای یکبار داشتند. این نشان می‌دهد که خیانت زناشویی مسئله‌ای چندوجهی است که علل و عوامل مختلفی در ابعاد درون فردی، بین فردی و محیطی در گرایش افراد به آن تأثیر دارد (زارع، ۲۰۱۱، ص ۲۱۵). از طرف دیگر، برخی از پژوهشگران با در نظر گرفتن خیانت به عنوان یک مسئله‌ی درونی، بر ویژگی‌های درون فردی نظیر تنوع‌طلبی جنسی و عاطفی، طرح‌واره‌های ناسازگار اولیه به ویژه در بعد عاطفی و جنسی، ضعف در ایمان و اعتقادات مذهبی بازدارنده، برون‌گرایی و فقدان تعهد به عنوان علل اصلی خیانت تأکید می‌کنند (زنگل، ادلون و ساگارین^۱، ۲۰۱۳، ص ۷۸؛ بروئر و آبل، ۲۰۱۵، ص ۱۸۹؛ حمیدی و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۷). همچنین سایر پژوهشگران، اختلال در روابط بین‌فردی نظیر نارضایتی عاطفی، جنسی، سبک دلبستگی نایمن، افزایش تعاملات منفی نسبت به تعاملات مثبت را به عنوان علل خیانت گزارش می‌کنند و معتقدند که خیانت، حاصل نقص در رابطه زوجی است و در رابطه ملال‌آور و آشفته اتفاق می‌افتد (جنکینس، ۲۰۱۵، ص ۳۵۵؛ استاپلس^۲، ۲۰۱۲، ص ۶۶).

اسلام مهمترین عامل شروع خیانت را چند چیز می‌داند، از جمله نگاه به نامحرم، شوخی با نامحرم، و خلوت با نامحرم و در نهایت لمس و پرداختن به هوا و هوس می‌باشد که بسیاری از همه مراحل نهی شده است. نگاه به نامحرم در دین اسلام بسیار مورد نکوهش قرار گرفته است، چراکه دل‌ها را منحرف می‌کند و زمینه گناهان بزرگ‌تر را فراهم می‌سازد. از میان احادیثی که درباره نگاه به نامحرم بیان شده‌اند، حضرت علی (ع) به نقل از انجیل می‌فرماید: «در تورات نوشته شده زنا نکن، ولی من می‌گویم اگر حتی با نظر شهوت‌آلود به کسی نگاه کردی، همان وقت در دلت با او زنا کرده‌ای» و نیز می‌فرماید: «نابینا بودن بهتر از نگاه‌های نامشروع است و پس فاصله بین نگاه و نگاه اندک است» (نوری، ۱۳۲۰ق، ج ۱۴، ص ۲۶۹). پیامبر گرامی اسلام (ص) آثار این عمل را اینگونه توصیف می‌کنند: «نگاه به نامحرم، تیری از تیرهای شیطان است، هر کس آن را از خوف خدا ترک کند، خداوند حلاوت ایمان را به او می‌چشاند».

فریکر^۳ (۲۰۱۳)، آمادگی برای خیانت زناشویی را سطحی از صمیمیت عاطفی، فیزیکی و شناختی می‌داند که یک شخص با فردی خارج از روابط اولیه زناشویی، برقرار می‌کند. عوامل

1. Zengel; Edlund & Sagrin

2. Staples

3. Fricker

متعددی را در ایجاد آمادگی برای خیانت زناشویی مطرح کرده‌اند. افراد به دلیل جلب توجه، قدرت طلبی، اثبات مردانگی و زنانگی و اثبات جذابیت (فیشر و همکاران، ۲۰۰۹، ص ۸۷۰)، تجربه مجدد صمیمیت فردی و جنسی به دلیل نشنیدن سرزنش (گلسر و گلسر، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵)؛ کنجکاوی، تنوع طلبی، انگیزه تجربه کردن، مبارزه با ناکارآمدی و کسب اعتماد به نفس، سرگرمی، گریز از واقعیت، مشکلات در رابطه با صمیمیت، انتقام و کنجکاوی جنسی، وارد روابط فرازناشویی می‌شوند (اتوود و سیفر^۱، ۱۹۹۷، ص ۶۵). گلر و رایت^۲ (۱۹۹۷، ص ۷۸۷)، چهار عامل جنسی، هیجانی، انگیزه پیشرفت و عاشق شدن؛ براون^۳ (۲۰۰۱)، اجتناب از تعارض، آشیانه خالی و اعتیاد به عادات نابهنجار جنسی و فکر کردن زیاد به شخص دیگر با رویاپردازی را به عنوان علل خیانت نام می‌برند. همچنین گلر و رایت (۱۹۹۷)، معتقدند، تعارضات زندگی فرد، آشیانه خالی و استحقاقی که زن یا مرد خود را شامل آن می‌دانند نیز جزء عوامل روابط نامشروع است. پژوهش حاضر بر آن است با مطالعه مروری پژوهش‌های متعددی که در زمینه‌ی خیانت و روابط فرازناشویی انجام شده است و در نتیجه با بررسی عوامل زمینه‌ساز روی آوردن زن یا مرد به روابط فرازناشویی، با دستیابی به دیدگاه جامعی در این زمینه، راهکارهایی جهت جلوگیری از بروز این عامل برهم‌زننده‌ی کانون زندگی خانوادگی ارائه دهد.

۲. روش‌شناسی پژوهش

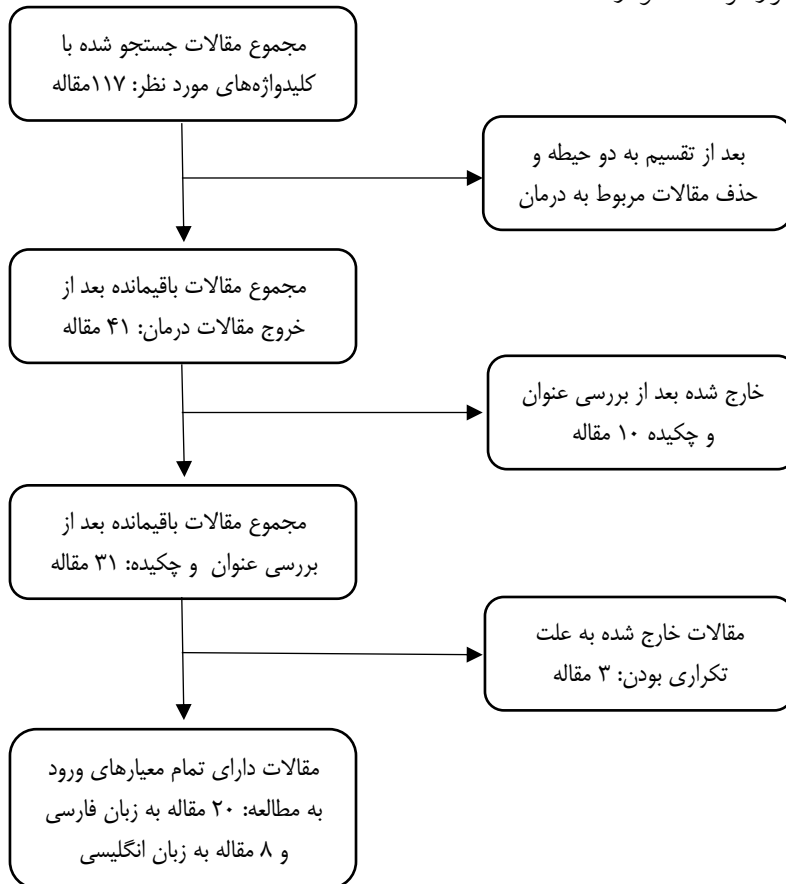
در این مطالعه مروری به منظور پاسخ به سوال پژوهش مبنی بر عوامل مؤثر در روی آوردن یکی از زوجین یا هر دو به روابط فرازناشویی، پژوهش‌های مرتبط با خیانت و روابط فرازناشویی با ترکیبی از کلیدواژه‌های فارسی: خیانت، فرازناشویی و معادل انگلیسی آن: Extramarital, Disloyalty، در بازه زمانی ۱۰ ساله (۱۳۸۸-۱۳۹۸) بررسی شدند.

معیارهای ورود پژوهش‌ها به این مطالعه شامل مطالعات کمی و کیفی بود که به طور مستقیم به مورد خیانت زناشویی یا روابط فرازناشویی پرداخته بودند. ۱۱۷ مقاله با معیارهای مذکور استخراج شد که در مجموع به دو بخش عوامل خیانت و فرازناشویی و درمان‌های خیانت و روابط فرازناشویی تقسیم شدند. به علت تعداد زیاد مقالات، در این پژوهش فقط به بخش عوامل خیانت

-
1. Atwood & Seifer
  2. Glass & Wright
  3. Brown

یا روابط فرازناشویی (۴۱ مقاله) پرداخته شد.

مقالاتی که از جامعه مورد مطالعه این پژوهش حذف شدند شامل مقالاتی بودند که به طور مستقیم به بررسی عوامل خیانت و فرازناشویی نمی‌پرداختند یا نتایج تکراری گزارش کرده بودند. از مجموع ۴۱ مقاله، بعد از بررسی دقیق از نظر ارائه‌ی نتایج تکراری، ۲۸ مقاله انتخاب و مورد بررسی قرار گرفتند (نمودار ۱).

نمودار ۱. روش انتخاب مقالات

مطالعات متعددی به شکل توصیفی- تحلیلی از نوع همبستگی، علی مقایسه‌ای و کیفی درباره خیانت و روابط فرازناشویی و عوامل زمینه‌ساز موثری که باعث می‌شود تا فرد به این کار اقدام کند، در مقالات مختلفی از سال ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۸ انجام شده است. در جدول ۱ اطلاعات دقیقی در مورد ۲۸ مطالعه توصیفی- تحلیلی مورد بررسی در این پژوهش ارائه شده است.

۳. یافته‌ها

جدول ۱، نشان می‌دهد که از میان روش‌های پژوهش در مطالعات مورد بررسی، ۴ مطالعه با روش کیفی، ۳ مطالعه به روش علی-مقایسه‌ای، ۲۰ مطالعه به روش توصیفی-همبستگی و مطالعات ساختاری و یک مطالعه به روش کتابخانه‌ای بوده است. این مقالات در شهرهای مختلف ایران مثل، گلستان، شاهین دژ، اصفهان، کرمان، خوزستان، ارومیه، تهران، کرمانشاه، لردگان، شیراز، کرج، تبریز و دزفول و دو مطالعه در شهرهای خارج از ایران انجام شده است.

N	نویسندگان	عنوان مقاله	روش پژوهش	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	راهکارها
۱	جوادی و زینالی (۱۳۹۷)	آمادگی برای خیانت زناشویی: نقش شیوه‌های تربیتی والدین و سبک‌های دلبستگی	روش: همبستگی و معادلات ساختاری نمونه: ۲۶۸ دانشجوی متاهل بین ۲۰-۴۶ ارومیه؛ ابزار: سبک‌های تربیتی والدین، سبک‌های دلبستگی و استعداد خیانت	سبک والدینی ناکارآمد (استبدادی، سهل‌گیر و بی‌اعتنا) سیستم دلبستگی ناایمن را ایجاد کرده و آمادگی برای خیانت را پیش‌بینی می‌کند.	شیوه‌های تربیتی اقتداری والدین
۲	خیاط، عطاری، کرای (۱۳۹۷)	پیش‌بینی گرایش به خیانت براساس ویژگی‌های شخصیتی و سبک‌های دلبستگی در افراد متأهل	روش: همبستگی و معادلات ساختاری نمونه: ۲۵۰ زن و مرد متاهل خوزستانی ابزار: شیوه‌های رفتاری فارمن و وهنر و پنج عاملی نئو (کاستا و مک کری)	بین روان‌رنجورخویی (رابطه مثبت) و با برون‌گرایی، پذیرش، توافق‌پذیری و وظیفه‌شناسی (رابطه منفی) به جز گشودگی، بقیه موارد پیش‌بینی‌کننده خیانت است. ویژگی وجدانی بودن، سبک دلبستگی اضطرابی، ویژگی روان‌رنجوری و سبک دلبستگی ایمن به ترتیب پیش‌بین‌خوبی برای خیانت هستند.	مهمترین نقش را در دلبستگی ایمن فرزندان دارد و نوع دلبستگی فرزندان به عنوان جزء مهمی از شخصیت، آینده تعاملات
۳	خیاط، عطاری، کرای (۱۳۹۷)	رابطه بین سبک‌های دلبستگی و طرح‌واره‌های ناسازگار با گرایش به خیانت: نقش تعدیل‌گر تعهد مذهبی	روش: همبستگی و معادلات ساختاری نمونه: ۲۵۰ زن و مرد متاهل خوزستان ابزار: پرسشنامه شیوه رفتاری، طرح‌واره ناسازگار، تعهد مذهبی، مسائل رابطه‌ای	تعهد مذهبی در رابطه بین سبک دلبستگی اجتنابی با گرایش به خیانت اثر تعدیل‌گر دارد. ولی این عامل تعدیل‌گر سایر روابط بین سبک دلبستگی و حوزه‌های طرح‌واره‌های ناسازگار با گرایش به خیانت نبود.	زناشویی آنان را تحت تاثیر قرار می‌دهد.

راهکارها	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	روش پژوهش	عنوان مقاله	نویسندگان	N
<p>با درمان افسردگی، تکانشگری، خودشیفتگی، باورها و ارزش‌های فردی و اجتماعی (نقش فرهنگ شهروندی در زنان) در فرد، باعث اخلاق‌گرایی، رضایت از زندگی، هویت اجتماعی در فرد بیشتر شده در نتیجه تمایل به روابط فرازناشویی کاهش می‌یابد.</p>	<p>هر یک از صفات تاریک شخصیت همبستگی معنادار با متغیرهای بی‌اشتیاقی اخلاقی و استعداد خیانت زناشویی دارند. صفات خودشیفتگی و ماکیاول‌گرایی علاوه بر اثر مستقیم، به واسطه بی‌اشتیاقی اخلاقی بر استعداد خیانت زناشویی تاثیر غیرمستقیم دارد. در نهایت، بی‌اشتیاقی اخلاقی در رابطه بین صفات خودشیفتگی و ماکیاول‌گرایی با استعداد خیانت زناشویی نقش واسطه را ایفا می‌کند.</p>	<p>روش: همبستگی و رگرسیون نمونه: ۲۰۴ نفر از منطقه ۸ تهران ابزار: استعداد خیانت زناشویی پولات (۲۰۰۶)، صفات تاریک شخصیت جانسون و ویستر (۲۰۱۰)، بی‌اشتیاقی اخلاقی بندورا (۱۹۹۵)</p>	<p>نقش واسطه‌ای بی‌اشتیاقی اخلاقی در رابطه بین صفات تاریک شخصیت و استعداد خیانت زناشویی</p>	<p>بشروپور، میری (۱۳۹۷)</p>	<p>۴</p>
<p>فردی، افسردگی، پرخاشگری، فوبی و روان‌پریشی با نگرش به روابط فرازناشویی فرد رابطه مثبت، ولی در ارتباط با نگرش توسط همسر فقط دو ویژگی اضطراب و روان‌پریشی با آن رابطه داشت. همچنین بین مشارکت‌جویی، مسئولیت‌پذیری، قانون‌گرایی و فرهنگ شهروندی با نگرش به روابط فرازناشویی رابطه وجود دارد.</p>	<p>بین ویژگی‌های حساسیت میان فردی، افسردگی، پرخاشگری، فوبی و روان‌پریشی با نگرش به روابط فرازناشویی فرد رابطه مثبت، ولی در ارتباط با نگرش توسط همسر فقط دو ویژگی اضطراب و روان‌پریشی با آن رابطه داشت. همچنین بین مشارکت‌جویی، مسئولیت‌پذیری، قانون‌گرایی و فرهنگ شهروندی با نگرش به روابط فرازناشویی رابطه وجود دارد.</p>	<p>روش: توصیفی (همبستگی و رگرسیون) نمونه: ۶۰۰ زن متاهل کرمانشاه ابزار: پرسشنامه SCL90، اعتماد اجتماعی، فرهنگ شهروندی، ارزش‌ها و باورها و پرسشنامه جمعیت‌شناختی</p>	<p>نقش عوامل روانی اجتماعی در پیش‌بینی نگرش به روابط خارج از چهارچوب زناشویی در زنان متاهل و ارائه مدل براساس عوامل مرتبط</p>	<p>کرمی، زکی‌بی، محمدی، حق‌شناس (۱۳۹۴)</p>	<p>۵</p>
<p>آموزش شیوه‌های برقراری ارتباط جنسی درست با همسر و برنامه‌ریزی برای آموزش‌ها و مداخلاتی در افزایش امنیت عاطفی زوجین</p>	<p>نتایج نشان داد که گرایش زوجین به روابط خارج از حیطه زناشویی با تجربه شکست عاطفی و عملکرد جنسی آنها رابطه معنی‌دار دارد. تجربه شکست عاطفی و عملکرد جنسی پیش‌بینی‌کننده گرایش به روابط خارج از حیطه زناشویی می‌باشند. بیشترین گرفتاری‌های مربوط به روابط</p>	<p>روش: توصیفی - همبستگی نمونه: ۳۸۰ نفر از زوجین ساکن لردگان ابزار: پرسشنامه وضعیت جنسی گلوامیک، ضربه عشق و گرایش به رابطه فرازناشویی</p>	<p>نقش عملکرد جنسی و تجربه شکست عاطفی در گرایش زوجین به روابط فرازناشویی</p>	<p>قاسمی، رنجبر سودجانی، شریفی (۱۳۹۶)</p>	<p>۶</p>

N	نویسندگان	عنوان مقاله	روش پژوهش	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	راهکارها
۷	مدرسی، زاهدیان، هاشمی (۱۳۹۳)	میزان سازگاری زناشویی و کیفیت عشق در متقاضیان طلاق دارای سابقه خیانت	روش: توصیفی نمونه: ۹۰ نفر از مراجعین مراکز استان فارس ابزار: مقیاس سازگاری و مثلث عشق	جنسی حول محور تعداد برقراری روابط جنسی، زمان ارضاء و کیفیت آن دور می‌زند. کیفیت رابطه و عشق (میزان صمیمیت، شور و اشتیاق، تعهد و تصمیم) میان زوجین و میزان تخریب ابعاد مختلف آن، مهم‌ترین عامل در گرایش به روابط فرازناشویی است.	(عمق بخشی بر روابط صمیمانه زوجین در بعد عاطفی و جنسی و انجام مشاوره‌های پیش از ازدواج) اهمیت دارد.
۸	کریم‌پور وظیفه‌خورانی (۱۳۹۶)	مقایسه سیستم‌های مغزی رفتاری در زوجین درگیر در خیانت زناشویی و زوجین عادی در شهرهای تبریز، تهران و کرج	روش: علی‌مقایسه‌ای نمونه: ۵۰ زوج خیانت دیده و ندیده تهران، کرج و تبریز ابزار: پرسشنامه ویلسون و سنجش خیانت همسر	سیستم بازداری رفتار در زوجین عادی بالاتر است و سیستم فعال ساز رفتاری نیز در زوجین درگیر خیانت زناشویی بالاتر از زوجین عادی است. انگیزه برای رهایی از یکنواختی و تجربه جدید باعث الزام‌های عاطفی، حساسیت بالای سیستم فعال ساز رفتاری (حساسیت به پاداش و لذت) و رهاسازی دوپامین و هیجان خواهی بالا می‌شود که روابط فرازناشویی را در پی خواهد داشت.	در زوج درمانی، با فعالسازی سیستم بازداری رفتاری و تغییرات شناختی در سیستم‌های فعال ساز رفتاری در کاهش رفتار خیانت موثر است.
۹	خرم‌آبادی، سپهری شاملو، صالحی، بیگدلی (۱۳۹۷)	مدل ساختاری کارکردهای اجرائی و روابط فرازناشویی با بررسی نقش میانجی	روش: همبستگی نمونه: ۲۱۰ نمونه در دسترس ابزار: کارکردهای اجرائی (۴ آزمون ویسکانسین، برو نرو، محرک پیشین بک، استروپ) و خودکنترلی تانجی و گرایش به روابط فرازناشویی واتلی	کارکردهای اجرائی و خودکنترلی، گرایش به روابط فرازناشویی را پیش‌بینی کردند، کارکردهای اجرائی (شامل بازداری، انعطاف‌پذیری، حافظه فعال و خودکنترلی) اثر مستقیمی بر روابط فرازناشویی دارند. کارکردهای اجرائی بازداری، انعطاف‌پذیری و حافظه فعال یا میانجی‌گری نقش خودکنترلی دارای اثر غیرمستقیمی بر روابط فرازناشویی می‌باشند.	بررسی ویژگی‌های شخصیتی هیجان‌خواهی، ناگویی هیجانی و عاطفه منفی، تلویحات مناسبی در جهت کار در حیطه خیانت و عهدشکنی زناشویی در

N	نویسندگان	عنوان مقاله	روش پژوهش	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	راهکارها
۱۰	مومنی، کرمی، حویزی‌زادگان (۱۳۹۶)	رابطه هیجان‌خواهی، عاطفه مثبت و منفی و ناگویی هیجانی با خیانت زناشویی	روش: توصیفی - همبستگی نمونه: دو گروه ۲۰۰ نفری از شهر دزفول ابزار: هیجان‌خواهی، عاطفه مثبت و منفی	متغیرهای عاطفه منفی، ناگویی هیجانی و هیجان‌خواهی به ترتیب پیش‌بین خیانت هستند. در نتیجه افرادی که دارای ویژگی‌های شخصیتی هیجان‌خواهی، ناگویی هیجانی و عاطفه منفی بالا هستند گرایش بیشتری به خیانت زناشویی دارند.	اختیار مشاوران خانواده و زوج درمانگران قرار می‌دهد.
۱۱	اسکندری‌نسب، اندیشمند (۲۰۱۶)	مقایسه حل مساله، تعهد و آمیختگی عاطفی زوجین دارای روابط فرازناشویی و فاقد روابط فرازناشویی	روش: تحقیق علی مقایسه‌ای نمونه: ۸۴ نفر دارای رابطه و ۸۴ بدون رابطه فرازناشویی از شهر کرمان ابزار: عملکرد خانواده، حل مساله، تعهد عاطفی، درگیری عاطفی و کنترل رفتار	نتایج نشان داد که بین این دو گروه از زوجین در حل مساله، تعهد و آمیختگی عاطفی تفاوت معنی‌داری وجود دارد و بیشترین تفاوت در متغیر آمیختگی عاطفی مشاهده می‌شود. به طوری که احساس نگرانی از ایجاد رابطه صمیمی در مورد فرد مقابل به علت نبود عاطفه در خانواده در کودکی، تعهد در رابطه را کم کرده و باعث ایجاد روابط فرازناشویی می‌شود.	باید ریشه عدم آمیختگی عاطفی را به طور بنیادی در خانواده فرد خیانت‌کننده شناسایی و درمان نمود. همچنین مهارت‌های زندگی و برقراری روابط عاطفی، شناخت هیجانات و نحوه پاسخگویی به هیجانات و نحوه برقراری روابط عاطفی و همدلی را آموزش داد.
۱۲	یوسفی، کریمی‌پور، امانی (۱۳۹۵)	بررسی مدل باورهای مذهبی، سبک‌های حل تعارض و تعهد زناشویی با نگرش نسبت به خیانت زناشویی	روش: مدل‌سازی معادلات ساختاری نمونه: ۲۷۹ والدین دانش‌آموزان پلدختر ابزار: پرسشنامه جهت‌گیری مذهبی آذربایجانی، سبک‌های حل تعارض، تعهد زناشویی آدام و نگرش به خیانت زناشویی واتلی	بین باورهای مذهبی و سبک‌های حل تعارض با تعهد زناشویی رابطه مثبت و بین تعهد زناشویی با نگرش نسبت به خیانت زناشویی رابطه منفی و معنادار جود دارد، اما بین سبک‌های حل تعارض و نگرش نسبت به خیانت زناشویی همبستگی مشاهده نگردید. همچنین تعهد زناشویی میانجی رابطه بین باورهای مذهبی، سبک‌های حل تعارض و نگرش نسبت به خیانت زناشویی است.	

راهکارها	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	روش پژوهش	عنوان مقاله	نویسندگان	N
تشویق زوجین به استفاده درست از شبکه مجازی و دنیای مجازی برای افزایش رضایت زناشویی، آگاهی از خطرات شبکه‌های مجازی نوعی بسترسازی برای تحکیم خانواده است.	اعتیاد به اینترنت، احتمال بروز خیانت و به دنبال آن طلاق را در زوجها پیش‌بینی می‌کند. متغیرهای میانجی و تعدیل‌گر در این فرایند، شخصیت افراد، هوش هیجانی، عزت نفس، سطح اجتماعی، زمینه‌های شناختی هستند.	روش: توصیفی - همبستگی، رگرسیون نمونه‌گیری هدفمند ابزار: اعتیاد به اینترنت یانگ ۱۹۹۸ و خیانت اینترنتی آلج ۲۰۰۹	بررسی اعتیاد به اینترنت، میزان استفاده از پیام‌رسان‌های آنلاین و خیانت‌های اینترنتی به عنوان پیش‌آیند طلاق در زوج‌های در آستانه طلاق و مطلقه شهر اصفهان	پیکانیان، فرهادی (۱۳۹۶)	۱۳
زندگی انفرادی در کنار رایانه به تدریج جایگزین زندگی در کنار خانواده می‌شود. حتی این همسران مایل هستند با همسر خود در زندگی مجازی ارتباط داشته باشند تا در واقعیت.	بین استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با رابطه فرازناشویی در دانشجویان رابطه معنی‌داری وجود دارد، ولی با احساس تنهایی رابطه ندارد. استفاده زیاد از شبکه‌های مجازی و فاصله گرفتن از کانون گرم خانواده، باعث سردی روابط بین آنان و عدم توجه به نیازهای یکدیگر شده و تنش‌های عاطفی و جنسی در پی دارد.	روش: توصیفی - همبستگی نمونه: ۱۰۰ دانشجوی متاهل کرمانی ابزار: احساس تنهایی آشر و .. خیانت زناشویی مرامی و خادمی	رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با احساس تنهایی و خیانت زناشویی در دانشجویان	درتاج، رجبیان ده‌زیره، فتح‌اللهی، درتاج (۱۳۹۷)	۱۴
می‌توان از طریق رفع علل گرایش زوجها به روابط فرازناشویی و تقویت عوامل بازدارنده در آنها و محیط کارکردی‌شان، تا حد زیادی احتمال گرایش این افراد را به روابط فرازناشویی کاهش داده و زمینه ثبات سیستم زوجی و نهاد خانواده را فراهم کرد.	علل درون فردی: تنوع‌طلبی جنسی، عدم پای‌بندی مذهبی، کسب اعتماد به نفس، انتقام. علل بین فردی: نارضایتی جنسی، نارضایتی عاطفی و عدم تعهد. علل محیطی: مهیا بودن شرایط خیانت و اختلال در همسرگزینی. عوامل بازدارنده از خیانت: • بازدارنده بین فردی: ارضای عاطفی و ارضای جنسی. • بازدارنده محیطی: رفع تحریک‌کننده‌های محیطی و رهایی از اجبار انتخابی. • بازدارنده‌های درون فردی: پای‌بندی مذهبی.	روش: کیفی و رویکرد پدیدارشناختی (روش تحلیل تفسیری دیکلمان، ... (۱۹۸۹) نمونه: نمونه‌گیری هدفمند، تعداد ۱۲ مرد از میان تمام مردان بی‌وفای شهر شاهین‌دژ در سال ۹۵ ابزار: مصاحبه‌ها و پیاده کردن آن	ادراک مردان بی‌وفا (خیانت) از علل و عوامل بازدارنده از روابط فرازناشویی: یک مطالعه کیفی	چوپانی، سهراب‌فرد فاروق محمدی، اسماعیلی، صمدی‌فرد (۱۳۹۸)	۱۵

راهکارها	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	روش پژوهش	عنوان مقاله	نویسندگان	N
<p>با در نظر گرفتن عوامل زمینه‌ساز، علی و مداخله‌گر در خیانت، می‌توان در پیشگیری و درمان خیانت موفق شد. از میان علل عمده در خیانت، چرخه‌های زندگی است. به این شکل که تولد فرزند یکی از عمده‌ترین علل خیانت می‌باشد. می‌توان با مشاوره‌های مختلف در پیش و حین زندگی، گامی در راستای کاهش خیانت و طلاق برداشت.</p>	<p>سه مقوله هسته‌ای در علل خیانت:</p> <p>• مسائل فردی:</p> <p>(۱) روانشناختی (تنوع‌طلبی و محقق بودن، اثبات خود، لذت و اعتیاد و عشق)،</p> <p>(۲) مسائل گذشته (عشق ناکام گذشته، ادامه روابط قبلی و وجود الگو).</p> <p>• مسائل روابط همسران:</p> <p>(۱) مسائل جنسی و جسمی (عدم توافق جنسی، ناتوانی، عقیمی، سردمزاجی، گرایش جنسی انحرافی و فقدان صمیمیت و بیماری)،</p> <p>(۲) مسائل عاطفی (خلاء عاطفی، عدم درک و همدلی، از بین رفتن عشق، عدم خوشبختی، غفلت)،</p> <p>(۳) ازدواج نامناسب (بدون علاقه، زود هنگام، اختلاف سنی و طبقاتی و فرهنگی)،</p> <p>(۴) سوء رفتار (خشونت کلامی، فیزیکی، تهمت و خیانت)،</p> <p>(۵) عدم حضور همسر (قهر، مأموریت، مسافرت و شیفت شب و زندانی).</p> <p>• مسائل جامعه:</p> <p>(۱) مسائل محیطی (مشروعیت قانونی، مذهبی و الگوسازی رسانه، تقلید، در دسترس بودن اغواگران)،</p> <p>(۲) مسائل اقتصادی (کسب درآمد، ترقی اقتصادی و تجربه امکانات رفاهی).</p>	<p>روش: تحلیل محتوای کیفی</p> <p>نمونه: ۴۲ خانواده از مراجعان به دادگاه‌های مناطقی از شهر تهران</p> <p>ابزار: مصاحبه دموگرافیک و سئوالات نیمه ساختاریافته مربوط به خیانت</p>	<p>علل خیانت زناشویی از دیدگاه زوجین مراجعه‌کننده به دادگاه خانواده: یک مطالعه کیفی</p>	<p>حبیبی، حاجی حیدری (۱۳۹۴)</p>	<p>۱۶</p>

راهکارها	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	روش پژوهش	عنوان مقاله	نویسندگان	N
	<p>تجربه‌گرایی، خودشیفتگی، روان‌رنجورخویی، عصبیت بالا، اعتمادپذیری و وجدان‌گرایی پایین پیش‌بین خیانت است. علت بیشترین میزان بی‌وفایی ماهواره و فیلم پورن، عدم برآوردن توقعات ازدواج و نیازهای عاطفی (عدم وجود صداقت، محبت، گفتگو و بی‌آلایشی)، جنسی (تنوع هیجانی جنسی، علاقه مفرط به رابطه عاشقانه با فرد خارجی، ناراضی‌تی جنسی) است. در بحث مشکلات رابطه، ناراضی‌تی از رابطه فعلی، حس انتقام، خشم یا حسادت، احساس عدم امنیت در رابطه، بلوغ‌نایافتگی و کمبود تعهد، ازدواج‌های تحمیلی و مصلحتی، ناتوانی در کنترل وسوسه‌ها، در دسترس نبودن همسر) و در زوج‌های بدون فرزند بیشتر است، شغل‌های مغازه‌دار و راننده، عوامل فرهنگی و اقتصادی (عدم حمایت مالی برای زنان) و میزان تحصیلات موثر است.</p>	<p>روش: توصیفی - تحلیلی، تحلیل با استفاده از Smart PLS2 و مربعات جزئی نمونه: ۱۰۰ مرد و زن مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره استان گلستان ابزار: نتو، الگوهای ناسازگار اولیه و خوش‌بینی - بدبینی و توجیه خیانت</p>	<p>ارتباط ویژگی‌های شخصیت، الگوهای ناسازگار اولیه، خوشبینی و بدبینی با توجیه خیانت زناشویی در افراد متأهل</p>	<p>عنایت غلام‌پور، عبدالله‌زاده، امیرشاهی، ثناگو (۱۳۹۶)</p>	۱۷
	<p>در خیانت به عنوان شورش، عوامل مربوط به فرد آسیب‌دیده (بیمار جسمی - اعتیاد، ...) و پیمان‌شکن (اختلال شخصیت و...)، عوامل بیرونی (مالی ...)، عوامل مربوط به رابطه زناشویی، عوامل مستعدکننده: جمعیت‌شناختی (جنسیت، دینداری...)، بین فردی (عدم رضایت و سازگاری زناشویی) و درون فردی (ساختارهای روانی، جنسی...)، عوامل زمینه‌ساز (جنس، نژاد...)، گرایش (انکار خطر و تعارض)، تسریع‌کننده (دوسوگرایی، ...)، عوامل افشاء: (احساس گناه، ...) موثر است.</p>	<p>روش: توصیفی - تحلیلی، گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای با استفاده از ابزارهایی مانند کتاب‌ها، مقاله‌ها، تحقیقات پیشین و اینترنت</p>	<p>خیانت زناشویی: کاوشی در دیدگاه‌ها، عوامل و پیامدها</p>	<p>صمدی کاشانی، پورقناد و زمانی زارچی (۱۳۹۸)</p>	۱۸

راهکارها	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	روش پژوهش	عنوان مقاله	نویسندگان	N
<p>با تقویت زمینه‌های کنترل عینی در ویژگی‌های شخصی و موقعیتی و زمینه‌های کنترل درونی در خردمایه‌های دینی و عذاب وجدان و همچنین کنترل بیرونی در سیستم‌های حقوقی و برخورد‌های دولتی می‌توان امید داشت که زمینه‌های خیانت کاهش یابد.</p>	<p>برخی محمل‌ها و قابلیت‌ها در بروز خیانت مثل ویژگی‌های شخصی: زیبایی ظاهری، اشتهاهای زیاد جنسی، پول زیاد، موقعیت شغلی، توانایی در جذب احساسات طرف مقابل، ویژگی‌های موقعیتی: رفت و آمدها و مجاورت مکانی و جغرافیایی، فضای باز احساسات عاطفی، ارتباط عادی با جنس مخالف در کنار ضعف زمینه‌های کنترل درونی مثل درونمایه‌های دینی و اخلاقی و کنترل بیرونی مثل ضعف عملکرد عوامل بازدارنده حقوقی، قانونی و اجرایی موثر است.</p>	<p>روش: کیفی نمونه: تحلیل مضمون دیدگاه‌های ۱۰ زن و ۱۰ مردی که درگیر خیانت و بی‌وفایی شدند.</p>	<p>زمینه‌های روابط فرازناشویی در ایران؛ مورد مطالعه شهر تهران</p>	<p>شرف‌الدین، صالحی‌زاده (۱۳۹۵)</p>	<p>۱۹</p>
<p>حسادت در همه زنان باردار و غیرباردار وجود دارد و خیانت عاطفی از جنسی، آسیب‌زننده‌تر است.</p>	<p>نتایج نشان داد که زنان باردار و غیرباردار، به رقیب عاطفی یا جنسی خود حسادت می‌کردند، ولی میزان حسادت در رقیب عاطفی بیشتر از رقیب جنسی است. رقیب جذاب یکی از مهمترین عوامل خیانت است.</p>	<p>روش: علی مقایسه‌ای نمونه: تعداد ۱۳۲ نفر در دو گروه باردار و غیرباردار ابزار: مصاحبه</p>	<p>انتظار یا رقابت؟ پاسخ‌های حسادت در زنان باردار و غیرباردار</p>	<p>ماسر و بانک (۲۰۱۹)</p>	<p>۲۰</p>
	<p>حسادت عاشقانه (شناختی، هیجانی، رفتاری) و هیجان‌خواهی (شدت هیجان و میل به تنوع‌طلبی)، حسادت عاشقانه کل، شدت هیجان و حسادت رفتاری بیشترین سهم را در پیش‌بینی بعد مسائل جنسی عاطفی و خشم از میل به خیانت داشتند. در خصوص میل به خیانت (کل) نیز حسادت عاشقانه (کل)، حسادت رفتاری و شدت هیجان به ترتیب بیشترین قدرت پیش‌بینی را دارند.</p>	<p>روش: همبستگی نمونه: تعداد ۱۵۰ زن متأهل ابزار: میل به خیانت، حسادت چندگانه و هیجان‌خواهی</p>	<p>پیش‌بینی میل به خیانت براساس حسادت عاشقانه و هیجان‌خواهی در زنان متأهل</p>	<p>شفیعی و اعتمادی (۲۰۱۸)</p>	<p>۲۱</p>

راهکارها	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	روش پژوهش	عنوان مقاله	نویسندگان	N
	<p>بیشترین علل بحرانی خیانت، فقدان اعتماد، تعهد، برقراری ارتباط، میزان احساسات و روابط جنسی است (TCS). میزان سطح هورمون ACTH و سطح درگیری نورایی نفرین و اپی نفرین در بحران خیانت موثر است.</p>	<p>روش: کمی با پرسشنامه ساختاریافته نمونه: ۱۹۵ نفر</p>	<p>TCS مقصر است: طلاق و تاثیر آن بر سلامت جسمی و روانی</p>	<p>زینل‌دین (۲۰۱۹)</p>	۲۲
	<p>۳۰ درصد این افراد در روابط خارج زناشویی شرکت کردند. نتایج نشان داد که عدم پذیرش هنجاری در بین زنان و مردان کمتر از تمایل به شرکت در روابط جنسی خارج از ازدواج است. ترس از ایدز عامل مهمی در این زمینه نبود. فقط در بین زنان، نابرابری با رفتارهای خارج از ازدواج همراه بود. تأثیر نابرابری مستقل از تأثیر نارضایتی رابطه‌ای، نارضایتی جنسی بود.</p>	<p>روش: مطالعه توصیفی همبستگی نمونه: ۸۲ مرد و ۱۳۳ زن متاهل ۴۱ ساله ابزار: پرسشنامه نیمه ساختاریافته</p>	<p>برابری، عدم پذیرش هنجاری و روابط فرازناشویی</p>	<p>کارن، پرنیز، برام، بانک، وانی پرن (۲۰۱۳)</p>	۲۳
<p>نیاز به مفهوم‌سازی جدید در رابطه نگرش رفتاری (EMSP-EMS) است.</p>	<p>علل طلاق در چهار دسته: عوامل: پس‌زمینه اجتماعی، ازدواج، آمادگی شخصی و تفاوت‌های جنسیتی و جنس. خصوصیات ازدواج و آمادگی شخصی در درک EMS از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مجاز بودن رابطه جنسی قبل از ازدواج بیشترین همبستگی را با نگرش تمایل جنسی خارج از ازدواج (EMSP) دارد.</p>	<p>روش: توصیفی - مروری نمونه: ۱۲ مقاله نظرسنجی در مورد این روابط و مقالات تجربی</p>	<p>رابطه جنسی فرازناشویی (EMS): مقاله مروری</p>	<p>تامپسون (۲۰۱۰)</p>	۲۴

راهکارها	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	روش پژوهش	عنوان مقاله	نویسندگان	N
	<p>روابط فرازناشویی مردان بیشتر جنسی است و زنان بیشتر احساساتی هستند. زنان درگیر در روابط فرازناشویی نسبت به هم‌تایان مرد خود ناراضی‌تری نشان می‌دهند. برای هر دو جنس، آنهایی که روابط فرازناشویی دارند، بیشترین ناراضی‌تری زناشویی را گزارش می‌کنند. در مجموع، به نظر می‌رسد نقش‌های جنسی سنتی که بر ابزار تمایلات جنسی و احساسات در روابط فرازناشویی و زناشویی تأثیر می‌گذارند، در روابط خارج از ازدواج نیز نقش دارند.</p>	<p>روش: توصیفی - همبستگی، رگرسیون نمونه: نمونه‌گیری هدفمند از ۳۰۰ زن و مرد ابزار: پرسشنامه خودساخته در مورد روابط زناشویی و فرازناشویی</p>	<p>تفاوت‌های جنسی در نوع روابط فرازناشویی و ناراضی‌تری زناشویی</p>	<p>گلس و رایبت (۲۰۱۱)</p>	<p>۲۵</p>
	<p>زن و مرد این توجیحات را در چهار عامل می‌دانند: جنسی، روابط عاشقانه، صمیمیت عاطفی و غریزه. زنان کمتر توجیحات جنسی و بیشتر توجیحات عشق را قبول داشتند. هماهنگی رفتار و نگرش در رابطه بین توجیه جنسی و درگیری جنسی برای هر دو جنس نشان می‌دهد که مردان جنس و عشق را از هم جدا می‌کنند. برای هر دو جنس، آنهایی که روابط فرازناشویی دارند، بیشترین ناراضی‌تری زناشویی را گزارش می‌کنند.</p>	<p>روش: توصیفی - همبستگی، رگرسیون نمونه: نمونه‌گیری هدفمند از ۳۰۰ زن و مرد ابزار: پرسشنامه خودساخته ۱۷ سئوالی در مورد دلیل روابط فرازناشویی</p>	<p>توجیحات روابط خارج از ازدواج: ارتباط بین نگرش‌ها، رفتارها و جنسیت</p>	<p>گلس و رایبت (۲۰۱۰)</p>	<p>۲۶</p>
	<p>نتایج حاکی از آن است که افراد دارای سوابق تحصیلی بالاتر و بدون سابقه حضور در کلیسا نسبتاً بیشتر در روابط خارج از ازدواج درگیر هستند. به نظر می‌رسد عوامل تعیین‌کننده رفتار جنسی خارج از ازدواج و وابسته به عشق رمانتیک برای هر دو جنس کاملاً مشابه است.</p>	<p>روش: توصیفی همبستگی نمونه: ناهمگن ۲۵۰ نفری ابزار: پرسشنامه روانشناختی، جمعیت‌شناختی خودساخته</p>	<p>رابطه جنسی خارج از ازدواج در هلند: انگیزه‌ها در زمینه اجتماعی و زناشویی</p>	<p>بوون (۲۰۰۹)</p>	<p>۲۷</p>

N	نویسندگان	عنوان مقاله	روش پژوهش	عوامل زمینه‌ساز بروز خیانت	راهکارها
۲۸	سینگ، کریشنا والتون، بانی، ویلیامز، شرود (۲۰۱۱)	مجاز بودن روابطه فرازناشویی: شرایط و شرایط احتمالی	مدل تئوری مورد آزمایش، اقتباسی از تئوری Miller (1973) است. داده‌های مورد استفاده برای آزمایش این مدل نظری از نظرسنجی حدود ۱۴۰۰ نفر توسط مرکز تحقیقات ملی عقاید انجام شده است.	یافته‌ها حاکی از آن است که بهترین متغیر برای توضیح مجاز بودن رابطه جنسی فرازناشویی، مجاز بودن رابطه جنسی قبل از ازدواج بود. طبقه اجتماعی به عنوان یک متغیر مستقل در توجیه اجازه رابطه جنسی فرازناشویی تأثیر اندکی دارد. تأثیر دینداری بر مجاز بودن رابطه جنسی فرازناشویی منفی بوده است.	

برای سنجش خیانت یا روابط فرازناشویی، از ابزارهای مختلفی استفاده شده است، به‌طور مثال ابزارهای استعداد خیانت، گرایش به روابط فرازناشویی وائلی، سنجش خیانت زناشویی، خیانت زناشویی بیرامی- خادمی (۱۳۹۲)، خیانت اینترنتی آلیج (۲۰۰۹)، نگرش به روابط فرازناشویی (ویتلی، ۲۰۰۶)، مسائل رابطه‌ای^۱، وضعیت جنسی گلوبمیک، ضربه عشق، پرسشنامه‌های خودساخته و مصاحبه‌های کیفی از زوجین در معرض روابط فرازناشویی و فاقد روابط فرازناشویی در مطالعات به کار رفته است.

با توجه به یافته‌های پژوهش، عوامل زمینه‌ساز متعددی در گرایش به روابط فرازناشویی در مقالات مختلف بیان شده است، که می‌توان آنها را با نگاهی جدید و جامع‌تر تنظیم کرد. به طوری که عوامل زمینه‌ساز مختلف روی آوردن افراد به روابط فرازناشویی یا خیانت، به عوامل زمینه‌ساز کلی و جزئی تقسیم شده که در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. عوامل زمینه‌ساز کلی و جزئی روی آوردن به خیانت یا روابط فرازنشویی

عوامل کلی زمینه‌ساز در خیانت		عوامل جزئی زمینه‌ساز گرایش به خیانت	
عوامل فردی	عوامل روانشناختی	عوامل جمعیت‌شناختی	
		جنس، سن، تحصیلات، نژاد، شغل	
		شخصیتی	روان‌رنجورخویی، تجربه‌گرایی، برون‌گرایی، پذیرش، توافق‌پذیری، وجدانی بودن و وظیفه‌شناسی، صفات تاریک شخصیت (جامعه‌سنیزی، خودشیفتگی و ماکیاوول‌گرایی)، مشارکت‌جویی، مسئولیت‌پذیری، قانون‌گرایی، سبک دلبستگی ناایمن و اجتنابی، تنوع‌طلبی، بی‌اشتیاقی اخلاقی، دوسوگرایی و انکار خطر.
		هیجانی	هوش هیجانی، آمیختگی هیجانی، ناگویی هیجانی، هیجان‌خواهی، حس کنج‌کاوی، احساس تنهایی، تنوع هیجانی جنسی، علاقه مفرط به رابطه عاشقانه با فرد خارجی.
عوامل بین فردی (درون رابطه)	عوامل روانشناختی	شناختی	حل مساله، سبک‌های حل تعارض، توجیه عقلی، محق بودن.
		رفتاری	کارکردهای اجرایی (بازداری، انعطاف‌پذیری، حافظه فعال و خودکنترلی)، سیستم فعال‌ساز رفتاری (حساسیت به پاداش و لذت)، ضعف کنترل درونی (ضعف درون‌نمایه‌های دینی و اخلاقی)، عدم دینداری، عدم اعتماد به نفس، اثبات خود.
		عوامل زیستی	اشتهای جنسی، رهاسازی دوپامین، ناتوانی جنسی، عقیمی، سردمزاجی، هورمون‌های افسردگی.
عوامل بین فردی (درون رابطه)	پیشینه روابط	شرایط انتخاب	ازدواج نامناسب، ازدواج بدون علاقه، اختلال در همسرگزینی، زود هنگام، اختلاف سنی و طبقاتی و فرهنگی، ازدواج‌های تحمیلی و مصلحتی.
		مسائل گذشته	عشق ناکام گذشته، ادامه روابط قبلی، تجربه شکست عاطفی
	عوامل زیستی	ظاهر همسر	زیبایی ظاهری فرد مقابل، هیکل همسر.
		بیماری همسر	بیماری جسمی همسر، اختلالات جنسی همسر، اختلال شخصیت و اختلالات بالینی (افسردگی، فوبی و روانپریشی)، مصرف مواد، دارو و الکل، فرزنددار نشدن، گرایش جنسی انحرافی.
	عوامل روانشناختی	شناختی	برآورده نشدن انتظارات و توقعات ازدواج، مثل نداشتن فرزند، عدم توافق، مثل عدم توافق در رابطه جنسی.
		عاطفی	عدم سازگاری و رضایت زناشویی، فقدان صمیمیت، عدم وجود صداقت و محبت، عدم تعهد، احساس عدم امنیت در رابطه، بلوغ نایافتگی و کمبود تعهد، خلاء عاطفی، عدم درک و همدلی، از بین رفتن عشق، عدم احساس خوشبختی، عشق (میزان صمیمیت، شور و اشتیاق، تعهد و تصمیم)، حساسیت میان فردی، نارضایتی از رابطه فعلی، حس انتقام، خشم یا حسادت.
رفتاری		غفلت از رابطه، کیفیت بد رابطه (نبود گفتگو و بی‌آلایشی، خشونت کلامی، فیزیکی، تهمت و خیانت، قهر)، در دسترس نبودن همسر، مشکل کیفیت رابطه جنسی (تعداد برقراری رابطه جنسی، زمان ارضاء و ...).	

عوامل کلی زمینه‌ساز در خیانت		عوامل جزئی زمینه‌ساز گرایش به خیانت	
عوامل بیرونی	عوامل محیطی	فضای فیزیکی	رفت‌وآمدها و مجاورت مکانی و جغرافیایی با فرد مقابل.
		فضای ارتباطی	فضای باز احساسات عاطفی (تحریک‌کننده‌های محیطی)، ارتباط عاطفی
		فضای مجازی	عادی با جنس مخالف در محیط کار و در دسترس بودن اغواگران. ماهواره، اینترنت و فیلم پورن، شبکه‌های اجتماعی مجازی، فیس بوک، توئیتر و اینستاگرام و ...
		شرایط شغلی	مأموریت، مسافرت و شیفت شب و نبود همسر.
		عوامل خانوادگی	سبک تربیتی
عوامل اجتماعی	عوامل فرهنگی	فرهنگ شهروندی، الگوسازی رسانه، تقلید اجتماعی و وجود الگو.	
	عوامل اجتماعی	مشروعیت قانونی و مذهبی رفتار خیانت، ضعف عملکرد عوامل بازدارنده حقوقی، قانونی و اجرایی (وجود کنترل بیرونی).	
	عوامل اقتصادی	ثروت: کسب درآمد، ترقی اقتصادی و تجربه امکانات رفاهی. شغل: موقعیت شغلی، ارتقاء شغلی، راننده و فروشنده.	

اطلاعات مندرج در جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که عوامل زمینه‌ساز گرایش به خیانت به عوامل کلی زمینه‌ساز خیانت، عوامل فردی، عوامل بین فردی (درون رابطه) و بیرون از رابطه تقسیم می‌شود. در زیرمجموعه این چهار عامل کلی، عوامل دیگری نیز وجود دارد. به طوری که عوامل فردی گرایش به خیانت به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی، عوامل روان‌شناختی، عوامل زیستی تقسیم می‌شود. عوامل بین فردی یا در درون رابطه با همسر به عوامل پیشینه روابط، زیستی، روان‌شناختی طبقه‌بندی می‌شود. عوامل بیرون از رابطه نیز به عوامل محیطی، خانوادگی، عوامل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی طبقه‌بندی می‌شود.

۴. نتیجه‌گیری

با بررسی کلی مقالات استخراج شده در این پژوهش، شاید بتوان گفت که در مقالاتی که از روش توصیفی-همبستگی استفاده شده، به دلیل داشتن مبنای نظری اولیه و به نوعی داشتن یک نوع سوگیری در هر مقاله، عامل اصلی و مهم گرایش به خیانت و روابط فرزاناشویی را همان مبنای نظری خود قرار دادند و به عوامل دیگر کمتر پرداخته شده و یا مورد غفلت واقع شده است. هرچند که تک‌تک موارد مطرح شده از عوامل زمینه‌ساز در گرایش افراد به خیانت و روابط فرزاناشویی است، ولی نمی‌توان در هر مقاله، هر متغیر را مهمترین عامل در گرایش به خیانت دانست، زیرا بنا به نمونه آماری مورد تحقیق و ابزارهای مختلفی که در هر تحقیق استفاده شده است، قابلیت تعمیم آن می‌تواند مربوط به همان جامعه مورد نظر باشد. این در صورتی است که در مقالات کیفی و کتابخانه‌ای که

بدون پیشینه نظری خاص به پژوهش پرداخته‌اند، در نتیجه به همه عوامل زمینه‌ای که در احتمال بروز خیانت یا روابط فرازناشویی می‌تواند نقش داشته باشد، بدون هیچ سوگیری پرداخته شده است. این مطلب باعث می‌شود که با نگاهی جامع به عوامل مختلف فردی، اجتماعی و... پرداخته شود.

در مقالات شماره ۱ و ۲ و ۳، به بررسی رابطه بین سبک‌های دلبستگی و احتمال بروز خیانت پرداخته شده که در مقاله ۱ علاوه بر این متغیر به سبک‌های تربیتی نیز اشاره شده است. سبک‌های والدینی استبدادی، آزادگذار و بی‌اعتنا باعث دلبستگی نایمن شده که گرایش به خیانت زناشویی را افزایش می‌دهد. مقاله ۲، عمده دلایل خیانت‌های زناشویی را ویژگی‌های شخصیتی زوجین بیان می‌کند. شخصیت روان‌رنجور به علت کم‌رویی، اضطراب و آسیب‌پذیر بودن در تعاملات، برای گرایش به خیانت محتمل‌تر و برون‌گرایی، توافق‌پذیری و وجدانی بودن را موجب کاهش گرایش به خیانت می‌داند. در تبیین این مساله می‌توان گفت که ویژگی‌های شخصیتی صفات پایداری هستند که در طول زندگی زوجین از یک طرف می‌توانند زمینه‌ساز رضایت و سازگاری و از سوی دیگر خطر ساز در ثبات ازدواج باشند (برون‌گراها، توافق‌پذیری و وجدانی بودن در برابر مشکلات ازدواج سازگاری بیشتری از خود نشان می‌دهند). از طرف دیگر، رابطه منفی دلبستگی ایمن و رابطه مثبت دلبستگی نایمن (با تجربه طرد و فقدان در روابط اولیه)، در شکل‌گیری روابط صمیمانه‌ی دوران بزرگسالی نیز مشکل ایجاد می‌کند. چنین افرادی یا تمایل به وابستگی بیش از حد دارند یا تلاش می‌کنند از برقراری روابط صمیمانه و نزدیک و متعهدانه اجتناب کنند که هر دو این روابط در طول زمان ممکن است به نقض پیمان‌های زناشویی منتهی شود. مقاله ۳ به این نکته می‌پردازد که در دلبستگی اضطرابی، روابط صمیمی را انکار می‌کنند. این تردید مداوم در ارزیابی خود به عنوان یک همسر باعث می‌شود که الگوی ضعیفی را در رابطه شکل دهند. همچنین افراد دارای طرح‌واره‌های ناسازگار، بی‌ثباتی در افکار و رفتار و پردازش اطلاعات به صورت نادرست، در روابط با همسر احساس طرد و ناامنی دارند.

مقاله ۴ به صفات تاریک شخصیت (جامعه‌ستیزی، خودشیفتگی، ماکیاوول‌گرایی^۱) پرداخته و معتقد است که شخصیت‌های فاقد همدلی و دارای قساوت با احتمال بروز خیانت مرتبط هستند (اسمیت، ۲۰۰۴، به نقل از: بشرپور و میری، ۱۳۹۷). سه صفت تاریک شخصیت، با بی‌اشتیاقی

۱. یک صفت شخصیت با نگرش‌های بدگمانی و بی‌اعتمادی و ناتوانی در تشخیص هیجان‌های دیگران مشخص می‌شود. این افراد حتی در موقعیت‌های هیجانی، کاملاً خونسرد و بی‌احساس هستند و تحت تاثیر برانگیختگی‌های دیگران قرار ندارند.

اخلاقی رابطه مثبت دارند. این سه صفت، باعث اختلال شخصیت در فرد شده و دید واقع‌بینانه و وجدان اخلاقی و احترام به حقوق دیگران و تعهد اخلاقی و هوش اخلاقی را در فرد پایین می‌آورد. تعهد زناشویی یکی از ابعاد مهم تعهد اخلاقی است. در نظریه خودمهارگری فردوسن و هیرشی (۱۹۹۰)، به نقل از: بشرپور و میری (۱۳۹۷) افراد با درونی کردن ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی، خود را در مقابل رفتارهای انحرافی مصون می‌کنند. در این مقاله بی‌اشتیافی اخلاقی (بندورا معتقد است که فرد از معیارهای اخلاقی درونی شده، سرپیچی می‌کند) نقش واسطه را عمل می‌کند.

سیستم‌های بازداری و فعال‌ساز رفتاری، در گروه‌های عادی زوجین درگیر در خیانت متفاوت است. مقاله ۸ به این نکته پرداخته است که انسان در طولانی مدت نمی‌تواند روابط جنسی خود را به شکل تک همسری ادامه دهد و وفاداری به همسر یک عقیده غیرعادلانه است. این نتایج با اعتقاد گلس و رایت (۱۹۹۷، ص ۷۸۷) در مورد عوامل روابط نامشروع هم‌سو است. به طوری که تجارب آنی با سیستم مغزی در ارتباط بوده و حساسیت بالای سیستم فعال‌ساز یا سیستم انگیزشی، حساسیت فرد را در گرفتن پاداش تحت تاثیر قرار می‌دهد. زوجینی که سیستم بازداری رفتار آنها بالا است، بیشتر درگیر خیانت هستند، که به نوعی با نتایج مقاله ۲۳ در ارتباط است. در مقاله ۹ بیان می‌شود که در حیطه‌ی روابط زناشویی، کنترل اجرایی (بازداری، انعطاف‌پذیری، حافظه فعال) تغییر شکل انگیزش را در پی دارد. خودکنترلی به نوعی هسته اصلی خود است که در فرد توانایی رها کردن لذات کوتاه مدت را به منظور دنبال کردن اهداف بلندمدت در پی دارد. سایر مقالات به بحث‌های هیجانی و سبک‌های حل مساله و حل تعارض، شبکه‌های مجازی پرداخته‌اند.

در مقالات کیفی عوامل زمینه‌ساز متعددی مطرح شده است که آنها را به چند بخش می‌توان تقسیم کرد. عوامل زمینه‌ساز گرایش به خیانت به عوامل کلی زمینه‌ساز خیانت، عوامل فردی، مربوط بین فردی (درون رابطه) و عوامل بیرون از رابطه تقسیم می‌شود. در زیرمجموعه این چهار عامل کلی، عوامل دیگری نیز وجود دارد. عوامل فردی گرایش به خیانت به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی (جنس، سن، تحصیلات، نژاد، شغل)، عوامل روان‌شناختی (صفات و ویژگی‌های شخصیتی، عوامل شناختی، هیجانی، رفتاری و مسائل گذشته) و عوامل زیستی مثل هورمون‌ها اشاره دارد. صفات و ویژگی‌های شخصیتی (مثل روان‌رنجورخویی، تجربه‌گرایی، برون‌گرایی، پذیرش، توافق‌پذیری، وجدانی و...)، عوامل هیجانی (آمیختگی هیجانی، ناگویی هیجانی، هیجان‌خواهی، حس کنجکاوی، احساس تنهایی، تنوع هیجانی جنسی و...)، عوامل شناختی (حل مساله، سبک‌های حل تعارض، توجیه عقلی، محق بودن) و زمینه‌های رفتاری (کارکردهای اجرایی، سیستم فعال‌ساز

رفتاری، ضعف کنترل درونی و...) در بخش جزئیات عامل زمینه‌ساز کلی فردی قرار می‌گیرند. از عوامل بین فردی یا در رابطه با همسر، به عوامل پیشینه رابطه (پیشینه روابط و شرایط ازدواج) زیستی (ظاهری، جنسی و بیماری همسر)، عوامل روان‌شناختی (عوامل شناختی، عاطفی، رفتاری) و عامل پیشینه روابط قبلی (عشق ناکام قبلی و...)، عامل شرایط ازدواج (ازدواج نامناسب، ازدواج بدون علاقه، اختلال در همسرگزینی، و...) طبقه‌بندی می‌شود که از عوامل شناختی (برآورده نشدن انتظارات و توقعات ازدواج، همچون نداشتن فرزند)، عوامل عاطفی (عدم سازگاری و رضایت زناشویی، فقدان صمیمیت، عدم وجود صداقت و محبت و...)، عامل رفتاری (غفلت از رابطه، کیفیت بد رابطه و...) می‌توان نام برد. عوامل بیرون رابطه نیز به عوامل محیطی (فضای فیزیکی، فضای ارتباطی عاطفی، فضای ارتباطی مجازی، شرایط شغلی)، عوامل خانوادگی (سبک‌های تربیتی)، عوامل اقتصادی (شغل و ثروت)، فرهنگی (فرهنگ شهروندی، الگوسازی رسانه، تقلید اجتماعی و وجود الگو) و اجتماعی (مشروعیت قانونی و مذهبی رفتار خیانت، ضعف عملکرد عوامل بازدارنده حقوقی، قانونی و اجرایی) طبقه‌بندی می‌شود.

حمیدی و همکاران (۱۳۹۳)، عوامل گرایش افراد به خیانت را چند بعدی می‌دانند و معتقد هستند که صرفاً نمی‌توان عوامل زمینه‌ساز خیانت زناشویی را به یک بعد اختصاص داد.

در حیطه‌ی فردی عوامل زمینه‌ساز متعددی به صورت کلی و جزئی مطرح شده است، ولی به نظر می‌رسد مهمترین عامل که در چندین مقاله مطرح شده، هیجان‌خواهی، تجربه‌پذیری و تنوع‌طلبی است که فرد را وامی‌دارد تا رابطه با دیگران را تجربه کند و ارتباط با یک نفر را خسته‌کننده می‌داند. در مقالات متعددی به نقش باورهای مذهبی به عنوان عامل فردی و بازدارنده‌ی روابط فرازناشویی تاکید شده است. همچنین در پژوهش‌های برور و همکاران (۲۰۱۵)، از ویژگی‌های شخصیتی نظیر ماکیاویلیسم و تنوع‌طلبی به عنوان یکی از مهمترین عوامل تاثیرگذار بر گرایش زوج‌ها به سمت خیانت یاد کرده‌اند. در تبیین این عامل می‌توان گفت که هرچه سطح تنوع‌طلبی افراد بیشتر باشد، تمایلات به تجربه ارتباط با افراد مختلف بیشتر خواهد بود. در واقع چنین افرادی لذت ارتباط‌های متنوع برایشان به حدی است که تدوام و امنیت زندگی زناشویی خود را نیز در معرض خطر قرار می‌دهند. همچنین وجود باورهای مذهبی علاوه بر اینکه یک عامل بازدارنده است، نبود آن زمینه را برای گرایش به روابط فرازناشویی فراهم می‌کند.

در حیطه روابط بین فردی، مهمترین عامل، عدم رضایت از رابطه جنسی و عاطفی و پایین بودن تعهد بین فردی، بیان شده است. همچنین افرادی که وارد روابط فرازناشویی می‌شوند، همسرانشان

را فاقد هرگونه جذابیت و مهارت جنسی می‌دانند و پیوندشان را سرشار از کسالت می‌دانند. وجود این مساله به تدریج زمینه‌ای را فراهم می‌کند که فرد به مرور فضا را برای ورود به روابط فرازنشویی فراهم کند. زوج‌هایی که در برقراری و پیوند توأم با صمیمیت موفق نیستند که به رضای یکدیگر در این زمینه بپردازند نیز احتمال گرایش آنها به روابط فرازنشویی بیشتر است. ایندور و همکاران (۲۰۱۵)، معتقدند که مشکلات ارتباطی به ویژه اختلال در روابط عاطفی و جنسی زوج‌ها در گرایش به سمت خیانت موثر است. همچنین وجود محیط مناسب در کنار این عوامل مهمترین عامل گرایش به خیانت می‌باشد. نیازهای عاطفی و جنسی یکی از مهمترین نیازهای بشری است. زمانی که رابطه زوجی توانایی رضای این نیازها را ندارد، فرد به روابط فرازنشویی روی می‌آورد. البته در این عامل بین فردی نیز تعهدات مذهبی به عنوان عامل بازدارنده عمل می‌کند.

در عوامل برون فردی، مهمترین عامل دخیل در بروز خیانت، محیط نزدیک یا خلوتی است که در جوار فرد سوم وجود دارد، به طوری که شرایط محیطی برای فرد خیانت‌کننده فراهم می‌شود. این محیط می‌تواند، شرایط فیزیکی یا مجازی داشته باشد. آزادی‌های مفرط در محیط‌های فیزیکی، به ویژه مجازی شرایط لازم برای روابط فرازنشویی را زیاد می‌کند. علاوه بر این مورد هرگونه اجبار در فرایند ازدواج و انتخاب همسر، احتمال وقوع خیانت در بین زوج‌ها را افزایش می‌دهد، زیرا افراد در شکل دادن به چنین روابطی احساس اجبار می‌کنند و در برقراری صمیمیت و تعهد بین فردی دچار مشکل می‌شوند. کنترل بیرونی نیز یکی از مهمترین عواملی است که در فرد انگیزه‌ی انجام یک عمل یا رفتار را کم می‌کند. کنترل بیرونی از طریق قوانین و شرایط شرعی، قانونی و حقوقی وجود ندارد و مهمتر از همه رسانه‌ها و شیوه‌های تبلیغاتی نیز به نوعی باعث الگو برداری افراد می‌شوند.

از مواردی که اسلام در پرهیز از روابط فرازنشویی و نامشروع مطرح می‌کند، از میان آنها، روایاتی چند را می‌توان بیان کرد. از آن جمله مساله تنوع‌طلبی است. در روایات کسی که حدّ اعتدال در مسائل جنسی را رعایت نمی‌کند و به دنبال طلاق‌ها و ازدواج‌های مجدد است، مذمت و نکوهش شده است، که به ذکر چند نمونه بسنده می‌شود:

الف. پیامبر اکرم (ص) فرمود: «از سه چیز پس از مرگم بر امت خود ترسانم: (۱) گمراهی پس از هدایت‌یافتگی و شناخت حق از باطل، (۲) فتنه‌های گمراه‌کننده، (۳) شکم‌بارگی و زیاده‌روی در لذّات جنسی» (ابن بابویه، ۱۳۷۸ق، ج ۲، ص ۱۲۷).

امیرالمؤمنین (ع) پیوسته از گفتگو و اختلاط با زنان نامحرم نهی می‌کردند؛ چنان که در روایتی فرموده‌اند: «عِبَادَ اللَّهِ اعْلَمُوا ... مُحَادَثَةُ النِّسَاءِ تَدْعُو إِلَى الْبَلَاءِ وَ يَزِيغُ الْقُلُوبَ وَ الرَّمَقُ لَهُنَّ يَخْطَفُ نُورَ

أَبْصَارِ الْقُلُوبِ وَ لَمَحُ الْعُيُونِ مَصَانِدُ الشَّيْطَانِ»، «ای بندگان خدا! بدانید که ... گفتگو با زنان [نامحرم] سبب نزول بلا خواهد شد و دل‌ها را منحرف می‌سازد. پیوسته به زنان چشم دوختن نور دیده دل‌ها را خاموش می‌گرداند و همچنین با گوشه چشم [به زنان] نگاه کردن، از حيله‌ها و دام‌های شیطان است» (نوری، ۱۳۲۰ق، ج ۱۴، ص ۲۷۳، باب ۸۳، ح ۲؛ ابن شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۱۴۹). همچنین فرموده‌اند: «مَنْ فَآكَهُ امْرَأَةٌ لَا يَمْلِكُهَا [حَبَسَهُ اللَّهُ] بِكُلِّ كَلِمَةٍ كَلَّمَهَا فِي الدُّنْيَا أَلْفَ عَامٍ»، «هر کس با زن نامحرمی شوخی کند، برای هر کلمه که با او در دنیا گفته است، خداوند او را هزار سال زندانی می‌کند» (حر عاملی، ۱۰۳۳ق، ج ۲۰، ص ۱۹۸، باب ۱۰۶، ح ۲۵۴۱۸).

یکی دیگر از لوازم ارتباط، دست دادن و مصافحه است. اسلام چنین عملی را بین دو نامحرم حرام و خلاف شرع می‌داند. رسول خدا(ص) در این باره می‌فرماید: «مَنْ صَافَحَ امْرَأَةً حَرَامًا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَغْلُوبًا ثُمَّ يُؤْمَرُ بِهِ إِلَى النَّارِ»، «هر کس با زن نامحرمی دست دهد، روز قیامت زنجیر شده محشور می‌گردد. سپس امر می‌شود تا او را به آتش جهنم بیندازند». هرگونه تماس غیرشرعی با نامحرم حرام می‌باشد و خطرناک‌ترین چیزی است که حرمت‌ها را در هم می‌شکند (حر عاملی، ۱۰۳۳ق، ج ۲۰، ص ۱۹۸، باب ۱۰۶، ح ۲۵۴۱۸).

همچنین در نقد حضور در مکان‌های فیزیک نزدیک و خلوت، پیامبر(ص) فرمودند: «لا یخلون رجلٌ بامرأةٍ فما من رجلٍ خلأ بامرأةٍ كان الشَّيْطَانُ ثَالِثَهُمْ»، «نباید هیچ مردی با زن نامحرم خلوت کند، زیرا هیچ مردی با زن نامحرمی خلوت نمی‌کند، مگر اینکه شیطان سومین آنها است. تا آنها را آنگونه که می‌تواند وسوسه کند و به فساد برانگیزد» (تمیمی، ۱۳۸۵ق، ج ۲، ص ۲۱۴).

به طور کلی به عنوان عوامل بازدارنده‌ی روابط فرازنشویی می‌توان به نقش مذهب و شناخت فرد در عدم فعال‌سازی مغزی فرد در تهییج به سوی روابط فرازنشویی اشاره کرد. همچنین روابط سازگار زنشویی در روابط بین فردی باعث افزایش رضایت فرد در روابط جنسی و عاطفی است. عدم اشتغال مکرر به اینترنت و فضاهای مجازی و عدم تردد و حضور در محیط‌های مختلط که به نوعی نیز خلوت باشد، به عنوان مانعی برای اقدام به روابط فرازنشویی به شمار می‌آید.

به دلیل استفاده از ابزارهای مختلف و جوامع متفاوت در انواع پژوهش‌ها و عدم هماهنگی در مقالات، نمی‌توان نتایج به دست آمده از هر مقاله را با مقاله دیگر به طور کامل مقایسه کرد. در مقالات انگلیسی نیز عدم توجه به استفاده از پرسشنامه‌های معتبر، مشهود است. در محدوده زمانی ده سال گذشته و تعداد اندکی مقاله به عوامل گرایش به خیانت پرداخته‌اند. البته متغیرهایی (مانند عدالت و برابری) هم که در برخی از این مقالات مطرح شده، دیدگاه‌های جدیدی می‌باشد

که کمتر در مقالات فارسی به این موارد پرداخته شده است.

در بررسی بخش یافته‌های پژوهش مقالات مورد مطالعه (در ده سال اخیر)، باید گفت که مقالات مرتبط با علل و عوامل خیانت به ویژه در ایران و در چهار سال اخیر رشد چشمگیری داشته است، به طوری که اکثر مطالعات ده سال گذشته مربوط به درمان و مداخلات در زوجینی است که درگیر خیانت زناشویی شده‌اند و به نظر می‌رسد که لزوم پرداختن به عوامل زمینه‌ساز در بروز روابط فرازناشویی علی‌رغم اهمیت و ضرورت آن، فقط در سال‌های اخیر مورد توجه بیشتری بوده است. به نظر می‌رسد که بررسی عوامل زمینه‌ساز، می‌تواند در زمینه‌های مختلف، پیشگیری، آموزش و درمان و حتی در برنامه‌ریزی‌های کلان مؤثر باشد.

در مجموع می‌توان گفت، یافته‌های پژوهش حاضر از یک طرف لزوم دقت نظر و اهمیت مسائل فرازناشویی و دقت در حفظ زندگی زناشویی افراد و از سوی دیگر با شناسایی عوامل زمینه‌ساز و بازدارنده، اطلاعات و مقدمات کافی برای تدوین برنامه‌های درمانی و پیشگیرانه در زمینه خیانت زناشویی را فراهم می‌کند.

۵. محدودیت‌های پژوهش

عدم دسترسی به تمامی پایگاه‌های اطلاعات علمی خارجی و یا بعضی از مقالات منتشر شده در ایران، از محدودیت‌های پژوهش حاضر است. در نتیجه پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آینده از پایگاه‌های معتبر علمی دیگر استفاده شود. همچنین انواع شیوه‌های درمان و یا توانبخشی خانواده‌های مبتلا به خیانت یا روابط فرازناشویی نیز مورد توجه پژوهش‌های آینده قرار گیرد.

با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان گفت که برنامه‌ریزی برای جلوگیری از خیانت و روابط فرازناشویی باید از سال‌های اولیه تربیت انجام شود تا دلبستگی ایمن در فرد شکل گیرد و سلامت روانی کودک که در شکل‌گیری شخصیت سالم فرد نقش دارد نیز باعث می‌شود که فرد از صفات ثابت و سالم شخصیتی برخوردار باشد که خود یکی از زمینه‌های اصلی بروز خیانت می‌باشد. همچنین در سال‌های کودکی و نوجوانی شکل دادن خودکنترلی در فرد که باز هم یکی از زمینه‌های تربیتی است نیز در این مساله نقش اساسی دارد.

علاوه بر موارد فوق لزوم برنامه‌ریزی‌های کلان جامعه در سطح فرهنگی - اجتماعی و اقتصادی نیز می‌تواند در کنترل بیرونی فرد نقش مهمی ایفا کند. در مجموع می‌توان گفت که برنامه‌ریزی در سطوح مختلف اجتماعی، خانوادگی و آموزشی در کودک، نوجوان و جوانان در سن ازدواج و یا حتی سال‌های مختلف ازدواج نیز می‌تواند در مدیریت خیانت و روابط فرازناشویی دخیل باشد.

منابع

۱. ابن بابویه، ابوجعفر محمد بن علی (۱۳۷۸ق). *عیون اخبارالرضا(ع)*. محقق و مصحح مهدی لاجوردی. تهران: نشر جهان، ج ۲.
۲. ابن شعبه حزان، ابو محمد (۱۴۰۴ق). *تحف العقول*. قم: انتشارات جامعه مدرسین.
۳. اسکندری نسب، ریحانه؛ اندیشمند، ویدا (۲۰۱۶). *مقایسه حل مساله، تعهد و آمیختگی عاطفی زوجین دارای روابط فرازناتشویی و فاقد روابط فرازناتشویی*. در: سومین کنفرانس جهانی علوم روان‌شناختی و آموزشی.
۴. بشرپور، سجاد؛ میری، میرنادر (۱۳۹۷). نقش واسطه‌ای بی‌اشتیاقی اخلاقی در رابطه بین صفات تاریک شخصیت و استعداد خیانت زناشویی. *روان‌شناسی*، ۳ (۲۲)، ص ۲۷۱-۲۸۶.
۵. پیکانین، راضیه؛ فرهادی، هادی (۱۳۹۶). بررسی اعتیاد به اینترنت، میزان استفاده از پیام‌رسان‌های آنلاین و خیانت‌های اینترنتی به عنوان پیش‌آیند طلاق در زوج‌های در آستانه طلاق و مطلقه شهر اصفهان. *پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری*، سال ۷، ۱ (۱۲)، ص ۸۰-۸۹.
۶. تیمی، نعمان بن محمد (۱۳۸۵ق). *دعائم الاسلام*. مصر: دارالمعارف، مصر، ج ۲.
۷. جوادی، سولماز؛ زینالی، علی (۱۳۹۷). آمادگی برای خیانت زناشویی: نقش شیوه‌های تربیتی والدین و سبک‌های دل‌بستگی. *خانواده‌پژوهی*، سال ۱۴، شماره ۵۶، ص ۵۳۳-۵۴۸.
۸. چوپانی، موسی؛ سهرابی‌فرد، محمدمهدی؛ محمدی، فاروق؛ اسماعیلی، نوشین؛ صمدی‌فرد، آذر (۱۳۹۸). ادراک مردان بی‌وفا (خیانت) از علل و عوامل بازدارنده از روابط فرازناتشویی: یک مطالعه کیفی. *پژوهش‌های مشاوره*، جلد ۱۸، شماره ۶۹، ص ۷۹-۱۰۵.
۹. حبیبی عسگرآباد، مجتبی؛ حاجی حیدری، زهرا (۱۳۹۴). علل خیانت زناشویی از دیدگاه زوجین مراجعه‌کننده به دادگاه خانواده: یک مطالعه کیفی. *خانواده‌پژوهی*، ۲ (۴۲)، ص ۱۶۵-۱۸۶.
۱۰. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۰۳۳ق). *وسائل الشیعه*. قم: موسسه آل‌البیت، ج ۲۰.
۱۱. حمیدی، امید؛ احمدی، سرور؛ ویسانی، مختار (۱۳۹۳). *بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری خیانت زناشویی: یک مطالعه دلفی*. در: همایش منطقه‌ای آسیب‌شناسی پدیده طلاق. سقز: دانشگاه آزاد اسلامی واحد سقز، ص ۱-۹.
۱۲. خرم‌آبادی، راضیه؛ سپهری شاملو، زهره؛ صالحی فدردی، جواد؛ بیگدلی، ایمان الله (۱۳۹۷). مدل ساختاری کارکردهای اجرایی و روابط فرازناتشویی با بررسی نقش میانجی. *روان‌شناسی شناختی*، ۱ (۶)، ص ۴۶-۵۷.
۱۳. خیاط، ابراهیم؛ عطاری، یوسف‌علی؛ کرابی، امین (۱۳۹۷). پیش‌بینی گرایش به خیانت براساس ویژگی‌های شخصیتی و سبک‌های دل‌بستگی در افراد متأهل، *پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی*، شماره ۳۱، ص ۸۷-۱۰۲.
۱۴. خیاط، ابراهیم؛ عطاری، یوسف‌علی؛ کرابی، امین (۱۳۹۷). رابطه بین سبک‌های دل‌بستگی و طرح‌واره‌های ناسازگار با گرایش به خیانت: نقش تعدیل‌گر تعهد مذهبی. *تحقیقات علوم رفتاری*، ۶ (۴)، ص ۴۴۰-۴۵۲.
۱۵. درتاج، فریبا؛ رجیبان‌ده‌ریزه، مریم؛ فتح‌اللهی، فیروزه؛ درتاج، فتانه (۱۳۹۷). رابطه میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی با احساس تنهایی و خیانت زناشویی در دانشجویان. *روان‌شناسی تربیتی دانشگاه علامه*

- طباطبایی، ۱۳ (۴۷)، ص ۱۱۹-۱۴۰.
۱۶. شرف‌الدین، سیدحسین؛ صالحی‌زاده، عبدالهادی (۱۳۹۵). زمینه‌های روابط فرازنشویی در ایران؛ مطالعه موردی شهر تهران. *معرفت فرهنگی/اجتماعی*، ۳ (۲۷)، ص ۱۱۷-۱۳۸.
۱۷. شعیری، محمد بن محمد (بی‌تا). *جامع الاخبار*. نجف: مطبعه الحیدریه.
۱۸. صمدی کاشانی، سحر؛ پورقناد، محدثه؛ زمانی زارچی، محمدصادق (۱۳۹۸). خیانت زناشویی: کاوشی در دیدگاه‌ها، عوامل و پیامدها. *رویش روان‌شناسی*، ۴ (۳۷)، ص ۱۶۵-۱۷۶.
۱۹. عنایت‌غلام‌پور، منیره؛ عبدالله‌زاده، حسن؛ امیرشاهی، مهربانو؛ ثناگو، اکرم (۱۳۹۶). ارتباط ویژگی‌های شخصیتی، الگوهای ناسازگار اولیه، خوشبینی و بدبینی با توجیه خیانت زناشویی در افراد متأهل. *روان‌پرستاری*، ۳ (۵)، ص ۸-۱۶.
۲۰. قاسمی، بهزاد؛ رنجبر سودجانی، یوسف؛ شریفی، کبیر (۱۳۹۶). نقش عملکرد جنسی و تجربه شکست عاطفی در گرایش زوجین به روابط فرازنشویی. *رویش روان‌شناسی*، ۱ (۱۸)، ص ۴۵-۷۱.
۲۱. کاوه، سعید (۱۳۸۳). *روان‌شناسی بی‌وفایی و خیانت*. تهران: انتشارات هنرسرای اندیشه.
۲۲. کرمی، جهانگیر؛ زکی‌بی، علی؛ محمدی، امید؛ حق‌شناس، شریفه (۱۳۹۴). نقش عوامل روانی و اجتماعی در پیش‌بینی نگرش به روابط خارج از چهارچوب زناشویی در زنان متأهل و ارائه یک مدل براساس عوامل مرتبط. *مطالعات اجتماعی روان‌شناختی زنان*، ۳ (۱۳)، ص ۱۲۹-۱۵۲.
۲۳. کریم‌پور وظیفه‌خورانی، علیرضا و همکاران (۱۳۹۶). مقایسه سیستم‌های مغزی رفتاری در زوجین درگیر در خیانت زناشویی و زوجین عادی در شهرهای تبریز، تهران و کرج. *تصویر سلامت*، ۲ (۸)، ص ۹۷-۱۰۳.
۲۴. گلسر، ویلیام؛ گلسر، کارلین (۱۳۹۰). *ازدواج بدون شکست*. ترجمه خوش‌نیت نیکو، سمیه و برازنده، هدی. مشهد: فرا انگیزش.
۲۵. مدرسی، فریبا؛ زاهدیان، سید حسین؛ هاشمی محمدآباد، نذیر (۱۳۹۳). میزان سازگاری زناشویی و کیفیت عشق در متقاضیان طلاق دارای سابقه خیانت زناشویی و فاقد سابقه خیانت زناشویی. *ارمغان دانش*، ۱ (۱۹)، ص ۷۸-۹۰.
۲۶. نوری، حسین بن محمدتقی (۱۳۲۰ق). *مستدرک الوسائل*. قم: موسسه آل‌البیت (ع)، ج ۱۴.
۲۷. یوسفی، ناصر؛ کریمی‌پور، بنت‌الهدی؛ امانی، احمد (۱۳۹۵). بررسی مدل باورهای مذهبی، سبک‌های حل تعارض و تعهد زناشویی با نگرش نسبت به خیانت زناشویی. *مشاوره کاربردی*، ۶ (۱)، ص ۴۷-۶۴.
28. Atwood, J.D. & Seifer, M. (1997). Extramarital affairs and constructed meanings: A social Constructionist therapeutic approach. *American Journal of Family Therapy*, 25 (1), P.55-74.
29. Brewer, G.; Abell, L. (2015). Machiavellianism & sexual behavior: Motivations, deception & infidelity. *Personality & Individual Differences*, 74 (2), P.186-191.
30. Brewer, G.; Hunt, D.; James, G. & Abell, L. (2015). Dark Triad traits, infidelity and romantic revenge. *Personality & Individual Differences*, 83 (1), P.122-127.
31. Brown, E.M. (2001). **Patterns of infidelity and their treatment**. New York: Psychology Press

32. Eindor, T.; Perrypaldi, A.; Hirschberger, G.; Birnbaum, G.E. & Deutsch, D. (2015). Coping with mate poaching: Gender differences in detection of infidelity-related threats. *Evolution & Human Behavior*, 36 (1), P.17-24.
33. Fisher, A.D.; Corona, C.; Bandini, E.; Mannucci, E.; Lotti, F. & Boddi, V. (2009). Psychobiological correlates of extramarital affairs and differences between stable and occasional infidelity among men with sexual dysfunctions. *Journal of Sexual Medicine*, 6, P.866-875.
34. Fricker, J. (2013). **Predicting Infidelity: The Role of Attachment Styles, Love styles, and the Investment Model**. Phd. Thesis. Hawthorn, Australia: Swinburne University of Technology.
35. Glass, S.P. & Wright, T.L. (1997). **Reconstructing marriages after the trauma of infidelity**. In: W.K. Halford & H.J. Markman (Eds). Clinical hand book of marriage and couples in terventions (P.471-507). Chichester: Wiley.
36. Glass, S.P. & Wright, T.L. (2010). Justifications for extramarital relationships: The association between attitudes, behaviors, and gender. *Journal of Sex Research*, 29 (3), P. 361-387.
37. Glass, S.P. & Wright, T.L. (2011). Sex differences in type of extramarital involvement and marital dissatisfaction. *Sex Roles Article*, 12 (3).
38. Hertlein, K.M. & Weeks, G.R. (2007). Two roads diverging in a wood: The current state of infidelity research and treatment. *Journal of Couple*, 12 (4), P.101-117.
39. Hertlein, K.M.; Wetchler, J.L. & Piercy, F.P. (2005). Infidelity: An overview. *Journal of Couple & Relationship Therapy*, 4 (2-3), P. 5-16.
40. Jenkins, Q.T. (2015). **Husband's response infidelity**. PHD thesis. University of Kentucky, Kentucky.
41. Labrecque, L.T., & Whisman, M.A. (2017). Attitudes toward and prevalence of extramarital sex & descriptions of extramarital partners in the 21st century. *Journal of Family Psychology*, 31 (7), P. 952-957.
42. Mark, K.P.; Janssen, E. & Milhausen, R.R. (2011). Infidelity in heterosexual couples: demographic, interpersonal, & personality-related predictors of extra dyadic sex. *Archives of Sexual Behavior*, 40 (5), P.971-982.
43. Massar, K.; Buunk, A.P. (2019). Expecting and Competing? Jealous Responses Among Pregnant and Nonpregnant Women. *Evolutionary Psychology*, 17 (1), P. 147-155.
44. Momeni Javid, M., Naderi Nobanehjani, Z. (2013). Extramarital Relationship, Tehran: Shabahang of the Family, Procedia- social and Behavioral Sciences; 106: 1462-9.
45. Shafiee, Z. & Etemadi, O. (2018). Predicting desire to betrayal based on romance jealous and sensatiSon seeking in married women. *Journal of Fundamentals of Mental Health*, 20 (2), P.121-30.
46. Singh, Krishna; Walton, Bonnie; Williams, Sherwood (2011). Extramarital sexual

- permissiveness: Conditions and contingencies. *Journal of Marriage and Family*, 38 (4), P.112-132. Available in: <https://www.jstor.org/stable/i214950>.
47. Staples, J. (2012). **Couple Process of healing from while in therapy**. PHD thesis. University of Nevada, Reno.
48. Thompson, A.P. (2010). Extramarital sex: A review of the research literature. *The Journal of Sex Research*, Vol.19, No.1, P.1-22.
49. Tsapelas, I.; Fisher, H.E. & Aron, A. (2010). **Infidelity: when, where, why**. New York: Routledge.
50. Whisman, M.A.; Gordon, K.C. & Chatav, Y. (2007). Predicting sexual infidelity in a population-based sample of married individuals. *Journal of Family Psychology*, 21 (2), P.320-327.
51. Wiederman, M.W. & Allgeier, E.R. (2011). Expectations and attributions regarding extramarital sex among young married individuals. *journal of psychology and Human Sexuality*, 8 (1), P.3-21.
52. Yenieri, Z. & Kkdemir, D. (2006). University Students perceptions of, and Explanations for Infidelity: The Development of the Infidelity Questionnaire (INFQ). *Sos Behav Pers*, 34(60), P.639-50.
53. Zare, B. (2011). **Review of study on infidelity. International conference on advanced management science**. Singapore: IACSIT Press.
54. Zengel, B.; Edlund, E.J. & Sagrin, J.B. (2013). Sex differences in jealousy in response to infidelity: evaluation of demographic moderators in a national random sample. *Personality & Individual Differences*, 54 (1), P.47-51.
55. Zineldin, M. (2019). TCS to blame: the impact of divorce on physical and mental health. *International Journal of preventive medicine*, 12 (10), P.141.

استناد به این مقاله

توکلی، سوده؛ فتحی آشتیانی، علی (۱۳۹۹). بررسی عوامل مؤثر در روی آوردن یکی از زوجین به روابط فرازناشویی (خیانت): مرور سیستماتیک. *دین و خانواده*، دوره اول، شماره ۲، ص ۱۰۵-۱۳۴.

The role of spiritual intelligence and cognitive regulation of emotions in a negative attitudes towards infidelity¹

Maryam Atashpanjeh

M.sc.Student, Department of Psychoiogy, University of Sistan and Baluchestan, zahedan, Iran (**Corresponding Author**). atashpanjeh1992@gmail.com

Zahra Nikmanesh

Associate Professor, Department of Psychoiogy, University of Sistan and Baluchestan, zahedan, Iran. zahranikmanesh@yahoo.com

Abstract

The purpose of this study was to investigate the role of spiritual intelligence and cognitive emotion regulation in attitude toward infidelity. This is a descriptive correlational research. The statistical population of the study consisted of all couples referring to divorce counseling centers in Zabol city. The sample size was 100 persons using the Krejcie and Morgan (1971) sample size table and the sampling method was random. Mark Watley's Infidelity Attitude Questionnaire (2006), King's Spiritual Intelligence Questionnaire (2003) and Garnefsky et al. Emotion Regulation Questionnaire (1) were used to collect the data. The content validity of the questionnaire was confirmed. The reliability of the questionnaires based on Cronbach's alpha coefficient was 0.91, 0.74 and 0.71, respectively. Questionnaire data were analyzed in two levels of descriptive and inferential statistics including Pearson correlation coefficient. Findings showed that there is a negative correlation between spiritual intelligence and attitude to infidelity and between adjustment of emotions and attitude to infidelity of couples. Personality; and 3% of changes in attitude toward infidelity were predictable by the health dimension of others.

Keywords: Spiritual intelligence, Cognitive emotion regulation, Attitude toward infidelity.

نقش هوش معنوی و تنظیم شناختی هیجان‌ها در نگرش منفی زوجین به خیانت^۱

مریم آتش پنجه

دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه روانشناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران
atashpanjeh1992@gmail.com (نویسنده مسئول)

زهرا نیک‌منش

دانشیار، گروه روانشناسی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. zahranikmanesh@yahoo.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی نقش هوش معنوی و تنظیم شناختی هیجان‌ها در نگرش نسبت به خیانت زوجین است. روش پژوهش توصیفی از نوع همبستگی بوده و جامعه آماری پژوهش را کلیه زوجین متقاضی طلاق مراجعه‌کننده به مراکز مشاوره شهر زابل تشکیل می‌دادند. نمونه مورد مطالعه ۱۰۰ نفر بود که به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. جهت گردآوری داده‌ها از پرسشنامه‌های نگرش به خیانت مارک واتلی (۲۰۰۶)، پرسشنامه هوش معنوی کینگ (۲۰۰۳) و پرسشنامه تنظیم هیجان گارنفسکی و همکاران (۲۰۰۱) استفاده گردید. تحلیل داده‌ها با آزمون ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون گام به گام انجام شد. یافته‌ها نشان داد بین هوش معنوی و نگرش به خیانت، و بین تنظیم هیجان‌ها و نگرش به خیانت زوجین همبستگی منفی وجود دارد. همچنین نتایج رگرسیون گام به گام نشان داد ۷ درصد از تغییرات نگرش به خیانت توسط بُعد تولید معنی شخصی و ۳ درصد از تغییرات نگرش به خیانت توسط بُعد سلامت دیگران قابل پیش‌بینی می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: هوش معنوی، تنظیم شناختی هیجان‌ها، خیانت، زابل.

۱. پژوهش حاضر برگرفته از: پایان‌نامه کارشناسی ارشد، با عنوان: نقش هوش معنوی و تنظیم شناختی هیجان‌ها در نگرش نسبت به خیانت زوجین، است.

۱. مقدمه

یکی از علل تنش‌های خانوادگی، خیانت در خانواده است، متأسفانه در جوامع امروزی زندگی زنان و مردان پس از ازدواج غالباً با مخاطراتی روبه‌رو می‌باشد و با توجه به روند افزایش طلاق در مناطق شهری، یکی از مهم‌ترین دلایل آن خیانت به همسر است.

خیانت زناشویی را می‌توان به سادگی نقض پیمان یا مفاد پیمان زناشویی دانست. این نقض کردن می‌تواند عمدی یا غیرعمد باشد. فرد ممکن است با دانستن و آگاهی از ضروریات حقوقی و عرفی ازدواج یا بدون علم به آنها خیانت کند. اما خیانت می‌تواند مستقیم و با انجام عملی که معنای آن خیانت است یا به واسطه عملی که در ادامه به خیانت منجر می‌شود، خیانت تلقی گردد، مانند داشتن رابطه جنسی با فردی غیر از همسر بدون اجازه وی یا قانون. اما در معنای وسیع، خیانت شامل هر نوع نقض در پیمان‌های زناشویی است (عنایت و حاجیان، ۱۳۹۶).

عوامل متعددی در بروز رضایت زناشویی دخیل است، مثل کیفیت روابط قبل از ازدواج، چگونگی ازدواج، شیوه ارتباطی، شخصیت زوجین و روش برخورد با مشکلات زناشویی که از عوامل شناخته شده در این زمینه هستند. در این میان، هوش معنوی از متغیرهایی است که می‌تواند سازگاری زناشویی را پیش‌بینی کند.

ماهونی^۱ و همکاران (۱۹۹۹)، در پژوهشی دریافتند هنگامی که همسران به روابط خود جنبه مقدس می‌دهند، رضایت زناشویی بالاتر و تعارضات کمتری دارند و بهتر می‌توانند مشکلات خود را حل و فصل کنند (به نقل از: یوسفی، کریمی و امانی، ۱۳۹۵).

مفهوم هوش معنوی که در دهه‌های اخیر مطرح شده است، دربردارنده نوعی سازگاری و رفتار حل مسأله بوده که بالاترین سطوح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی، بین فردی و غیره را شامل می‌شود (بخشایش، ۱۳۹۳).

از نگاه اسلامی هوش معنوی را می‌توان با تقویت رفتارهای اخلاقی افزایش داد (غباری بناب و همکاران، ۱۳۸۶).

گل محمدیان (۱۳۹۵)، نیز در پژوهشی نشان داد که تقویت هوش معنوی و اخلاقی می‌تواند در روند بهبود روابط زناشویی رضایت‌مندانه تأثیرگذار باشد.

از مؤلفه‌های دیگری که بر زندگی زناشویی اثرگذار است، سبک‌های تنظیم شناختی هیجان‌ات

می‌باشد. تنظیم شناختی هیجان فرایندی است که از راه آن افراد هیجان‌های خود را به صورت هشیار یا ناهشیار تعدیل می‌کنند، تا به گونه‌ای مناسب به تقاضاهای محیطی متنوع پاسخ دهند (عبداله‌زاده، کشمیری و عرب احمدی، ۱۳۹۰).

تنظیم شناختی هیجانی یکی از مهم‌ترین تکالیف برای سلامت جسمی و روان‌شناختی، به ویژه در روابط زناشویی می‌باشد، (بشارت خلیلی و رضازاده، ۱۳۹۶).

شواهد فراوانی نشان می‌دهند که زوجها در جامعه امروزی برای برقراری و حفظ روابط صمیمی و درک احساسات از جانب همسرشان به مشکلات فراگیر و متعددی دچارند. بدیهی است که کمبودهای موجود در کفایت‌های عاطفی و هیجانی همسران در کنار عوامل متعدد دیگر، اثرات نامطلوبی بر زندگی مشترک آنها می‌گذارد که می‌توان به کمبودهایی در توانایی خودآگاهی، خویش‌داری، همدلی و توانایی تسکین دادن یکدیگر اشاره نمود. تحقیقات حاکی از آن است که کفایت‌های عاطفی، توان تحمل تنیدگی و حل مشکلات روزانه را افزایش می‌دهد و این مهارت‌های شخصی می‌تواند فرد را در مقابله با فشارهای ناگهانی محیطی، موفق سازد (فلاح‌دوست و دولت‌شاهی، ۲۰۱۴).

رضایت زناشویی، تحت تأثیر عوامل متعددی از جمله نحوه تفکر، ادراک فرد از خود و دیگران، انتظارات فرد از زندگی، ویژگی‌های شخصیتی و هیجان‌ها و... قرار دارد (آسوده، ۱۳۹۲). در پژوهشی توتل^۱ و دیویس^۲ (۲۰۱۵) دریافته‌اند دینداری احتمال خیانت زناشویی را در بین زوجین کاهش می‌دهد.

روانشناسان و متخصصان، از بین رفتن عشق و علاقه، عدم جذابیت همسر، سهل‌انگاری همسر، هوسرانی، عقده‌های جنسی، اخلاق و رفتار غیرقابل تحمل همسر، بی‌خطر شمردن خیانت، زیاده‌خواهی و تنوع‌طلبی را از دلایل اصلی خیانت و بی‌وفایی همسران به یکدیگر می‌دانند.

آتکینز، باکوم و جاکوبسن^۳ (۲۰۰۱) نیز معتقدند در ازدواج‌های شاد، ارزش‌های مذهبی می‌توانند رابطه اصلی را تقویت کنند. به عبارتی، مذهب می‌تواند در بحران‌های زندگی، همسران را از خیانت حفظ کند و بدین‌گونه روابط خارج از ازدواج را کاهش دهد.

اهمیت دادن به مذهب و معنویت در خانواده سبب می‌شود خانواده از بسیاری از آسیب‌های

1. Totel

2. Davis

3. Atkins, Baucom & Jacobson

اجتماعی از جمله طلاق و خیانت زناشویی در امان بماند (ابراهیمی، صیدی و رحیمی، ۱۳۹۶). در نگرش‌های دینی نیز به پرهیز از هوسرانی و رعایت حقوق همسر، به دلیل تأثیر بسیار مثبت در روابط زوجین و سلامت روح و جسم اعضای خانواده و در نتیجه حفظ استحکام خانواده، بسیار تأکید شده است.

همان‌طور که یکی از فواید امانت‌داری تحکیم پایه‌های ایمان و گسترش دینداری است، در مقابل، خیانت موجب سستی ایمان و دینداری می‌شود. پیامبر (ص) فرمود: از خیانت دوری کنید، چرا که خیانت، آدمی را از اسلام دور می‌کند (آمدی، ۱۴۲۹ق).

در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است: «آیا ندیده‌ای گاه انسان به چیزی نگاه می‌کند، اما چنین وانمود می‌کند که به آن نگاه نمی‌کند؟ این نگاه‌ها، خیانت‌آلود است. این نگاه‌ها خواه به نوامیس مردم باشد و یا امور دیگری که نگاه کردن به آن ممنوع است، بر خداوند که ذره‌ای از آنچه در آسمان‌ها و زمین است، از علم او مخفی نیست، پنهان نمی‌ماند» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ج ۲۰).

در پژوهشی ماهونی^۱ و همکاران (۱۹۹۹) دریافته‌اند که در بین زوج‌هایی که ازدواج را امری مقدس می‌شمارند، انجام فعالیت‌های مشترک مذهبی باعث عملکرد بهتر زناشویی می‌شود. پژوهشی دیگر نیز حاکی از آن است که پایبندی به ارزش‌های مذهبی، یکی از عوامل تأثیرگذار بر رضایت زناشویی است (روحانی و معنوی‌پور، ۱۳۸۷؛ نیکویی و سیف، ۱۳۸۴).

با توجه به آنچه گفته شد، هرچند خیانت زناشویی در اغلب کشورها، حجم وسیعی از تحقیقات را به خود اختصاص داده است، با توجه به افزایش نرخ بروز روابط فرازناشویی و نگرش مثبت به پدیده خیانت زناشویی در جوامع مختلف از جمله ایران، ضروری است این تجربه در بافت شناختی و مذهبی مورد شناسایی و تبیین قرار گیرد تا بتوان راهکارهای متناسب ارائه داد که هم در پیشگیری از این مسئله مؤثر واقع شود و هم درمانگران بتوانند با همدلی و درک بیشتر، چنین مراجعانی را یاری دهند. لذا، براساس آنچه گفته شد، هدف پژوهش حاضر پاسخ به این سوال اساسی است که آیا هوش معنوی و تنظیم هیجان‌ها، بر نگرش نسبت به خیانت در بین زوجین شهر زابل مؤثر است؟

۲. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از منظر روش، توصیفی همبستگی محسوب است.

جامعه آماری پژوهش نیز شامل همه متأهلین شهر زابل (زن و مرد) در بازه زمانی دی ماه تا اسفند ماه سال ۱۳۹۸ با محدوده سنی ۲۰-۵۰ می باشد.

در این پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری در دسترس تعداد ۱۰۰ نفر به عنوان نمونه از دانشگاه‌ها، مکان‌های عمومی مانند پارک و فروشگاه‌ها و آموزش و پرورش انتخاب شدند. ملاک قرارگیری در گروه نمونه، داشتن حداقل سه سال زندگی مشترک بود. ابزار اصلی گردآوری داده‌ها شامل سه پرسشنامه زیر است:

الف) پرسشنامه نگرش نسبت به خیانت

جهت سنجش نگرش به خیانت، از پرسشنامه نگرش به خیانت مارک واتلی^۱ (۲۰۰۶) استفاده شد. این پرسشنامه شامل ۱۲ سؤال است. این مقیاس براساس مقیاس لیکرت (هرگز، ۱؛ به ندرت، ۲؛ گاه‌گاهی، ۳؛ اغلب، ۴؛ همیشه، ۵) می باشد. روایی این پرسشنامه در پژوهش میرآقایی و عزیزی (۱۳۹۸) با استفاده از تحلیل گویه، مورد بررسی قرار گرفت و تایید شد. همچنین پایایی آن با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۳ به دست آمد.

ب) پرسشنامه هوش معنوی

پرسشنامه هوش معنوی کینگ^۲، دارای ۲۴ ماده است. نمره‌گذاری پرسشنامه هوش معنوی کینگ، براساس طیف لیکرت پنج گزینه‌ای می باشد. تفسیر پرسشنامه هوش معنوی کینگ بدین صورت است که هرچه فرد نمره بالاتری کسب نماید، دارای هوش معنوی بیشتری است. هدف پرسشنامه هوش معنوی کینگ، سنجش میزان هوش معنوی از ابعاد مختلف (تفکر وجودی انتقادی، تولید معنای شخصی، بسط حالت هشیاری، آگاهی متعالی) می باشد. روایی و پایایی این پرسشنامه در پژوهش بیانی (۱۳۹۴) بررسی شد. ضریب پایایی بازآزمایی و آلفای کرونباخ فرم کوتاه پرسشنامه رگه هوش هیجانی به ترتیب ۰/۶۶، ۰/۸۲ بدست آمد که از نظر آماری معنی دار بود (P=001/0).

همبستگی فرم کوتاه پرسشنامه رگه هوش هیجانی با مقیاس رضایت از زندگی و مقیاس‌های افسردگی، اضطراب، تنیدگی و مقیاس رگه فراخلق به ترتیب ۰/۲۸، ۰/۵۴، -۰/۴۲، -۰/۳۷ و ۰/۴۷ بدست آمد (P=001/0). نتیجه تحلیل عاملی تاییدی داده‌ها، چهار عاملی بودن پرسشنامه

1. Mark Watley

2. King

رگه هوش هیجانی را رد کرد. یافته‌ها نشان داد فرم کوتاه پرسشنامه رگه هوش هیجانی پتریدز و فارنهام^۱ از روایی و پایایی اولیه قابل قبولی در جمعیت دانشجویی برخوردار است و به پژوهش‌های روان‌سنجی بیشتری نیز نیاز دارد.

ج) پرسشنامه تنظیم شناختی هیجان‌ات

پرسشنامه تنظیم هیجان توسط گارنفسکی^۲ و همکاران (۲۰۰۱) تدوین شده است. این پرسشنامه، پرسشنامه‌ای چند بعدی و یک ابزار خود گزارشی بوده که دارای ۳۶ ماده است و از دو طریق (ارزیابی مجدد شناختی و بازداری بیانگر) تمایل افراد را به تنظیم هیجان‌ات می‌سنجد. پاسخ‌ها به هر آیتم در مقیاس لیکرت ۵ آیتمی قرار گرفته‌اند. نتایج پژوهش، پایایی مناسبی را برای این آزمون گزارش کردند (آلفای کرونباخ ارزیابی مجدد ۰/۷۹ و بازداری بیانگر ۰/۷۳). همچنین اعتبار آزمون - آزمون مجدد در طول سه ماه برای هر دو مولفه این پرسشنامه ۰/۷۱ بود. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش از دو آمار توصیفی (شامل شاخص‌های گرایش مرکزی و پراکندگی) و استنباطی (شامل آزمون همبستگی و رگرسیون گام به گام) استفاده شد.

۳. یافته‌های تحقیق

به منظور تحلیل داده‌های مربوط به سوال اول، از روش آماری رگرسیون گام به گام استفاده گردید.

جدول ۱- میانگین و انحراف استاندارد متغیر نگرش به خیانت و مولفه‌های مربوط هوش معنوی

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد
نگرش نسبت به خیانت	2/16	0/29
تفکر وجودی انتقادی	3/68	0/62
تولید معنای شخصی	3/71	0/60
آگاهی متعالی	3/62	0/59
بسط حالت هوشیاری	3/68	0/62

(N= 100)

همان‌طور که در جدول شماره ۱ آمده است، مولفه تولید معنای شخصی با میانگین ۳/۷۱ و

1. Petrides & Farnham

2. Garnefski

انحراف معیار ۰/۶۰، نمره میانگین بیشتری را نسبت به سایر مولفه‌ها به خود اختصاص داده است.

جدول ۲- میانگین و انحراف استاندارد مولفه‌های مربوط به تنظیم شناختی هیجان

متغیر	میانگین	انحراف استاندارد
خود سرزنش‌گری	3/54	0/80
پذیرش	3/63	0/75
نشخوارگری	3/93	0/63
تمرکز مجدد مثبت	3/74	0/76
تمرکز مجدد برنامه‌ریزی	3/85	0/74
ارزیابی مجدد مثبت	4/07	0/65
کم‌اهمیت‌شماری (دیدگاه‌پذیری)	3/73	0/61
فاجعه نمائی	3/47	0/61

(N= 100)

براساس داده‌های مندرج در جدول شماره ۲، مولفه ارزیابی مجدد مثبت، با میانگین ۴/۰۷ و انحراف معیار ۰/۶۵، نمره میانگین بیشتری را نسبت به سایر مولفه‌ها به خود اختصاص داده است.

فرضیه پژوهش

فرضیه اول: نگرش به خیانت توسط هوش معنوی قابل پیش‌بینی است.

جدول ۳ - نتایج ماتریس همبستگی نگرش به خیانت با هوش معنوی

	نگرش نسبت به خیانت	تفکر وجودی انتقادی	تولید معنای شخصی	آگاهی متعالی
نگرش نسبت به خیانت	1/000			
تفکر وجودی انتقادی	-0/118	1/000		
تولید معنای شخصی	-0/296**	0/0457**	1/000	
آگاهی متعالی	-0/116	0/402**	0/226**	1/000
بسط حالت هوشیاری	-0/181*	0/636**	0/460**	0/406**

** (001/0>p) (N=100)

همان‌طور که در جدول شماره ۳ ملاحظه می‌شود، مولفه تولید معنای شخصی ($r = -0/118$) در سطح اطمینان ۹۹ درصد و بسط حالت هوشیاری ($r = -0/118$) در سطح اطمینان ۹۵ درصد رابطه منفی و معنی‌داری با متغیر نگرش نسبت به خیانت دارد.

جدول ۴- نتایج رگرسیون گام به گام برای پیش‌بینی نگرش نسبت به خیانت

F	t	Beta	Adjusted R Square	R ²	R	نگرش نسبت به خیانت	
437/9	-073/3	296/0**	0/79	0/88	0/296	تولید معنای شخص	گام اول

فرضیه دوم: نگرش به خیانت توسط ابعاد تنظیم هیجان‌ها قابل پیش‌بینی است.

جدول ۵- ماتریس همبستگی نگرش به خیانت با تنظیم شناختی هیجان‌ها

سلامت دیگران	فاجعه‌نمائی	کم‌اهمیت‌شماری (دیدگاه‌پذیری)	ارزیابی مجدد مثبت	تمرکز مجدد برنامه‌ریزی	تمرکز مجدد مثبت	نشخوارگری	پذیرش	خودسرزنش‌گری	نگرش نسبت به خیانت	
									1/000	نگرش نسبت به خیانت
								1/000	0/033	خودسرزنش‌گری
							1/000	0/631**	0/031	پذیرش
						1/000	0/725**	0/420**	-0/119	نشخوارگری
					1/000	0/360**	0/370**	0/150	0/110	تمرکز مجدد مثبت
				1/000	0/410**	0/605**	0/617**	0/648**	-0/119	تمرکز مجدد برنامه‌ریزی
			1/000	0/782**	0/459**	0/515**	0/484**	0/340**	-0/135	ارزیابی مجدد مثبت
		1/000	0/198**	-0/006	-0/133	-0/242**	-0/225	-0/156	0/033	کم‌اهمیت‌شماری (دیدگاه‌پذیری)
	1/000	0/460**	0/141	0/059	-0/003	-0/102	-0/153	0/104	0/074	فاجعه‌نمائی
1/000	0/112	0/254**	0/227**	0/067	0/018	-0/074	-0/102	-0/066	-0/211**	سلامت دیگران

جدول ۶- نتایج رگرسیون گام به گام برای پیش‌بینی نگرش نسبت به خیانت

F	t	Beta	Adjusted R Square	R ²	R	نگرش نسبت به خیانت	
4/562	-2/136	-0/211**	0/035	0/044	0/211	سلامت دیگران	گام اول

نتایج رگرسیون گام به گام برای پیش‌بینی نگرش نسبت به خیانت نشان می‌دهد که در مولفه تولید معنای شخصی، به تنهایی ۷۹ درصد افزایش و کاهش نگرش نسبت به خیانت را پیش‌بینی می‌کند. بنابراین، تولید معنای شخصی، ($Beta=0/296, p<0/003$) ارتباط منفی و معنی‌داری با نگرش نسبت به خیانت دارند و پیش‌بینی‌کننده آن می‌باشند و سایر مولفه‌ها به دلیل عدم سطح معناداری، پیش‌بینی‌کننده نگرش نسبت به خیانت نیستند.

همان‌طور که داده‌های مندرج در جدول شماره ۵ نشان می‌دهد، مولفه سلامت دیگران ($r = -0/118$) در سطح اطمینان ۹۹ درصد، رابطه منفی و معنی‌داری با متغیر نگرش نسبت به خیانت دارد.

نتایج رگرسیون گام به گام برای پیش‌بینی نگرش نسبت به خیانت نشان می‌دهد که در مولفه سلامت دیگران به تنهایی $0/۰۳۵$ نگرش نسبت به خیانت را پیش‌بینی می‌کند، بنابراین، سلامت دیگران، ($Beta = 0/211, p < 0/05$) ارتباط منفی و معنی‌داری با نگرش نسبت به خیانت دارند و پیش‌بینی‌کننده آن می‌باشند و سایر مولفه‌ها به دلیل عدم سطح معناداری، پیش‌بینی‌کننده نگرش نسبت به خیانت نمی‌باشند.

۴. نتیجه‌گیری

خانواده این واحد به ظاهر کوچک اجتماعی، از ارکان عمده و از نهادهای اصلی هر جامعه به شمار می‌رود. در واقع هر خانواده را باید خشت بنای جامعه و کانون اصلی حفظ سنت و رسوم و ارزش‌های والا و مورد احترام و شالوده مستحکم مناسبات پایدار اجتماعی و روابط میان افراد و مهد پرورش فکر و اندیشه، اخلاق و تعالی روح انسان، به حساب آورد. ازدواج، رابطه‌ای اساسی، پیچیده، ظریف و پویاست که از ویژگی‌های خاصی برخوردار بوده و برای دستیابی به نیازهای عاطفی و امنیتی افراد بزرگسال همواره مورد تأیید بوده است. اگرچه در نخستین روزهای ازدواج، زوجین به یکدیگر احساس تعهد دائمی می‌نمایند، لکن برخی از زوجین، به تدریج دچار تعارض می‌شوند. تعارض در هر رابطه صمیمی، گریزناپذیر است، چرا که وقتی دو نفر وارد یک رابطه صمیمانه شده و یک پیوند را با یکدیگر تشکیل می‌دهند، خود را در برابر دیگری می‌گشایند، بر یکدیگر تأثیر گذاشته و از هم تأثیر می‌پذیرند و این حق را برای خود قائل می‌شوند که بر هم نفوذ داشته باشند و این یکی از عوامل آسیب‌پذیر شدنشان می‌باشد.

خیانت در ازدواج، عامل عمده عدم رضایت زناشویی و زمینه اصلی تعارض‌ها و اختلاف‌های زناشویی و یکی از مهم‌ترین مشکلات در روابط زناشویی و مهم‌ترین دلیل طلاق و جدایی زوجین تلقی می‌شود. پژوهش‌ها در زمینه تأثیرات مخرب تعارضات زناشویی نشان می‌دهند که تعارضات زناشویی تأثیرات زیان‌آوری بر سلامت جسم و روان خانواده دارد.

همچنین دین و خانواده دو نهادی بوده که همواره در مرکز بحث‌های جامعه‌شناسی قرار داشته‌اند. چرا که در گستره جغرافیا و هر کجا که انسان زیست می‌کند و در عمق تاریخ تا آنجا که نشانی از حیات انسان ملاحظه شده، خانواده وجود داشته و نیز انسان به پرستش مشغول بوده

است. آموزه‌های دینی همواره قوانین مربوط به خانواده را با رعایت مسایل اخلاقی تلطیف می‌کند تا اخلاق و قانون در کنار هم فضای متعادلی ایجاد کنند.

روابطه متعادل و سالم زوجین و پرهیز از تعارض و خیانت علاوه بر اینکه باعث حفظ عفت و پاکدامنی فرد و در نتیجه سلامت خانواده و جامعه می‌شود، همچنین باعث ایجاد محبت و صمیمیت بیشتر بین زن و شوهر، بروز نشاط و شادمانی، رفع افسردگی و نیز تسکین برخی دردها و تنش‌های جسمی می‌گردد که در کلمات قرآن و اولیای دین به این امر تصریح شده است. سخن الهام‌بخش قرآن کریم در آیه ۱۸۷ به این موضوع اشاره دارد: «هُنَّ لِيَأْسَ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَأْسَ لَهُنَّ»، «آنان لباس یکدیگر خواهند بود که علاوه بر پوشاندن عیوب، زینت‌بخش یکدیگرند و اساس رابطه آنها مودت و رحمتی است که زمینه‌ساز رسیدن به کمال و رستگاری، سلامت روح و روان فرزندان و تحکیم‌بخش خانواده و رشد و تعالی جامعه خواهد بود.»

براساس اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق پرسشنامه، داده‌ها تجزیه تحلیل و نتایج ذیل به دست آمد:

الف) نگرش به خیانت توسط هوش معنوی قابل پیش‌بینی است.

مطابق با یافته‌های فرضیه دوم، نتایج نشان داد که ۴ درصد از تغییرات نگرش به خیانت توسط متغیر هوش معنوی قابل پیش‌بینی بود.

یافته‌های این فرضیه با پژوهشی که توسط اله‌بخشی و قمری (۱۳۹۶) با عنوان رابطه هوش معنوی، امید به زندگی با میزان سازگاری زناشویی دانشجویان متأهل انجام شد، هم‌سویی دارد. نتایج نشان داد بُعد آگاهی متعالی ($P < 0.01$) و امید به زندگی ($P < 0.01$) به صورت مثبت و معنادار، با سازگاری زناشویی رابطه دارد. نتایج به دست آمده لزوم توجه به نقش هوش معنوی، امید به زندگی را در نیل به سازگاری زناشویی و پیشگیری از ناسازگاری زناشویی خاطرنشان می‌سازد.

در تبیین یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت در دو دهه اخیر و با گسترش مباحث مربوط به روانشناسی، هوش معنوی با نقش مثبتی که در سالم‌سازی و کامل‌سازی انسان و ایجاد جامعه‌ای سالم و رو به رشد دارد، توجه بسیاری از روانشناسان را برانگیخته است. هوش معنوی می‌تواند در جایگاه نظام پیچیده اجتماعی، بر رفتار و بازخوردهای مهم، از جمله برنامه‌ریزی، خانواده، کار، چگونگی تفسیر زندگی روزانه و برداشت از امور مختلف تأثیر بسزایی داشته باشد. بسیاری از دانشمندان، مشکلات روانشناختی را در ارتباط با دورافتادگی انسان از هوش معنوی می‌دانند و

معتقدند دینداری اثر بحران‌های شدید زندگی را تعدیل می‌کند. بخش قابل توجهی از پژوهش‌ها به بررسی رابطه هوش معنوی و متغیرهای حوزه زناشویی پرداخته‌اند.

ب) نگرش به خیانت از طریق تنظیم هیجانات قابل پیش‌بینی است.

مطابق با یافته‌های فرضیه دوم، ۳ درصد از تغییرات نگرش به خیانت توسط متغیر تنظیم هیجان قابل پیش‌بینی بود.

یافته‌های پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهشی که توسط توسل زارع و رضایی (۱۳۹۵) با عنوان نقش میانجی تنظیم شناختی هیجان در رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی و رضایت زناشویی زوجین شاغل فرهنگی شهر مرودشت انجام شده است، نیز هم‌سوئی دارد. یافته‌های پژوهش نشان داد که تنظیم شناختی هیجان، نقش واسطه‌گری معناداری برای ویژگی‌های شخصیتی (روان‌نژندی و برون‌گرایی) و رضایت زناشویی ایفا می‌کند.

افراد دارای ویژگی‌های شخصیتی هیجان‌خواهی، ناگویی هیجانی و عاطفه منفی بالا، گرایش بیشتری به خیانت زناشویی دارند و عاطفه مثبت، پیش‌بین قوی برای خیانت زناشویی نیست. نتایج به دست آمده در این پژوهش بر اهمیت روابط صمیمانه، شناخت احساسات و عواطف خود به عنوان یک انسان مستقل و سپس شناخت نیازهای همسر و ارضاء آنان و عمق‌بخشی به این روابط در زوجین، هم در بُعد عاطفی و هم در بُعد جنسی، تحت هر شرایطی تاکید دارد. کسانی که باورهای قلبی به خدا دارند، عبادات آیینی انجام می‌دهند، سازگاری و رضایت بیشتری از زندگی مشترکشان داشته و کمتر طلاق می‌گیرند و نرخ خیانت در میان مردم مذهبی کم‌تر است.

۵. محدودیت‌های پژوهش

- تحقیق در بازه زمانی محدود انجام شده است.

- پرسشنامه خود به عنوان یک محدودیت تلقی می‌شود. بدین معنا که پرسشنامه، نگرش افراد را بررسی می‌کند، نه واقعیت را، که این امر می‌تواند به عنوان یک محدودیت تلقی شود. در صورتی که اگر شرایط مهیاء بود که بتوان از روش‌های مصاحبه، مشاهده و سایر فنون بهره گرفت، شاید می‌توانستیم به نتایج کامل‌تری دست پیدا کنیم.

۶. پیشنهادات کاربردی

براساس نتایج حاصل از فرضیه‌های پژوهش پیشنهاد می‌گردد.

(۱) درمان‌گران و مشاوران خانواده و ازدواج، با آموزش، ترویج و اشاعه هوش معنوی به زوجین،

پایبندی و تعهد به رابطه زناشویی در زوجین را افزایش دهند.

- ۲) آموزش به زوجین در مرحله قبل از ازدواج در زمینه سبک‌های سازنده حل تعارض و نحوه حل مسأله، و نیز سبک‌های مخرب حل تعارض و عواطف منفی که همراه آن ابراز می‌شود. تا زوجین در ابتدای زندگی زناشویی از توانایی لازم برای حل مشکلات برخوردار باشند.
- ۳) برگزاری سمینارها و جلساتی با حضور صاحب‌نظران اسلامی، مشاوران و روانشناسان با هدف بکارگیری مفاهیم دینی در فرآیند مشاوره و روان‌درمانی و تأکید بر نقش مثبت دین و آموزه‌های آن برای پیشگیری و حل مشکلات زناشویی زوجین.

منابع

قرآن کریم.

۱. ابراهیمی، محمد؛ صیدی، محمدرضا؛ رحیمی، زهرا (۱۳۹۶). **معنویت در خانواده: از خیانت تا بخشودگی زناشویی**. در: دومین کنفرانس سراسری پژوهش‌های نوین در روانشناسی و علوم اجتماعی. مرکز همایش‌های بین‌المللی جزیره کیش.
۲. آسوده، محمد (۱۳۹۲). **مقیاس رضایت زناشویی**. تهران: آزمون پویا.
۳. آمدی، عبدالواحد (۱۴۲۹ق). **غرر الحکم و درر الکلم**. تحقیق سید مهدی رجائی. قم: مؤسسه دارالکتب الاسلامی.
۴. بخشایش، علیرضا (۱۳۹۳). پیش‌بینی رضایت زناشویی براساس هوش هیجانی و هوش معنوی زوجین. زن و جامعه، سال ۵، شماره ۲، ص ۶۹-۸۴.
۵. بشارت، محمدرضا؛ خلیلی، مهدیه؛ رضازاده، محمدرضا (۱۳۹۶). نقش واسطه‌ای دشواری تنظیم هیجان در رابطه بین روان‌سازهای ناسازگار اولیه و مشکلات زناشویی. *روانشناسی خانواده*، دوره ۳، شماره ۲، ص ۲۷-۴۴.
۶. روحانی، عباس؛ معنوی‌پور، داوود (۱۳۸۷). رابطه عمل به باورهای دینی با شادکامی و رضایت زناشویی در دانشگاه آزاد اسلامی واحد مبارکه. *دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی*، ۱۰(۳۵-۳۶)، ص ۱۸۹-۲۰۶.
۷. زارع، مؤگان؛ رضایی، آذر (۱۳۹۵). نقش میانجی تنظیم شناختی هیجان در رابطه بین ویژگی‌های شخصیتی و رضایت زناشویی زوجین شاغل فرهنگی شهر مرودشت. *روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی*، ۷(۲۴)، ص ۹۱-۱۰۵.
۸. عبداله‌زاده، حامد؛ کشمیری، محمد؛ عرب‌احمدی، فرهاد (۱۳۹۰). **مقیاس هوش معنوی**. تهران: آزمون پویا.
۹. عنایت، حلیمه؛ حاجیان، بهجت (۱۳۹۶). عوامل مرتبط با اعتماد به عدم خیانت همسر (مورد مطالعه: مردان و زنان متأهل شهر اصفهان). *جامعه‌شناسی کاربردی*، سال ۲۶، شماره ۴، ص ۶۹-۸۶.
۱۰. غباری بناب، باقر؛ سلیمی، محمد، سلیمانی، لیلا؛ نوری مقدم، ثنا (۱۳۸۶). *هوش معنوی*. اندیشه نوین دینی، سال سوم، شماره دهم، ص ۱۲۵-۱۴۷.
۱۱. گل محمدیان، محسن (۱۳۹۵). تأثیرات آموزش هوش اخلاقی، معنوی و فرهنگی بر عملکرد خانوادگی زنان. *زنان و خانواده*، ۱۰(۳۴)، ص ۵۱-۶۹.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). **تفسیر نمونه**. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۲۰.
۱۳. نیکویی، مریم، سیف، سوسن (۱۳۸۴). بررسی رابطه دینداری با رضایتمندی زناشویی. *پژوهش‌های مشاوره تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره*، ۴(۱۳)، ص ۶۱-۷۹.
۱۴. اله بخشی، بیتا؛ قمری، محمد (۱۳۹۶). **رابطه هوش معنوی، امید به زندگی با میزان سازگاری زناشویی دانشجویان متأهل**. در: کنفرانس بین‌المللی فرهنگ آسیب‌شناسی روانی و تربیت.
۱۵. یوسفی، ناصر؛ کریمی، بنت‌الهدی؛ امانی، احمد (۱۳۹۵). بررسی مدل باورهای مذهبی، سبک‌های حل تعارض و تعهد زناشویی با نگرش نسبت به خیانت زناشویی. *مشاوره کاربردی*، ۱۱(۶)، ص ۴۷-۶۴.

16. Atkins, D.C., Baucom, D.H. & Jacobson, N.S. (2001). Understanding infidelity; correlates in a national random sample. *Journal of family psychology*, 15(4), P.735.
17. Tuttle, J.D. & Davis, S.N. (2015). Religion, infidelity, and divorce; Eexamining the effect of religious behavior on divorce among long-married couples. *Journal of Divorce & Remarriage*, 56(6), P.475-489.

استناد به این مقاله

آتش پنجه، مریم؛ نیک‌منش، زهرا (۱۳۹۹). نقش هوش معنوی و تنظیم شناختی هیجان‌ات در نگرش منفی زوجین به خیانت. *دین و خانواده*، دوره اول، شماره ۲، ص ۱۳۵-۱۴۹.

تصميم واختبار النمط المحلي لأداء الأسرة على أساس تربيته الاطفال بما يتناسب مع التعاليم الدينية والالتزام الديني والرفاهية الروحية مع دور الوسيط لرأس المال النفسي

نيلوفر ميكاييلي^١، هاجر الصفيلى^٢

الملخص

الهدف من هذه الدراسة هو تقديم نموذج على لعلاقة تربيته الاطفال وفقاً للتعاليم الدينية والالتزام الديني والرفاهية الروحية مع أداء الأسرة والدور الوسيط لرأس المالالنفسي. منهج البحث وصفي ونمذجة المعادلات الهيكلية، ويشمل المجتمع الإحصائي لهذه الدراسة على جميع طلاب جامعة المحقق أردابيلي الذين درسوا في العام الدراسي ١٣٩٩-١٣٩٩. وقد تم اختيار ٣٥٠ من هؤلاء الأفراد كعينة للبحث على حسب العينة العنقودية متعددة المراحل. أظهرت نتائج البحث عى أن مؤشرات الملائمة في نموذج المعادلات الهيكلية مهمه عند مستوى الخاطئ ٥٪ ويخفص مستوى Chi-2 إلى درجة الحرية في نموذج المعادلات الهيكلية وفقاً للمعيار، فإنه يشير إلى الملاءمة المناسبة للنموذج. لذلك تربيته الاطفال المتناسبة مع التعاليم الدينية والالتزام الديني والرفاهية الروحية ترتبط ارتباطا بإداء الاسرة بصورة مباشرة وغير مباشرة عن طريق رأس المال النفسي. لذلك المكونات الاسلامية بما فى ذلك تربيته الاسلاميه والالتزام الدينى و الرفاهية الروحية لها درو فى اداء الاسرة لايمكن انكاره و يؤثر على الاداء الامثل للاسرة من خلال راس المال النفسى.

الكلمات المفتاحية:

تربية الاطفال، التعاليم الدينية، الالتزام الديني، الرفاهية الروحية، رأس المال النفسي، الطلاب الأكاديميين، جامعة المحقق أردابيلي.

١. أستاذة، قسم علم النفس، كلية العلوم التربوية وعلم النفس، جامعة موهاغي أردابيلي، أردبيل، إيران (المؤلف).
nmikaeili@uma.ac.ir

٢. ماجستير علم النفس عام، جامعة محقق أردبيلي، أردبيل، إيران. esrafily.psy@gmail.com

العلاقة بين أنماط التواصل الأسري والتماسك الأسري ذات توجه ديني (داخلي - خارجي) طلاب جامعة أنديمشك (PNU)

سعيد مشتاجي^١، راضية العبدلي^٢

الملخص

الهدف من هذا البحث هو معرفة العلاقة بين أنماط التواصل الأسري والتماسك الأسري من خلال التوجه الديني (داخلي - خارجي) بين طلاب جامعة بايام إي نور (PNU) فرع أنديمشك. كانت هذه الدراسة من النوع الوصفي الترابطي مع المجتمع الإحصائي بما في ذلك ٣٢٧ مادة بين طلاب جامعة أنديمشك، وتم انتخابهم باستخدام طريقة أخذ العينات العنقودية متعددة المراحل. لجمع بيانات البحث، تم استخدام استبيان التوجه الديني (ألبورت ورأس، ١٨٦٧)، واستبيان التكامل الأسري (ألسون، ١٩٩٩) واستبيان نموذج التواصل الأسري المنقح (ريسي و فيتز باتريك، ١٩٩٠) المستخدمة والتي لها صلاحية وموثوقية جيدة. تم تحليل البيانات باستخدام الأسلوب الإحصائي الوصفي والارتباط الانحداري وبواسطة برنامج SPSS. استندت فرضية البحث إلى هذه النقطة فيما إذا كانت هناك أية علاقات بسيطة ومتعددة بين أنماط الاتصال الأسري (أنماط الحوار والتوافق) والتكامل الأسري مع التوجه الديني (داخلي وخارجي) بين الطلاب أم لا. أظهرت النتائج أن متغيرات التكامل الأسري ونمط الحوار التواصلية ونمط المطابقة يمكن أن تتنبأ بالتوجه الديني الخارجي إيجابياً وبشكل ملحوظ. نمط الحوار التواصلية ليس مؤشراً مهماً للتوجه الديني الداخلي ($p < 0.01$). ومع ذلك، كانت متغيرات نمط التواصل المطابق والتكامل الأسري منبئات إيجابية وهامة للتوجه الديني الداخلي. وهكذا يتأثر معدل التوجه الديني بالأنماط التواصلية واندماج الأسرة إلى حد كبير.

الكلمات المفتاحية:

أنماط الاتصال، الأسرة، التوجه الديني، الطلاب الجامعيين، جامعة أنديمشك (PNU).

١. أستاذ مساعد، قسم العلوم التربوية، فرع دزفول، جامعة آزاد الإسلامية، دزفول، إيران (المؤلف).

Saeed1788@gmail.com

٢. ماجستير علم النفس العام، دزفول، إيران. abdalirazihe@gmail.com

تجميع النمط العلاقات الشخصية في الاستقرار وتقوية الأسرة من وجهة نظر المرشد الأعلى للثورة الاسلامية آية الله خامنئي

ماجد رضائيان^١، راحله غجر^٢

الملخص

الأسرة هي أهم وأصغر وحدة اجتماعية يتأثر دوامها وحيويتها بعناصر مختلفة. جوهر نشأة الإنسان هو ما يتم تعلمه في الأسرة، وكلما كان هذه تعلم أكثر أساسية في الأسرة، سيكون لها مخرجات اجتماعية كاملة، وبالتالي سيكون لمستقبل الفري وبالتالي يكون المجتمع أكثر أماناً وصحة. لقد نصت التعاليم الدينية والإسلامية على قواعد وتعليمات كاملة للعلاقة بين أفراد الأسرة. تسعى هذه الدراسة الى صياغة نموذج للعلاقات الشخصية في ديمومة الأسرة من وجهة نظر آية الله خامنئي. وفي هذا الصدد، استخدم الباحث الاسلوب التوثيقي لدراسة خطب آية الله خامنئي وأقواله في خطبه للزواج بين عام ١٣٧٠ و ١٣٩٢ وتم استخدام تحليل المحتوى النوعي لكتابة العلاقات الشخصية في استقرار الأسرة. تظهر نتائج البحث على أن المرشد الاعلى للثورة الاسلامية آية الله خامنئي يؤكد على نظام الاسرة من حيث الديموميه ويهتم بمكونات الحب و المودة و الرعاية و الحصول على الراحة النفسية في الاسرة. تنفيذ هذه المعايير تؤدي الى استقرار و ديمومية الاسرة و استمرار الحياة المشتركة كلما قل التفكك و الانحلال في هذه الوحدات الصغيرة للمجتمع نرى ارتفاع وتعالى المجتمع في ساحاته الكبرى.

الكلمات المفتاحية:

الأسرة، استقرار الأسرة، المرشد الاعلى للثورة الاسلامية، العلاقات الشخصية.

١. أستاذ مساعد، قسم الإدارة والثقافة، كلية الثقافة والاتصال، جامعة صوريه، طهران، إيران. rezaeian@soore.ac.ir

٢. طالبة دكتوراه في علوم الاتصال الاجتماعي، فرع طهران، جامعة آزاد الإسلامية، إيران (مؤلف).

التأمل في الأصول الفقهية للمادة ۲۲۶ من قانون العقوبات الإسلامي

علي محمدیان^۱، مرتضى كشاورزي ولدانی^۲، محمد نجم حصارى^۳

الملخص

وبحسب ما ورد في الكتابات الفقهية، في استيفاء وصف إحسان، لا بد من مراعاة عدة شروط، من بينها أن الزاني لا يحتاج إلى الزنا بسبب الوصول إلى زوجته. والمشير للخلاف أن بعض الفقهاء في تحقيق العفة للزوج أكدوا أنه يجب أن يكون بإمكانه الجماع مع زوجته باستمرار، وإلا فلن يعتبر عفيفاً. بينما لم يتم الاعتراف بحق الزوجة في استمرار العلاقة الحميمة. تنعكس هذه النظرية أيضاً في المادة ۲۲۶ من قانون العقوبات الإسلامي (المعتمد عام ۱۳۹۲)، وقد درس هذا المقال في بحث قائم على المشكلات، من خلال اعتماد منهج وصفي تحليلي وفي ضوء الرجوع إلى مصادر وأدوات المكتبات، وأقوال الفقهاء وآرائهم، وفي ضوء الحجج والوثائق الفقهية، قد انتقدوا وطعنوا في هذا القول. وخلاصة البحث أن عقوبة الرجم الشديدة لا تنطبق إلا على من ارتكب الدعارة رغم إمكانية إشباع حاجته عن طريق زوجته، إضافة إلى ممارسة ما يفترضه حكم درع الحد. يتوافق أيضاً مع تقدير المؤلفين كما تؤكد أحكام المبدأ التحوطي الرأي المفضل.

الكلمات المفتاحية:

الزنا، إحسان، إمكانية الجماع، الرجم.

۱. أستاذ مساعد في الفقه والقانون جامعة بزورجمهر غينات (المؤلف). mohammadian@buqaen.ac.ir

۲. أستاذ مساعد في الفقه والقانون بجامعة بزورجمهر غينات. keshavarzvm@buqaen.ac.ir

۳. تخرج من جامعة الفردوسي في مشهد بدرجة الماجستير في الفقه والقانون. m.najmhesari1373@gmail.com

التحقيق في العوامل المؤثرة في انقلاب أحد الزوجين للشؤون خارج نطاق الزواج (خيانة): مراجعة منهجية

سوده توكلي^١، علي فتحي آشتياني^٢

الملخص

كان الغرض من هذه الدراسة هو شرح أسباب الخيانة الزوجية والشؤون خارج نطاق الزواج. طريقة البحث عبارة عن مراجعة منهجية ويشتمل المجتمع الإحصائي على جميع المقالات المتعلقة بالشؤون خارج نطاق الزواج أو الخيانة الزوجية المنشورة بين عامي ٢٠٠٩ و ٢٠١٩. تم استخدام الكلمتين الرئيسيتين الخيانة الزوجية والشؤون خارج نطاق الزواج للبحث عن المقالات الفارسية، واستخدمت الكلمتان الرئيسيتان "الخيانة الزوجية وخارج نطاق الزواج" للبحث في المقالات الإنجليزية. في المجموع، تم الحصول على ٢٨ مقالة تتعلق تمامًا بموضوع العلاقات خارج نطاق الزواج أو الخيانة الزوجية. تظهر النتائج أن العوامل الأساسية للخيانة الزوجية تشمل العوامل الفردية (العوامل الديموغرافية والنفسية والبيولوجية)، والعوامل الشخصية أو الشخصية (العوامل البيولوجية والنفسية والاختيارية)، والعوامل خارج نطاق الزواج (العوامل الاقتصادية والاجتماعية والثقافية). أهم العوامل الكامنة وراء الميل نحو العلاقات خارج نطاق الزواج هي التنوع، وعدم الرضا عن العلاقات العاطفية والجنسية، والحرية في البيئات المادية والافتراضية من بين العوامل الفردية والشخصية وخارج الشخصية، على التوالي. أخيرًا، يعد الافتقار إلى الرقابة الخارجية في المجتمع أحد أهم العوامل الكامنة وراء الميل إلى العلاقات خارج نطاق الزواج. في هذا الصدد، فإن العامل الرادع هو المعتقدات الدينية. يمكن أن تؤدي أساليب التربية في الطفولة إلى الخيانة الزوجية في مرحلة البلوغ. إن الاهتمام بالتعليم والتدريب في جميع أعمار الطفولة والمراهقة فعال في الحد من حالات الخيانة الزوجية.

الكلمات المفتاحية:

الخيانة الزوجية، العلاقات خارج إطار الزواج، العلاقات الزوجية، العلاقات الجنسية.

١. طالبة دكتوراه في علم النفس العام، معهد الإمام الخميني للبحوث التربوية، قم، إيران.

soodehtavakkoli@gmail.com

٢. أستاذ، مركز أبحاث العلوم السلوكية، جامعة باقية الله للعلوم الطبية، طهران، إيران (المؤلف). afa1337@gmail.com

دور الذكاء الروحي والتنظيم المعرفي للعواطف في الموقف السلبي للأزواج من الخيانة الزوجية

مريم آتش بنجه^۱، زهرا نيك منش^۲

الملخص

الغرض من هذه الدراسة هو معرفة دور الذكاء الروحي وتنظيم العواطف المعرفية في الموقف من الخيانة الزوجية. هذا بحث وصفي ارتباطي. يتألف المجتمع الإحصائي للدراسة من جميع الأزواج المحولين إلى مراكز استشارات الطلاق في مدينة زابل. كان حجم العينة ۱۰۰ شخص باستخدام جدول حجم عينة Krejcie and Morgan (۱۹۷۱) وكانت طريقة أخذ العينات عشوائية. استبيان موقف الخيانة لمارك واتلي (۲۰۰۶)، تم استخدام استبيان ذكاء الملك الروحي (۲۰۰۳) و Garnefsky et al. وتم استخدام استبيان تنظيم العاطفة (۲۰۰۱) لجمع البيانات. حيث تم تأكيد صحة محتوى الاستبيان. كانت موثوقية الاستبيانات المستندة إلى معامل ألفا كرونباخ ۰/۹۱ و ۰/۷۴ و ۰/۷۱ على التوالي. تم تحليل بيانات الاستبيان على مستويين من الإحصاء الوصفي والاستنتاجي بما في ذلك معامل ارتباط بيرسون. أظهرت النتائج أن هناك علاقة سلبية بين الذكاء الروحي والموقف من الخيانة الزوجية وبين تعديل العواطف والموقف من خيانة الزوجين. شخصية؛ و ۳٪ من التغييرات في الموقف تجاه الخيانة الزوجية كانت متوقعة من خلال البعد الصحي للآخرين.

الكلمات المفتاحية:

الذكاء الروحي، التنظيم المعرفي للعواطف، الموقف من الخيانة الزوجية، زابل.

۱. ماجستير، قسم علم النفس العام، جامعة سيستان و بلوستان (المؤلف). atashpanje1992@gmail.com

۲. أستاذ مشارك، قسم علم النفس، كلية العلوم التربوية وعلم النفس، جامعة سيستان و بلوستان، إيران.

zahranikmanesh@yahoo.com